

บทที่ 3

การศึกษาวรรณกรรมภควัทคีตา

3.1 จุดมุ่งหมายและลักษณะการประพันธ์ภควัทคีตา

ภควัทคีตาเป็นส่วนหนึ่งของมหากาพย์มหาภารตะ ตอนที่แปดคือภควัทคีตาเรียกว่า กิษัมบรพ ภควัทคีตาเป็นคัมภีร์ที่เป็นบทร้อยกรองที่มีชื่อเสียงที่สุดของอินเดียและมีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวอินเดียมากที่สุดด้วย

ภควัทคีตา แปลว่าบทเพลงแห่งพระผู้เป็นเจ้า และเมื่อกล่าวโดยแยกศัพท์ คำว่า ภควตุ หมายถึง พระผู้เป็นเจ้า ส่วนคำว่า คีตา หมายถึง เพลงหรือบทเพลง ดังนั้น จึงอาจรวมความได้ว่าภควัทคีตา หมายถึง คำสอนที่พระผู้เป็นเจ้าประทานแก่มนุษย์เพื่อชี้ทางให้เข้าถึงพระองค์

ภควัทคีตาเป็นคัมภีร์ที่รวมหลักปรัชญาเทวนิยมพร้อมด้วยมรรควิธีนำไปสู่ปรมาตมกันอย่างครบถ้วน ภาษาที่ใช้ในการประพันธ์ก็ไพเราะสละสลวย โดยได้รับการสรรเสริญจากนักปรัชญาผู้ศึกษาการศรัทธาทั่วไปทั้งนักปรัชญาจากตะวันออกและตะวันตก เช่น มหาตม-คานธีกล่าวว่า "ภควัทคีตาเป็นมารดาแห่งสากลโลก มีประตูเปิดต้อนรับทุกคนที่มาเคาะ ผู้ปฏิบัติตามภควัทคีตาแท้จริงย่อมไม่รู้จักความผิดหวัง" และ แอนนี เบแซนต์ (Annie Besant) อดีตคณาสมาคม Theosophy ก็ยังกล่าวเสริมว่า "ภควัทคีตา เป็นดุจลัทธิเลื่อนผู้ปฏิบัติจากพื้นเบื้องต่ำที่ต้องสละวัตถุไปสู่ขั้นสูงสุดที่ต้องสลัดตกหาทิ้ง"¹

ดังกล่าวแล้วว่า ภควัทคีตาอยู่ในกิษัมบรพ² ซึ่งเป็นเพียงบรรพหนึ่งของมหา-

¹Chandradhar, Sharma, A Critical Survey of Indian Philosophy (Delhi : Motilal Banarsidass, 1979), p. 32.

²B.O.R.I., The Mahābhārata ; text as constituted in its critical edition, Vol.II., pp. 1129-1335.

กาพย์มหาการตะ มีบทร้อยกรองหรือโคลงทั้งสิ้นรวม 701 โคลง โดยจัดเป็น 18 อธิบายะ
ดังนี้

อธิบายะที่ 1	อรุณนักษัตรโยค ความท้อแท้ของอรุณ	มี 47 โคลง
อธิบายะที่ 2	สาวยะโยค หลักรู้	มี 72 โคลง
อธิบายะที่ 3	กรรมโยค หลักปฏิบัติ	มี 43 โคลง
อธิบายะที่ 4	ชฎานกรรมสันยาสิกโยค หลักทำลายกรรม ด้วยชฎาน	มี 42 โคลง
อธิบายะที่ 5	กรรมสันยาสิกโยค หลักแห่งการสละกรรม และการประกอบกรรม	มี 29 โคลง
อธิบายะที่ 6	ธยานโยค หลักการเข้าฌาน	มี 47 โคลง
อธิบายะที่ 7	ชฎานโยค หลักว่าด้วยชฎาน (ญาณ)	มี 30 โคลง
อธิบายะที่ 8	อักษรพรหมโยค หลักพรหมผู้ไม่เสื่อมเสีย	มี 28 โคลง
อธิบายะที่ 9	ราชวิทยาราชคฤหโยค หลักเจ้าแห่งวิทยา และเจ้าแห่งความลึกลับ	มี 34 โคลง
อธิบายะที่ 10	วิภูติโยค หลักทิพยศักดิ์	มี 42 โคลง
อธิบายะที่ 11	วิศรุปรูปพรรณโยค หลักการเห็นธรรมกาย	มี 55 โคลง
อธิบายะที่ 12	กักติโยค หลักกักดี	มี 20 โคลง
อธิบายะที่ 13	เกษตรเกษตรชฎาวิภาคโยค หลักจำแนก ร่างกายและผู้รู้ร่างกาย	มี 35 โคลง
อธิบายะที่ 14	คุณตรัยวิภาคโยค หลักจำแนกคุณสาม	มี 27 โคลง
อธิบายะที่ 15	บุรุษโศคตมโยค หลักว่าด้วยบุรุษผู้ประเสริฐ	มี 20 โคลง
อธิบายะที่ 16	ทิวาสุสมัตตวิภาคโยค หลักว่าด้วยการ จำแนกทิพยสมบัติและอสุรสุมัตติ	มี 24 โคลง
อธิบายะที่ 17	ศรัทธาตรัยวิภาคโยค หลักจำแนกศรัทธา สามอย่าง	มี 28 โคลง
อธิบายะที่ 18	โมกษสันยาสิกโยค หลักว่าด้วยการสละ ซึ่งเป็นปฏิบัติแห่งโมกษะ	มี 78 โคลง

ภควัทธิศาอาจแบ่งเนื้อหาออกได้กว้าง ๆ เป็น 3 ตอน คือ อธิบายที่ 1-6 กล่าวถึงทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด อธิบายที่ 7-11 กล่าวถึงลักษณะและการปรากฏองค์ของพระผู้เป็นเจ้า อธิบายที่ 12-18 กล่าวถึงหลักคำสอนใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในลัทธิฮินดู คือคำสอนที่ว่าพระผู้เป็นเจ้ามีความรักต่อมวลมนุษย์ที่ประพฤติดีชอบและจงรักภักดีต่อพระองค์ นอกจากนี้ก็เป็นบททบทวนและสรุปสิ่งที่ได้สอนมาแล้ว

เกี่ยวกับเรื่องอายุของภควัทธิศายังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่ นักปราชญ์ในชมพูทวีปโดยมากเชื่อว่าสงครามมหาภารตยุทธเกิดขึ้นจริง ๆ นานแล้วก่อนพุทธกาลอีก แต่มหากาพย์มหาภารตหรือคิตาได้รจนาขึ้นหลังพุทธกาล ผู้แต่งตำราปรัชญาอินเดียส่วนมากก็มีความเห็นไม่ลงรอยกัน แต่สรุปได้ว่า ภควัทธิศเกิดขึ้นระหว่าง 200 ปีก่อนคริสต์กาล และยอมรับว่ามีการปรับปรุงแก้ไขกันหลายครั้ง³ ถ้าสังเกตดูสำนวนภาษาสันสกฤตที่ใช้ก็คงจะเห็นจริงตามนี้ เพราะว่าสันสกฤตของภควัทธิศแต่งไว้ดูสละสลวยเป็นอย่างดี

เนื้อหาสาระของภควัทธิศ เริ่มต้นที่ท้าวอรชุนราชกุมารแห่งราชวงศ์ปาณฑพทาสงครามกับท้าวธฤโธณราชกุมารแห่งราชวงศ์เคการพเพื่อแย่งชิง เมืองหัสตินาปุระที่ถูกยึดโดยไม่ชอบธรรมกลับมา ราชวงศ์ทั้งสองนั้นเกี่ยวข้องเป็นญาติกัน สงครามครั้งนี้ชื่อเสียงมากโดยกระทันหันที่ทุ่งกุรุเกษตร เมื่อออกสู้สนามรบท้าวอรชุนยืนอยู่บนรถศึกมองไปยังฝ่ายตรงข้ามเห็นแม่ทัพนายกองที่ยกมาล้วนแต่เป็นญาติกันทั้งสิ้น ก็เกิดรู้สึกหดหู่ใจจึงแจ้งแก่พระกฤษณะผู้เป็นสารถีว่าตนมองไม่เห็นประโยชน์อะไรที่จะพึงบังเกิดขึ้นจากการประหัตประหารข้าศึกผู้ล้วนแต่เป็นพระญาติ จึงจะไม่ชอบรบกับคนเหล่านั้นแม้ว่าจะถูกฆ่าก็ตาม ดังที่ท้าวอรชุนตรัสแก่พระกฤษณะว่า

"กฤษณะ เมื่อข้าพเจ้าได้เห็นญาติอันเตรียมพร้อมและกระหายรบ"⁴

"แขนขาข้าพเจ้าอ่อน ปากแห้ง ตัวสั่น ขนก็ลุกชัน"⁵

3 คุรยาละเอียด หน้า 4.

4 ฤๅษเฐวเม สุวชน ฤๅษเฐ ยยุตฺสํ สมบุสฺสฤตมฺ // ภควัทธิศ 1.28

5 สีนฺทุติ มม คาคูราณิ มุขี จ ปริศฺชยุติ /

เวณฺณศุจ ศรีเร เม ไรรมหฺรุษศุจ ชายเต // ภควัทธิศ 1.29

"ธนูคาณที่พลุดจากมือ ผิวหนังร้อนผ่าว ไม่อาจจะยืนอยู่ได้
ทั้งใจก็หม่นเวียนไปหมด"⁶

"โอ เกศว ข้าพเจ้าได้เห็นนางอันวิปริต ทั้งมองไม่เห็นทางดี
เสียเลย ในการที่จะประหารพวกพ้องในศึกนี้"⁷

"กฤษณะ เอ๋ย ข้าพเจ้าไม่หวังความชนะ ไม่ประสงค์ราชสมบัติ
และความสุข ราชสมบัติจะมีประโยชน์อะไรแก่ข้าพเจ้าเล่า
โควินทะ และทั้งจะมีประโยชน์อะไรด้วยโรคและชีวิต"⁸

"ฉะนั้น ไม่เป็นการเหมาะเลยที่จะฆ่าวงศ์วานของถดราษฎร์
ญาติของเรา เพราะว่าเมื่อเราฆ่าญาติของเราแล้ว จะเป็น
คนมีความสุขอย่างไรหนา ท่านมาธพ"⁹

พระกฤษณะซึ่งเชื่อกันว่าเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ได้ฟังอรชุนกล่าวด้วยความท้อถอยที่จะทำสงครามเช่นนั้น จึงได้สอนอรชุนว่าเป็นหน้าที่ของกษัตริย์ในฐานะที่อยู่ในวรรณะนักรบและในฐานะแห่งสาธุชนที่จะต้องทำสงครามขจัดธรรมเพื่อสันติสุขกลับคืนมาสู่สังคมมนุษย์ จากนั้นพระกฤษณะผู้เป็นอวตารแห่งพระผู้เป็นเจ้าก็ได้สาธยายปรัชญาตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ภควัทคีตาให้ท้าวอรชุนฟัง ท้าวอรชุนเมื่อได้ฟังคำบรรยายของพระกฤษณะจบลงก็คลายความรู้สึกหดหู่ และเกิดความคิดที่จะสู้รบต่อไปตามหน้าที่แห่งวรรณะกษัตริย์ของตน ในการสงครามครั้งนี้ทหารของทั้งสองฝ่ายล้มตายลงเป็นจำนวนมาก แต่ใน

⁶คาณทวิ สรัสเต หลุดตาตุ-

น จ ศกฺโขมฺยุวสุภาคํ

⁷นิมิตฺตานํ จ ปศฺยุามิ

น จ เสฺรโย'นุปศฺยุามิ

ณ กางฺกุเช วิชยํ กฤษฺณ

กํ โน ราชูเยน โควินฺท

⁸อิสฺมาณฺนารุหา วยํ หนฺตุ

สุวณฺ ํ หิ กํ หตุวา

ตุวากุจว ปรีทหฺยเต /

ภฺรุมตีว จ เม มนะ // ภควัทคีตา 1.30

วิปริตานํ เกศว /

หตุวา สุวณฺมาทเว // ภควัทคีตา 1.31

น จ ราชูยํ สุขานํ จ /

กํ โภโครุชีวิเตน วา // ภควัทคีตา 1.32

ธารุตฺราษฏฺรานุสฺวพฺพานุธวานํ /

สุยิณะ สุยาม มาธว // ภควัทคีตา 1.37

ที่สุดท้าวอรุณก็เป็นผู้ชนะ โดยสังหารแม่ทัพนายกองฝ่ายตรงกันข้ามซึ่งล้วนแต่เป็นพระญาติตายหมดสิ้น

พรรณนาต่าง ๆ ของนักปราชญ์

คัมภีร์ภควัทคีตา¹⁰ ได้มีผู้ให้รรถาธิบายไว้มากมาย แต่ละท่านก็อธิบายแตกต่างกันไป ทั้งนี้เนื่องมาจากลักษณะเฉพาะของลัทธิฮินดูซึ่งให้คำสอนไว้ในรูปที่ไม่ชัดเจนแจ่มแจ้ง แต่ต้องการการตีความหมายและการให้คำอธิบายอีกต่อหนึ่ง การตีความหมายก็ขึ้นอยู่กับทรรศนะของผู้ตีความและความต้องการของสมัย จึงทำให้ลัทธิฮินดูไม่ล้าสมัยคือสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์เป็นลัทธิที่ยืนนานแพร่หลายอยู่มาในปัจจุบัน

สำหรับผู้ให้คำรรถาธิบาย หรือผู้แต่งคัมภีร์ภาษาฮินดูอธิบายความในภควัทคีตาที่มีชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับมาจนถึงปัจจุบันนี้มีดังนี้

1. ศังกราจารย์ ประมาณ ค.ศ. 788-820¹⁰ (พุทธศตวรรษที่ 13)
2. รามานุจ ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 11¹¹ (พ.ศ. 1570-1690)
3. มัธวะ ประมาณ ค.ศ. 1199-1276¹² (พ.ศ. 1742-1821)
4. นิมพารกะ ประมาณ ค.ศ. 1162¹³ (พ.ศ. 1707)
5. วิลลกะ ประมาณ ค.ศ. 1479¹⁴ (พ.ศ. 2022)

ลักษณะเด่นของคัมภีร์ภควัทคีตา ได้มีนักวิชาการทั้งชาวอินเดียและชาวตะวันตกเป็นจำนวนมากสรุปเอาไว้ในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น

สวามีประภวานันตะ และคริสโตเฟอร์ อิชเชอร์วูด (Swami Prabhavananda & Christopher Isherwood) ให้ทรรศนะว่า "ภควัทคีตาเป็นคัมภีร์ที่แพร่หลายของ

¹⁰Radhakrishnan, The Bhagavadgītā, p. 16.

¹¹Ibid., p. 17.

¹²Ibid., p. 19.

¹³Ibid.

¹⁴Ibid.

ศาสนาฮินดู"¹⁵

มหาเทพ เดส (Mahadev Desai) ให้ทัศนะว่า "ภควัทคีตาเป็นปรัชญา
ดำรงชีวิตและกรรมวิธีการมีชีวิต"¹⁶

อาร์ชี เจ บาล์ม (Archie J. Balm) ให้ทัศนะว่า "ภควัทคีตาเป็นวรรณ-
กรรม ที่สะท้อนความลึกซึ้งทางปรัชญาออกมาในภาษาที่เหมาะสมแก่สามัญชนคนทั่วไปจะ เข้าใจ
ได้"¹⁷

เอดเวอร์ต เจ โธมัส (Edward J. Thomas) ให้ทัศนะว่า "ภควัทคีตามี
ฐานะเป็น New Testament ของอินเดีย ทั้งยังเป็นวรรณกรรมที่ตอบปัญหาทางจริยธรรม
และศาสนาชนิดที่สมบูรณ์อยู่ในโลกตะวันตกได้"¹⁸

เอส ราธากฤษณัน (S. Radhakrishnan) กล่าวว่า "ภควัทคีตาเป็นงานเขียน
คลาสสิกทางศาสนามากกว่าทางปรัชญา"¹⁹

สวามี จิตภวานันตะ (Swami Chidbhavananda) ให้ทัศนะว่า "ภควัทคีตา
เป็นปรัชญาชีวิตที่เน้นว่าชีวิตคือการต่อสู้"²⁰

¹⁵Swami Prabhavananda and Christopher Isherwood, The Song of God : Bhagavadgītā, 5th ed. (New York : A Mentor Religious Classic, 1951), p. 28.

¹⁶Mahadev Desai, The Gospel of Selfless Action of the Gita According to Gandhi (Ahmedabad : Navajivan Publishing House, 1956), p. 52.

¹⁷Archie J. Balm, tr. The Bhagavad Gītā or The Wisdom of Krishna (Bombay : Somaiya Publications PVT Ltd., 1970), p. 1.

¹⁸Edward J. Thomas, tr. The Song of the Lord : Bhagavad-gītā (London : John Murray, 1959), p. 9.

¹⁹Radhakrishnan, The Bhagavadgītā, p. 11.

²⁰Swami Chidbhavananda, The Bhagavadgītā, 4th ed. (Madras State : Sri Ramakrishna Tapovanam, 1970), pp. 17-18.

สวามี เอ ซี ภักติเวทานตะ (Swami A.C. Bhaktivedanta) ให้ทรรศนะว่า "ภคัทคีตาเป็นแก่นของความรู้แห่งพระเวททั้งหมด กล่าวกันว่าใครที่ดื่มนี้ในพระแม่คงคาแล้วจะพ้นบาปได้ ในทางหนึ่งเดียวกันใครที่อ่านภคัทคีตาแล้วก็ไม่จำเป็นต้องพึ่งหนังสืออื่นเลย" ²¹

คังกราคารย (Shankara) แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 9 เห็นว่า "ภคัทคีตาเป็นพื้นฐานของปรัชญาอเทวนะ เวทานตะของตนซึ่งสอนว่าโลกที่เรารู้จักกันนี้เป็นมายาซึ่งผู้มีวิทยาเห็นว่าจริง แต่เมื่อใดมนุษย์ก็พอวิทยาได้แล้ว มนุษย์ก็จะเห็นความจริงสูงสุดคือเข้าถึงพรหม" ²²

รามานุจา (Ramanuja) แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 11 เห็นว่า "ภคัทคีตาเป็นพื้นฐานปรัชญาวิศิษฎาเทวนะ เวทานตะของตน ซึ่งเน้นความรักที่พระผู้เป็นเจ้ามีต่อมนุษย์และที่มนุษย์มีต่อพระผู้เป็นเจ้าว่าเป็นสิ่งประเสริฐสุด" ²³

มัธวะ (Madhva) แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 13 เห็นว่า "ภคัทคีตาเน้นทางแห่งความภักดีตามหลักปรัชญาอเทวนะ เวทานตะ" ²⁴

ความมุ่งหมายของภคัทคีตา

คุณค่าสำคัญของภคัทคีตาคือทำให้มนุษย์คลายความสับสน เกิดความแน่ใจและมั่นใจในตนเอง ท้าวอรชุนซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนของมนุษย์ในภาวะคับขันหันเข้าหามิตรที่แท้จริงคือพระผู้เป็นเจ้า และได้รับความสว่างพร้อมทั้งกำลังใจในเวลาเดียวกัน เพราะคำสอนในภคัทคีตานั้นได้พยายามนำหลักความเชื่อที่มีอยู่แล้วมาผสมผสานให้กลมกลืนกัน เช่น ความเชื่อในการประกอบพิธีของสมัยพระเวทตอนต้นและความเชื่อว่าวิญญาณคือพรหมของ

²¹Swami A.C. Bhaktivedanta, The Bhagavadgītā As it is (New York : Collier Books, 1968), p. 40.

²²Radhakrishnan, The Bhagavadgītā, pp. 16-17.

²³Ibid., pp. 17-18.

²⁴Ibid., pp. 19-20.

สมัยพระเวทตอนปลาย (อุปนิษัท) การทวนหน้าที่ของคนแต่ละวรรณะในธรรมศาสตร์ การบูชาพระกฤษณะ ซึ่งเดิมเป็นเพียงเทพประจำเผ่า แต่มาถือว่าเป็นภาคอวตารหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า ตลอดจนการบูชาเทพต่าง ๆ ฤๅษี และบรรพบุรุษซึ่งเป็นความเชื่อชั้นปฐมฐานของมนุษย์ ภควัตคีตามีได้ห้ามเชื่อในสิ่งอื่นใดนอกจากพระผู้เป็นเจ้า เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่า "ผู้บูชาเทวดาย่อมถึงเทวดา ผู้บูชาบรรพบุรุษย่อมถึงบรรพบุรุษ ผู้บูชาฤๅษีย่อมถึงฤๅษี ผู้ภักดีในอาตมาก็ย่อมถึงอาตมา"²⁵ ฉะนั้น เมื่อฟังภควัตคีตาจงเกิดความศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าแล้วก็ไม่ต้องเสียใจว่าเคยเชื่อผิด ๆ และไม่จำเป็นต้องทิ้งความเชื่อนั้นหรือละทิ้งขนบธรรมเนียมที่เคยยึดถือปฏิบัติทันที สัทธินันดูโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักศาสนดั่งที่ปรากฏในภควัตคีตาคือเชื่อว่ามีหลายทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ผู้หลุดพ้นแล้วชื่อว่าได้บรรลุถึงเอกภาพกับพรหมนั้นจะไม่ทวนกลับคืนสู่การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป

กล่าวอีกนัยหนึ่ง วัตถุประสงค์ของภควัตคีตาก็คือการบรรลุถึงโมกษะซึ่งจะเป็นไปได้ก็โดยอาศัยศรัทธาหรือความรู้เป็นพื้นฐาน แต่ว่าเพื่อจะบรรลุถึงชฎานั้นเราจะต้องทำตัวเป็นภาชนะอันเหมาะสมสำหรับชฎานั้นเสียก่อน โดยอาศัยกรรมหรือการปฏิบัติ การปฏิบัติจะนำไปสู่ความความบริสุทธิ์แห่งจิต และความบริสุทธิ์แห่งจิตจะนำไปสู่เขตแดนแห่งชฎานต่อไป ในขณะที่ชาวอินเดียหลงอยู่ในยถุพิธี ภควัตคีตาได้แสดงว่าผลที่จะได้รับจากยถุพิธีนั้นไม่ใช่ผลที่ถาวร ถ้าจะต้องการผลอันถาวรแท้ ควรจะละผลแห่งยถุกรรมทั้งหลายเสียก่อน และในขณะที่ชาวอินเดียลืมหัดด้วยอหังการ มมังการ ภควัตคีตาประกาศว่าจงละอหังการ มมังการ จึงจะบรรลุถึงชฎานอันประเสริฐที่สุดได้ ดังนั้น เสียงเพลงแห่งคีตาก็คือการสละดังที่มหาบุรุษผู้หนึ่งได้กล่าวไว้ว่า คีตา แปลว่า ดุยาดี คือผู้สละ การสละนี้มีมิใช่สละสิ่งที่ประเสริฐแต่เป็นการสละผลแห่งกรรม คราบาใดที่เรายังหลงอยู่ในผล คราบนั้นเราก็ยังเป็นทาสแห่งอวิชชาและต้องหมุนเวียนอยู่ตามสังสารวัฏ แม้ความปรารถนาผลแห่งการปฏิบัติก็คือการผูกมัดชนิดหนึ่งเหมือนกัน เหตุฉะนั้นหน้าที่ของเราโดยเฉพาะก็คือการดำเนินตามหน้าที่เท่านั้น มิใช่ความมุ่งหมายที่จะเสวยผล ซึ่งข้อนี้เองเป็นสาระดะแห่งภควัตคีตา

²⁵ยานุติ เทวรูปดา เทวานุ- ปิตุณยานุติ ปิตุณรูปดา /

ภูตานัน ยานุติ ภูเตชยา ยานุติ มทุยาชิน'บี มามุ // ภควัตคีตา 9.25

ลักษณะการประพันธ์คัมภีร์ภควัทคีตา

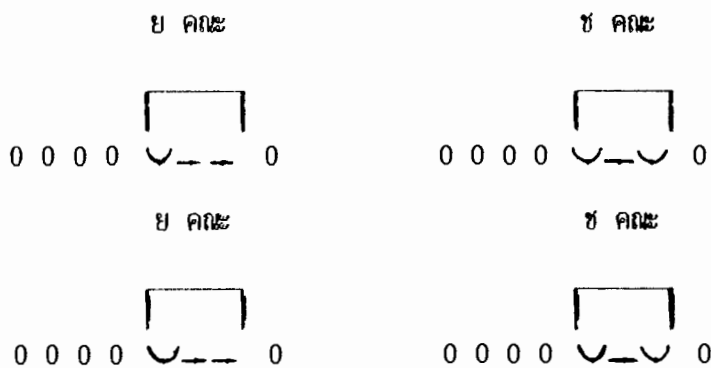
ภาษาที่ใช้ประพันธ์คัมภีร์ภควัทคีตาคือภาษาสันสกฤต โดยประพันธ์เป็นร้อยกรองหรือโคลงตลอดทั้งเล่ม ได้รับความนิยมจากนักวิชาการทั้งหลายว่ามีอิทธิพลไพเราะอย่างยิ่ง

โคลงในภควัทคีตาบางแห่งปรากฏว่าไม่ถูกต้องด้วยฉันทลักษณ์อยู่บ้าง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะถือเอาความรื่นหูเป็นสิ่งสำคัญ หรือไม่ก็อาจเป็นเพราะคัมภีร์ภควัทคีตาแต่งขึ้นมานานแล้ว แต่กฎเกณฑ์เกี่ยวกับฉันทลักษณ์ที่เคร่งครัดได้กำหนดขึ้นในภายหลัง ดังนั้น เมื่อนำเอากฎแห่งฉันทลักษณ์เข้าไปจับจึงพบว่ามีข้อผิดพลาดเกี่ยวกับฉันทลักษณ์อยู่

แต่อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ภควัทคีตาเมื่อตรวจสอบดูทั้งหมดแล้วพบว่าโดยมากจะประพันธ์โดยใช้ **อนุชฎุฉลิต** มากกว่าฉันทลักษณ์อื่น ๆ ทั้งหมด นอกนั้นก็จะเป็น **ศุริชฎุฉลิต** ปะปนอยู่บ้างไม่มากนัก

อนุชฎุฉลิต คือ ฉันทลักษณ์ที่มี 8 พยางค์ใน 1 บาท และหนึ่งโคลงจะมี 4 บาท หรือ 32 พยางค์²⁶ มีรูปแบบกำหนดตามคณะฉันทได้ดังนี้ คือ **ลฆ** (เสียงเบา) อยู่ที่พยางค์ที่ 5 ในทุกบาท และอยู่ที่พยางค์ที่ 7 ของบาทที่ 2 และที่ 4, **ครุ** (เสียงหนัก) อยู่ที่พยางค์ที่ 6 ในทุกบาท และอยู่ที่พยางค์ที่ 7 ของบาทที่ 1 และที่ 3

อนุชฎุฉลิต เขียนเป็นแผนผังโดยใช้เครื่องหมาย — แทนครุ (เสียงหนัก) และ ∪ แทนลฆ (เสียงเบา) ดังนี้

²⁶Vaman Shivram Apte, The Student's Sanskrit English

Dictionary (New Delhi : Shri Jainendra Press, 1982), p. 649.

ตัวอย่างอนุษฏุฉันที่ปรากฏในภควัทคีตา เช่น

มตตะ ปรตริ นานยตุ กิจิตลุตติ ธนชัย /
มยิ สรฺวมิทํ ปรตม สฺวเตร มณฺคณา อว //²⁷

ส่วน**ศฺริษฏุฉัน** คือฉันที่มี 11 พยางค์ใน 1 บาท²⁸ ดังนั้น 4 บาทจึงเท่ากับ 44 พยางค์ กลุ่มของ **ศฺริษฏุฉัน** คือ อินฺทฺรชฺรฺวรา, อุเบฺนฺทฺรชฺรฺวรา และ อุบฺชาติ มีข้อกำหนดตามคณะฉันท์เขียนเป็นเป็นแผนผังด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

อินฺทฺรชฺรฺวรา คือ — — ∪ — — ∪ ∪ — ∪ — —

ตัวอย่าง อินฺทฺรชฺรฺวราฉันท์ เช่น

ไตรวิฑฺยา มา โสมปาละ บุตฺตปาปา
ยโชฎฺธิภาว สฺวรุคฺติ ปรารุณฺเต /
เต ปุณฺยมาสาทฺย สฺเรนฺทรโลก-
มศฺนุนฺติ ทิวยานฺทิว เทวโกคาน //²⁹

อุเบฺนฺทฺรชฺรฺวรา คือ ∪ — ∪ — — ∪ ∪ — ∪ — —

ตัวอย่าง อุเบฺนฺทฺรชฺรฺวรา เช่น

นมะ ปฺรสุตาทถ ปุณฺชฺรตฺสฺเต
นโม'สฺตุ เต สฺรวต เอว สฺรว /
อนนฺตวีรฺยามีตฺวิกรมสฺตฺวาม
สฺรวํ สฺมาปฺโนชิ ตโต'ลึ สฺรวะ //³⁰

²⁷ภควัทคีตา 7.7

²⁸Apte, The Student's Sanskrit English Dictionary, p.650.

²⁹ภควัทคีตา 9.20

³⁰ภควัทคีตา 11.40

และอุปชาติฉันท์ ก็มีข้อกำหนดเหมือนกับอินทรวชิรา และอุเปนทรวชิรา คืออาชีพ
ฉันท์ทั้ง 2 ชนิดผสมกัน ตัวอย่าง อุปชาติฉันท์ เช่น

อาชญาที เม โภ กวานุครุรูป

นโม'สต เต เทวาร ปุรสีท /

วิษณุตมิจุลามิ กวานตมาทุม

เน หิ ปุรชานามิ ตว ปุรวฤตติม /³¹

ฉันทลักษณ์ในภควัทคีตา ถ้าจะยึดตามกฎเกณฑ์ของฉันท์อย่างเคร่งครัดก็เป็นไปได้นยากและถ้าจะนำมาสำรวจว่าโคลกใดถูกต้องหรือผิดกับรูปแบบของคณะฉันท์ ก็จะเป็นการลำบากและนอกประ เติ่นไป ผู้วิจัยจึงได้ยกมาเฉพาะ โคลกตัวอย่างที่เห็นว่าถูกต้อง เท่านั้น

3.2 แนวความคิดทางอภิปรัชญา

อภิปรัชญาของภควัทคีตามีเนื้อหาสาระคล้ายกันกับปรัชญาอินเดียสายอื่น ๆ ยกเว้นปรัชญาจารวากหรือวัตถุนิยมของอินเดีย กล่าวคือภควัทคีตายอมรับในความจริงสูงสุดหรืออันติมสัจจะว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และเชื่อว่าอาดมันหรือพรหมันคือสัจภาพสูงสุดที่มนุษย์ควรปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึง ภควัทคีตาจึงมุ่งประ เติ่นไปที่การศึกษาให้รู้แจ้งชัดในสิ่งที่มีอยู่แท้จริงนั้น ทั้งนี้เพราะการรู้แจ้งอันติมสัจจะนี้จะทำให้ชีวิตพ้นจากความทุกข์ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก ดังนั้น อภิปรัชญาของภควัทคีตาจึงประกอบไปด้วยทรรศนะ เรื่องธรรมชาติ เรื่องอาดมันหรือพรหมัน เรื่องพระผู้เป็นเจ้า (ปรเมศวร) เรื่องกรรมและการเกิดใหม่ ตลอดจนทรรศนะ เรื่องโมกษะหรือความหลุดพ้น ทรรศนะต่าง ๆ เหล่านี้จะได้กล่าวในรายละเอียดเป็นลำดับไป

3.2.1 ทรรศนะเรื่องธรรมชาติ

ทรรศนะเรื่องธรรมชาติในปรัชญาภควัทคีตา ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาสาขายะ

³¹ภควัทคีตา 11.31

อย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะทฤษฎีสถิตการยวาทที่ถือว่าผลที่เป็นวัตถุทุกอย่างนั้นล้วนแต่เกิดสืบเนื่องมาจากสิ่งที่ เป็นต้นกำเนิด คือ **ประภคิต** ทั้งสิ้น สิ่งทั้งปวงมีอยู่ในประภคิตก่อนแล้ว การเกิดขึ้นของสิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นเพียงการปรากฏออกมาจากประภคิต และจะกลับไปสู่ประภคิตตามเดิมในเวลาที่ยันถึงกาลอาสานหรือแตกดับ ไม่มีสิ่งใดที่เรียกว่าเกิดขึ้นใหม่ การเกิดขึ้นของสรรพสิ่ง เป็นการคล้อยคลายออกมาจากสิ่งที่ เป็นต้นเหตุของมัน ส่วนการแตกดับเป็นเพียงการกลับคืนเข้าสู่สภาวะ เดิมเท่านั้น เพราะฉะนั้น ทฤษฎีสถิตการยวาทที่แสดงความเชื่อว่า **"ผลมีอยู่แล้วในเหตุ"**³² จึงหมายถึงผลทุกอย่างมีอยู่แล้วใน **วัตถุเหตุ** ของมัน ก่อนที่ผลนั้นจะถูกผลิตออกมา โดยผลทุกอย่าง เมื่อยังไม่ถูกผลิตออกมาเป็นผลนั้นมันแฝงอยู่แล้วในเหตุ หากแต่ที่เราไม่อาจเห็นได้ ต่อเมื่อ **นิมิตกเหตุ** ผลที่แฝงอยู่ให้ปรากฏออกมา เราจึงเห็นได้ ดังนั้น ผลกับเหตุจึงเป็นอันเดียวกัน มีมาพร้อม ๆ กัน การสร้างจึงไม่ใช่ การทำให้เกิดใหม่และผลผลิตไม่ใช่ของใหม่ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการผลิต การผลิตหรือการสร้างนั้นเป็นเพียงการกระทำที่ผลซึ่งแฝงอยู่ในวัตถุเหตุปรากฏรูปออกมาเท่านั้น

ปรัชญาภคาวทศิตายอมรับ **"ประภคิต"** ว่าเป็นต้นกำเนิดหรือมูลฐานแห่งสรรพสิ่งในโลกและ เชื่อว่ามีความจริงสูงสุดอีกอย่างหนึ่งที่ดำรงอยู่คู่กับประภคิตคือ **"ปุรุชะ"** ซึ่งเป็น วิญญาณบริสุทธิ์ เป็นตัวรู้และ เป็นพื้นฐานแห่งความรู้ทั้งปวงของมนุษย์ นอกจากนี้ปุรุชะในภคาวทศิตายังหมายถึงองค์พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดด้วย ข้อความที่แสดงว่าประภคิตและปุรุชะมีอยู่คู่กันปรากฏในคิตาว่า

"ข้าแต่เกศวะ ข้าพเจ้าใคร่จะทราบสิ่งเหล่านี้ คือ **ประภคิต**

และ **ปุรุชะ** เกษตรและ เกษตรชฎ ชฎานและ เชฎยะ"³³

"ท่านจงรู้ว่า **ประภคิตและปุรุชะ** ทั้ง 2 นี้ หาเบื้องต้นมิได้

³²คำว่า **"เหตุ"** ในปรัชญาอินเดียมีความหมาย 2 อย่าง คือ **วัตถุเหตุ** (material cause) ได้แก่ วัตถุต่าง ๆ และ **นิมิตกเหตุ** (efficient cause) ได้แก่ ตัวบุคคล หรือเทพ เป็นต้น. อ้างถึงใน อติศักดิ์ ทองบุญ, **ปรัชญาอินเดีย**, หน้า 229.

³³ปุรุกุกติ ปุรุชิ ใจว เกษตรุ เกษตรชฎเมว จ /

เอตเทวาทิตุมิจลามิ ชฎานัน เชฎย จ เกศว // ภคาวทศิตา 13.1

และจรรู้ว่าการและคุณะ เกิดจากประภคต"34

ลักษณะทั่วไปของประภคต

ประภคตจัดเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ แต่สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดจากประภคตนั้นไม่เที่ยงแท้ มีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้น ตั้งอยู่และแตกสลายไป จลนภาพ (Motion) เป็นสิ่งที่แนบเนื่อง อยู่ในประภคตในรูปของ"รัชส" ประภคตเป็นต้นเค้าของสิ่งที่ไม่มืวิทยุณตทั้งปวง ตัวมันเอง จึง เป็นสิ่งที่ปราศจากความรู้สึกร ปรชญาสาขชยะถือว่าวิวัฒนาการแห่งสิ่งต่าง ๆ ก็คือการ ที่โลกแห่งวัตถุสัคคาลัยพัฒนาออกมาจากประภคต การเสื่อมสลายแห่งสิ่ง เหล่านั้นก็คือการที่ มันกลับคืนไปสู่ประภคตตามเดิม นอกจากนี้ยังถือว่า วิทยุณตหรือสิ่งซึ่งมีสภาพจิตนั้นไม่อาจ เป็นที่มาแห่งโลกทางวัตถุซึ่งปราศจากจิตภาวะ ทั้งนี้เพราะว่าสิ่งที่เป็นจิตซึ่งมีสติปัญญานั้น ย่อมไม่อาจเปลี่ยนแปลงตนเอง ไปเป็นโลกทางวัตถุซึ่งไร้สติปัญญาได้ นอกจากนี้ ประภคตยังมีชื่อเรียกอื่น ๆ อีกตามลักษณะของมันคือ35

- 1.ประธาน เพราะ เป็นต้นเหตุแห่งผลทั้งหลาย
- 2.อวยักตะ รู้ไม่ได้ด้วยผัสสะ
- 3.อนุมานะ ต้องอนุมานจากผลจึงรู้ได้
- 4.ชตะ เป็นสิ่งที่ไร้สติปัญญาและความรู้สึก
- 5.สัคคิ มีพลังทํานอยู่ตลอดกาล

สิ่งที่เรียกว่าประภคตนี้ประกอบด้วยคุณะ 3 อย่าง คือ สัคคะ รัชส และตมัส ทั้ง 3 อย่างนี้เป็นส่วนประกอบของประภคตที่เป็นเหตุให้เกิดวิวัฒนาการเป็นสรรพสิ่งในโลก ดังนั้น สรรพสิ่งที่จะพ้นจากคุณะ 3 อย่างจึงเป็นอันไม่มี ดังข้อความในคัคตาว่า

34ประภคต ปุรุขั โจว วิทยุณตนาที่ อุกาวปี /

วิการาจุจ คุณาจุโจว วิทยุธิ ประภคตลัฏวาน // ภควัคคิตา 13.19

35สุขสันต์ จันทะโชโต, "การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมใน พุทธปรัชญาและปรัชญาภควัคคิตา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิต-วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 33.

"ไม่มีสัตว์ผู้ใดซึ่งจะหลุดพ้นจากทุกข์สามอย่างอันเกิดจาก
ประภคิตี ทั้งในโลกนี้หรือในลोकสววรรค์ ในหมู่เทวดา"³⁶

ภาพที่แสดงหลักงานเนกขุคคะสามไว้ในอัยยาสที่ 14 ตอนที่ว่าด้วยคุณทรีย์-
ภาววิชัย สรุปใจความได้ว่า

1. **สัตตะ** เป็นธาตุแห่งความดี ความสุข ความแจ่มใส ความเบา ซึ่งจะก่อให้เกิดความดี ความสุข ความแจ่มใส ความเบา เป็นต้น สัตตะนี้ว่าตามลักษณะจัดเป็นธรรมชาติฝ่ายสูง

2. **รชัส** เป็นธาตุแห่งการทักท้วง ความกระตือรือร้น ความฮึกเหิม ความทุกข์ ความเจ็บปวด ความกระวนกระวาย รชัสเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดจลนภาพหรือความเคลื่อนไหว และความกระปรี้กระเปร่า

3. **ตมัส** มีลักษณะที่แย้งกับสัตตะในแง่ที่มันแสดงลักษณะตรงกันข้าม และแย้งกับรชัสในแง่ที่มันทำให้เกิดความหยุดนิ่งในขณะที่รชัสเป็นตัวการให้เกิดความเคลื่อนไหว ดังนั้นตมัสจึงเป็นมูลฐานแห่งความรู้สึกเฉย ๆ ปราศจากความสนใจ เป็นความเชื่องซึม เหนงหงอย ความหดหู่และความหยุดนิ่ง ตมัสตามลักษณะนี้จัดเป็นธรรมชาติฝ่ายต่ำ

สัตตะ รชัสและตมัสทั้ง 3 อย่างนี้มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่ในภาวะปกติจะดำรงสภาพอยู่อย่างสมดุลย์โดยไม่มี ความหวั่นไหว ถ้าเป็นเช่นนี้เรียกว่ามันอยู่ในภาวะของประภคิตี จะไม่มีการวิวัฒนาการไปเป็นสิ่งต่าง ๆ วิวัฒนาการจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อความสมดุลย์นี้ถูกรบกวนให้เสียไป เมื่อเกิดการเสียความสมดุลย์วิวัฒนาการก็จะเริ่มต้นขึ้นและดำเนินเรื่อยไปตามวิถีของมัน สัตตะ รชัสและตมัสทั้ง 3 นี้ แม้จะมีคุณสมบัติที่ขัดแย้งกัน แต่ก็ต้องเป็นไปด้วยกันเสมอและตลอดไป ท่านเปรียบคุณะทั้ง 3 นี้ว่าเหมือนกับไส้ตะเกียงน้ำมัน และไฟ ซึ่งรวมกันแล้วทำให้เกิดแสงสว่างขึ้นฉันใด คุณะทั้ง 3 ก็ฉันนั้น เมื่อรวมกันแล้วจึงทำให้เกิดวิวัฒนาการของประภคิตีกลายเป็นโลกและทุกสิ่งในโลกขึ้นมาได้

³⁶น ตทสฺสิตฺตํ ปุทฺถกัฏฐํ วา ทิวิ เทเวสุ วา ปุนะ /

สตุตฺตํ ปุทฺถกัฏฐํ ไซรุมกุตมํ ยเทภิสุ สุยาตฺตฺตฺริภิกฺขุคฺคเณ // ภคฺวํทิตฺตา 18.40

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของคุณะทั้ง 3 นี้มีอยู่ 2 ลักษณะ³⁷ คือการเปลี่ยนแปลงภายในเรียกว่า **สรูปปริณาม** และการเปลี่ยนแปลงภายนอกเรียกว่า **วิรูปปริณาม** การเปลี่ยนแปลงภายในหรือสรูปปริณามเกิดขึ้นในเวลาที่ยิ่งต่าง ๆ สลายตัว โดยที่คุณะแต่ละอย่าง เปลี่ยนแปรสภาวะอยู่ในตนเองคือหมุนอยู่ในวงจรของตน สัตวะก็หมุนเวียนอยู่ในวงจรของสัตวะอย่างเดียวน รชัสและตมัสก็หมุนเวียนอยู่แต่ในวงจรของตน ๆ ไม่ปะปนกันและหมุนเวียนในลักษณะสมดุลงัน การเปลี่ยนแปลงชนิดนี้จะไม่มีการวิวัฒนาการเกิดขึ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงภายนอกที่เรียกว่าวิรูปปริณามนั้น จะเป็นไปในลักษณะที่คุณะอย่างหนึ่งมีปริมาณเหนือคุณะอย่างอื่น โดยการเปลี่ยนแปลงจะเริ่มขึ้นที่รชัสก่อน ความสั่นไหวที่รชัสจะส่งผลให้คุณะอีก 2 อย่าง คือ สัตวะและตมัสเสียความสมดุลงันสั่นไหวไปด้วย การหมุนเวียนอยู่ในวงจรของตนก็เป็นอันเสียไปทั้งหมด ความสมดุลงันภาวะของประกटติก็สิ้นสุดลง และเพราะการหมุนเวียนที่ไม่สมดุลงันนี้เองจึงทำให้เกิดวิวัฒนาการของโลกขึ้น สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้จึงประกอบไปด้วยคุณะ 3 อย่างตามลักษณะดังกล่าวนี้ต่างแต่ว่าคุณะชนิดใดมีมากก็จะเด่นกว่าชนิดอื่น ๆ ขึ้นมา ดังที่ **ไฮน์ริช ซิมเมอร์ (Heinrich Zimmer)** กล่าวไว้ว่า

คุณะทั้ง 3 นี้ ถ้าอยู่ในสภาพที่สมดุลงันก็เป็นภาวะที่เรียกว่าประกटติอย่างแท้จริง จะไม่มีการวิวัฒนาการใด ๆ แต่ที่เกิดการวิวัฒนาการขึ้นก็เพราะคุณะทั้ง 3 ตกอยู่ในสภาพที่เกิดไม่สมดุลงันขึ้น ถือว่าจุดเริ่มต้นที่ทำให้เสียความสมดุลงัน คือ รชัส ซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวจึงผลักดันให้ส่วนอื่น ๆ เสียความสมดุลงันไปด้วย³⁸

นอกจากนี้ภควัตต์ตายังได้แสดงคุณสมบัติของประกटติซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปรากฏเป็นโลกขึ้นว่ามีอยู่ 2 ระดับ คือ **อปรา หรือส่วนที่ไม่ประเสริฐ** และ **ปรา หรือส่วนที่ประเสริฐ**

³⁷Chatterjee and Datta, An Introduction to Indian Philosophy, p. 263.

³⁸Heinrich Zimmer, Philosophies of India (New York : Meridian Books, 1956), pp. 295-297.

อปรา นั้น ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ มนัส พุทธิและอหังการ ส่วน ปรา จัดเป็นประธาน คือมูลเหตุของโลก ภควัทคีตากล่าวยืนยันว่าสัตว์ทั้งหลายล้วนมีประภคติ 2 ระดับนี้เป็นบ่อเกิด ดังความในคิตาวา

"ประภคติของอาตมาแบ่งออกเป็น 8 อย่าง คือ ดิน

น้ำ ไฟ ลม อากาศ มนัส พุทธิและอหังการ"³⁹

"ประภคติ 8 อย่างนี้เป็นประภคติชั้นต่ำ (อปรา) แต่ท่าน
จงรู้จักประภคติของอาตมาอีกอย่างหนึ่งซึ่ง เป็นประภคติชั้น
สูง (ปรา) เป็นเหตุแห่งชีวะ (ดวงชีวิต) มหาพาหุ !
ประภคติอย่างหลังนี้คือ"ทรงโลกไว้"⁴⁰

"ท่านจงรู้เกิดว่า สัตว์ทั้งหลายล้วนมีประภคติ 2 อย่างเป็น
บ่อเกิด เพราะฉะนั้น อาตมาจึง เป็นทั้งแดนเกิดและแดน
ดับของโลกทั้งหมด"⁴¹

แต่ตามหลักการของภควัทคีตาแล้ว ประภคติแม้จะเป็นที่ยอมรับว่ามีอยู่จริง ๆ
อย่างหนึ่ง แต่ประภคติก็จะมีประโยชน์อะไรเลยถ้าไม่มีสังธรรมอีกอย่างหนึ่งมาคู่กัน นั่น
คือบุรุษ เพราะประภคตินี้มีไว้ก็เพื่อบุรุษนั่นเอง ฉะนั้น จึงควรทำความเข้าใจลักษณะของ
บุรุษ ไปพร้อมกันด้วย

ลักษณะทั่วไปของบุรุษ

สิ่งที่เป็นอันตมิะคู่กับประภคติที่ภควัทคีตากล่าวถึง ได้แก่ บุรุษนั้น มีสภาพเป็น

³⁹ กุมิราโบ'นโร วายะ

ขี มโน พุทธิเรว จ /

อหังการ อิตี ยี เม

ภินนา บุรฤทธิรชชธา // ภควัทคีตา 7.4

⁴⁰ อปเรยมิตสตุวานยามุ

บุรฤทธิ วิทุธิ เม ปรามุ /

ชีวฤตฺตา มหาพาโห

ยเยทฺธิ ธารุยเต ชคตฺ // ภควัทคีตา 7.5

⁴¹ เอตทุโยนีนิ ภุตานิ

สรวาณิตฺตูปธารย /

อหิ กุฤตฺตุนสฺย ชคเต

บุรภาเว บุรลยสฺตธา // ภควัทคีตา 7.6

วิญญานบริสุทธิ์ เป็นมิตยะและแผ่ซ่านอยู่ทั่ว ๆ ไป⁴² บุรุษะ เทียบได้กับชีวาตมันของปรัชญา
ระบบอื่น ๆ ของอินเดียที่เชื่อถือในความมีอยู่แห่งตัวตนที่เที่ยงแท้ บุรุษะ เป็นผู้รู้และ เป็นพื้น
ฐานแห่งความรู้ทั้งปวงดำรงอยู่ได้โดยลำพังตนเอง เช่นเดียวกับประภติ และดำรงอยู่เหนือ
ความเปลี่ยนแปลงทุกอย่าง ในปรัชญาสาขายะที่ภควทศิดาอ้างถึงแสดงไว้ว่าบุรุษะมีอยู่เป็น
จำนวนมากนับประมาได้ บุรุษะทุก ๆ คนมีคุณสมบัติเป็นอย่างเดียวกันคือเป็นวิญญาน
บริสุทธิ์เหมือนกัน จะแตกต่างกันแต่เพียงบุรุษะคนหนึ่งดำรงอยู่เป็นอิสระจากบุรุษะอื่น ๆ เท่านั้น
ให้

กล่าวโดยใจความแล้ว บุรุษะก็คือวิญญานซึ่งเป็นธาตุรู้สีกนึกคิดโดยเฉพาะ กล่าว
คือเป็นตัวรู้หรือเป็นประธานแห่งความรู้ แต่ไม่เคยเป็นกรรมของความรู้ ดังนั้น บุรุษะจึง
เป็นธาตุรู้ที่อยู่ในตัวเป็นผู้ทำกรรมและ เสวยกรรม(เมื่อเกี่ยวข้องกับประภติ) ประภติและ
สิ่งต่าง ๆ ในโลกที่วิวัฒนาการมาจากประภติก็มีไว้เพื่อบุรุษะนี้เท่านั้น ข้อความที่แสดงว่า
บุรุษะเป็นตัวรู้ เป็นผู้ทำกรรมและ เสวยกรรมมีปรากฏในคิตาว่า

"ผู้ตรวจตรา ผู้ตัดสินเฮียด ผู้เลี้ยง ผู้กิน ผู้เป็นเจ้าของ
และ พรมาตมา" บุรุษะอันสูงสุดในร่างกายนี้ ถูกเรียก
ดังนี้แล"⁴³

"ประภติจัดเป็นเหตุในการสร้างการยะ (ผล) และกรรม
(เหตุ) บุรุษะจัดเป็นเหตุในการเสวยสุขและทุกข์"⁴⁴

"จริงอยู่ บุรุษะตั้งอยู่ในประภติ เสวยคุณอันเกิดจาก
ประภติ การที่บุรุษะติดอยู่ในคุณะนั้น เพราะการเกิดใน

⁴²Chatterjee and Datta, An Introduction to Indian Philosophy, p. 246.

⁴³อุปบุรุษุภาณมนุนดา จ ภรุตตา โภกุตตา มเหศวระ /
ปรมาตเมติ จาบุยุกโต เทเห'สุมินบุรุษะ ประ // ภควทศิดา 13.22

⁴⁴การุณกรรมภรุตตุเตว เหตุะ บุรภุติรุจยเต /
บุรุษะ สุขทะขานามุ โภกุตตุเตว เหตุรุจยเต // ภควทศิดา 13.20

แหล่งกำเนิดที่ดีและ เลว"45

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จลนภาพเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วโดยธรรมชาติในประภคติ มันจึงเป็นสิ่งที่มิคยภาพโดยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปนภายนอกของประภคติ (รูปปรนิาม) ทำให้เกิดวิวัฒนาการ ส่วนความเปลี่ยนแปลงภายใน (สรูปปรนิาม) ทำให้เกิดการประลัยหรือความเสื่อมสลายของสิ่งต่าง ๆ สำหรับปุรุชะนั้นอยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง มียู่ได้เองและแพร่หลายอยู่ทั่วไป ตามทฤษฎีวิวัฒนาการของสาางขะที่กล่าวอ้างแต่ต้นเชื่อกันว่า โลกนี้วิวัฒนาการมาจากประภคติซึ่งเป็นมูลเหตุของโลก แต่ลัทธิประภคติอย่างเดียวกัจะไม่มียวิวัฒนาการใด ๆ เกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ จึงต้องมีปุรุชะด้วย เพราะประภคติเป็นวัตถุธาตุที่ไร้ความสามารถทางสติปัญญา ประภคติจึงไม่อาจก่อให้เกิดโลกขึ้นได้เอง ทั้ง ๆ ที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะเป็นมูลเหตุของลกอยู่ทุกเวลา ฉะนั้น ประภคติจึงต้องหาผู้มีสติปัญญามาช่วยให้สามารถใช้สติปัญญาวิวัฒนาการตัวเองให้เป็นสิ่งต่าง ๆ ได้ และผู้มีสติปัญญาซึ่งมียู่คู่กับประภคติก็คือปุรุชะดังกล่าวนี ทั้งประภคติและปุรุชะเป็นธาตุแท้ที่มีมาแต่กาลอนันกำหนดไม่ได้ ในระหว่างที่โลกนี้ยังไม่เกิด คณะทั้ง 3 ของประภคติหมนุอยู่ในลักษณะสมดุลย์และไม่มีปุรุชะเข้ามาสัมพันธ์ด้วย คือ ปุรุชะก็อยู่ส่วนของปุรุชะ ประภคติก็อยู่ส่วนของประภคติ ฉะนั้น จุดเริ่มต้นของวิวัฒนาการก็คือ ตอนที่ประภคติและปุรุชะมาสัมพันธ์กันนั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างประภคติกับปุรุชะ

ประภคติและปุรุชะมีลักษณะแตกต่างกันอย่างตรงกันข้าม คือประภคติเป็นธาตุทางรูปธรรมที่ไร้สติปัญญา มีแต่กิริยา ส่วนปุรุชะเป็นธาตุทางนามธรรมที่ไร้กิริยา มีแต่สติปัญญา ทั้ง 2 อย่างจึงต้องมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน อุปมาเหมือนกับคนตาบอดขาดี และคนขาดีวนแต่ตาดีจะพากันไปถึงที่หมายได้ก็จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ฉะนั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างประภคติกับปุรุชะนี้ ไม่ได้หมายความว่า ปุรุชะเข้ามาหา

45ปุรุชะ ปุรุภคติโสถ ติ

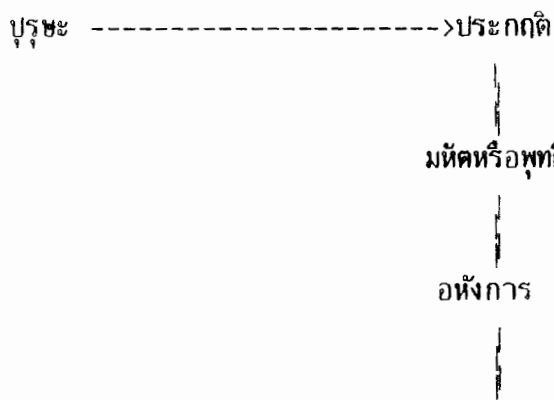
การณิ คุณสงุโค'สุย

ภุญเต ปุรุภคติชานคณานู /

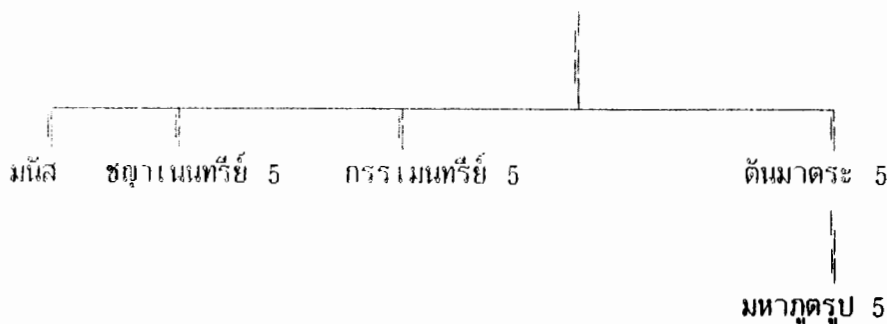
สทสโรทยนิชนมสุ // ภควิคิตา 13.21

ประภคต หรือประภคตเข้าไปหาบุรุษ เพราะบุรุษ ไม่มีกิริยา คือไม่มีอาการเคลื่อนไหวที่จะเข้าไปหาประภคตไม่ได้และประภคตก็ไม่ได้เข้าไปหาบุรุษจริง ๆ แต่สัมพันธ์กันทางแรงสะท้อน (reflection) คือบุรุษสะท้อนเข้าไปหาประภคตเช่นเดียวกับความคิดของจิตที่สร้างกายเกิดอาการเคลื่อนไหวขึ้นนั่นเอง

โดยปกติ ประภคตจะอยู่ในลักษณะสมดุลง่าย แต่พอได้รับแรงสะท้อนจากบุรุษก็ทำาให้ประภคตเกิดความไม่สมดุลง่าย เพราะวาระชัลซึ่งเป็นตัวคุณที่มีกิริยาจะหมุนตัวออกนอกวงจรของตนเองแล้วทำาให้สั่วและตมัสขาดความสมดุลง่ายไป เมื่อความสมดุลง่ายของประภคตเสียไปเพราะแรงสะท้อนจากบุรุษจะเกิดผลผลิตของวิวัฒนาการอันดับแรก คือมหัตหรือพุทธิ ต่อจากนั้นอหังการก็จะเกิดตามมาจากมหัตหรือพุทธิอีกทีหนึ่ง ต่อจากอหังการจะเกิดมี มนัสชฎาเนนทรี 5 กรรเมนทรี 5 และตันมาตระหรือสุขุมธาค 5 จากนั้นก็จะเกิดมี มหาภูตรูป 5 ขึ้น⁴⁶ เขียนเป็นแผนภูมิให้ดูง่าย ๆ ได้ดังนี้

⁴⁶ตันมาตระ หรือ สุขุมธาค 5 เป็นพลังที่เกิด เสียง (sound), การถูกต้อง (touch), สี (colour), รส (taste) และกลิ่น (smell) ส่วน มหาภูตรูป 5 คือส่วนที่เป็น อากาศ, ดิน, น้ำ, ลม และไฟ. ดู Chatterjee and Datta, An Introduction to Indian Philosophy, p. 272-274.

จะเห็นว่าตราบาทที่มีแรงสะท้อนจากบุรุษก็จะมีวิวัฒนาการอยู่อย่างนี้เรื่อย ๆ ไปจนหมดแรงสะท้อนของบุรุษทั้งหมดก็จะกลับเข้าสู่ความสมดุลย์ของประกटิต่อไป นั่นคือ คราวประลัยหรือเสื่อมสลายแห่งสิ่งต่าง ๆ นั่นเอง ดังนั้น ทรศนะ เรื่องธรรมาตนาภคัท คีตาจึง เกี่ยวข้องกับประกटิตและบุรุษในลักษณะดังกล่าวแล้ว

3.2.2 ทรศนะ เรื่องอาคมันหรือพรหมัน

อาคมันหรือพรหมัน จัดเป็นอันคิมสัจจะที่ผู้ศึกษาปรัชญาอันเดียวทำการสอบสวนเพื่อหาข้อเท็จจริงมาโดยตลอด โดยมากจะได้คำตอบว่าอาคมันหรือพรหมันนี้เป็นความจริงสูงสุดเพียงสิ่งเดียว ไม่มีอะไรนอกเหนือไปจากสิ่งนี้ แม้แต่นักปรัชญาชาวเยอรมัน คือ ยอร์ช ฟอยเยอร์สไตน์ (Georg Feuarstein) ซึ่งได้ทำการวิเคราะห์หมั่นทศน์เรื่องความจริงสูงสุดในภคัทคีตาก็ยังกล่าวว่า

พระผู้เป็นเจ้าของคือสัจภาพสูงสุดมีเพียงสิ่งเดียว ซึ่งนอกเหนือไปจากสัจภาพนี้แล้วไม่มีอะไรอื่นอีก พระผู้เป็นเจ้าของหรือสัจภาพสูงสุดสิ่งเดียวนี้อาจได้รับการเคารพบูชาภายใต้ชื่อต่าง ๆ กัน ทั้งนี้ก็เพราะความสามารถอันจำกัดของมนุษย์ในอันที่จะเข้าใจสรรพสิ่งต่าง ๆ ทักที้เขาไม่อาจเข้าใจสรรพสิ่งหรือสัจภาพนี้ได้อย่างสมบูรณ์ทั้งหมดทั้งสิ้น"⁴⁷

⁴⁷Georg Feuarstein, Introduction to the Bhagavad-Gītā

(London : The Anchor Press Ltd., 1974), p. 78.

คำว่า "อาดมัน" มาจาก อนุ ธาตุ (an)⁴⁸ ในชั้นแรกหมายถึง "ลมปราณ" และต่อมาหมายถึง "ความรู้สึก" "ความคิด" "ตัวตน" และ "อาดมัน" โดยลำดับ มีอธิบายว่าอาดมันครอบงำสิ่งทั้งปวง เป็นใหญ่ รู้และแสดงสิ่งทั้งปวง เป็นสิ่งอมตะเหมือนเดิมอยู่เสมอ ไม่เปลี่ยนแปลง ตามธรรมชาติของอุปนิสัยที่ตัวตนที่แท้จริงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นสิ่งสากล ยิ่งใหญ่และสูงสุด เอกภพทั้งสี่ดำรงและเคลื่อนไหวอยู่ในอาดมัน อาดมันอยู่เหนือความสงสัยและความขัดแย้งทั้งปวง อาดมันเป็นจุดหมายที่สูงสุด มีอยู่ในสรรพสิ่ง ให้ชีวิตให้ความหมายในสิ่งทั้งหลาย แต่สิ่งทั้งหลายก็ไม่อาจอย่างเดียวกับอาดมัน เพราะอาดมันอยู่ในฐานะบันดาส่งเหล่านั้น เป็นหลักฐานในตัวและเข้าถึงได้ด้วยการปลดปล่อยจากสิ่งทั้งปวง

ส่วนคำว่า "พรหมัน" มาจาก พุทฺธ ธาตุ (bṛh)⁴⁹ หมายถึง "ความองกาม" "ความเจริญเติบโต" หรือ "วิวัฒนา" เดิมทีเดียวกันว่า พรหมัน หมายถึง การบูชาขัญ การสวดอ้อนวอน และในที่สุดก็นำใช้ในความหมายว่าความจริงสูงสุดหรืออันติมสัจจะ ซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นโลกและสรรพสิ่งในโลก พรหมันจึงจัดเป็นบรมเหตุของเอกภพ เป็นที่ดำรงอยู่และเป็นที่กลับเข้าหาของสรรพสิ่ง กล่าวสรุปแล้วพรหมันก็คือมูลการณะของสรรพสิ่งนั่นเอง

เรื่องอาดมันกับพรหมันนี้ ดร. วังษ์อุดม เขียนไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเชิงวิจารณ์ความคิดเรื่องกรรมาณปรัชญาอินเดียสายอาสติกะว่า

ปรัชญาอเทวนะ เวทานตะถือว่าอาดมันและพรหมันเป็นสิ่งเดียวกัน คือเป็นวิญาณบริสุทธิ์หรือสัมปชัญญะบริสุทธิ์ (pure consciousness) แต่ที่เรียกชื่อเป็นสองชื่อก็เนื่องจากการพูดถึงหรือมองความจริงอันคิมนี้จากธรรมชาติหรือแง่ที่ต่างกัน คือถ้ามองจากแง่ที่เป็นตัวตนซึ่งเป็นแกนกลางของชีวิต เป็นตัวผู้รู้ ก็เรียกว่า "อาดมัน" แต่ถ้ามองจากแง่สิ่งที่

⁴⁸S. Radhakrishnan, The Principal Upanisads (London : George Allen & Unwin, 1974), p. 73.

⁴⁹Ibid., p. 52.

ถูกรู้ก็เรียกว่า "พรหมัน" โดยความแท้จริงแล้วสิ่งที่เรียกว่าอาตมัน หรือพรหมันนี้เป็นสิ่งดำรงอยู่เหนือทวิภาวะของผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ ทั้งอยู่เหนือไตรภาวะของผู้รู้ สิ่งที่ถูกรู้และความรู้ พรหมันเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง และทุกสิ่งทุกอย่างก็คือพรหมัน พรหมันเป็นสิ่งที่แท้จริงเพียงสิ่งเดียว นอกจากพรหมันก็ไม่มีอะไรที่เป็นจริงหรือมีอยู่จริง เพราะพรหมันเป็น สิ่งสมบูรณ์ที่ปราศจากคุณสมบัติทุกอย่าง⁵⁰

ท่านศังกราจารย์ได้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพรหมันกับอาตมันว่า

อาตมันไม่ถือว่าต่างกับพรหมัน ที่ว่าอาตมันไม่ต่างกับพรหมันนี้ได้หมายความว่า "ตตุ ตฺวํ อสี" แปลว่า "เจ้าเป็นมัน" คำว่า ตฺวํ หมายถึงปัจเจกซึ่งที่อยู่ในกายของแต่ละบุคคล ปัจเจกซึ่งก็คืออาตมัน ส่วนคำว่า ตตุ หมายถึงสภาวะที่อยู่เหนือโลก ซึ่งได้แก่พรหมันอันเป็นวิญญานธาตุของโลก ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงถือว่าอาตมันก็คือพรหมัน และพรหมันก็คืออาตมัน อาตมันไม่ต่างกับพรหมันและพรหมันก็ไม่ต่างกับอาตมัน⁵¹

จากเหตุผลข้างต้น อาตมันและพรหมันเป็นสิ่งที่แท้จริงอย่างเดียวกัน แต่มีชื่อเรียกต่างกันเพราะมองกันคนละด้าน คือถ้ามองจากแง่อัตวิสัยหรือในฐานะผู้รู้ก็เรียกว่า อาตมัน มองจากแง่วัตถุวิสัยหรือในฐานะสิ่งที่ถูกรู้ก็เรียกว่า พรหมัน คำทั้งสองนี้ใช้หมายถึงสิ่งเดียวกันคือ อันติมสัจจะ (Ultimate Reality) หรือสิ่งสมบูรณ์ (The Absolute) แต่อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องพรหมันตามคัมภีร์อุปนิษัทก็ดูเหมือนมีความขัดแย้งกันเองอยู่ในตัว กล่าวคืออุปนิษัทบรรยายลักษณะของพรหมันไว้ 2 ลักษณะ คือพรหมันที่กำหนดคุณลักษณะใด ๆ ไม่ได้ จัดเป็นอบุคลิกพรหม (Impersonal Brahman) หรือรูปพรหม เรียกว่า **นิรคุณ-พรหมัน** ส่วนพรหมันอีกลักษณะหนึ่งคือพรหมันที่กำหนดโดยคุณลักษณะ และคุณสมบัติได้ เรียก

⁵⁰ณรงค์ วงษ์อุดม, "การศึกษาเชิงวิจักษ์ความคิดเรื่องกรรมานปรัชญาอินเดีย สายอาสติกะ," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 109.

⁵¹อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า 343-344.

ว่า **สคฺคพรหมัน** หรือ **อิศวร** ก็เรียก⁵²

นักปรัชญาอินเดียเชื่อกันตามคัมภีร์อุปนิษัทว่า สคฺคพรหมันมีคุณต่าง ๆ เช่น เป็น สรรพวิภู (Omnipresent) เป็นสรรพวิภู (Omniscient) และเป็นผู้มีศักดิ์ (Omnipotent) คือ มีศักดาญาณทางสร้าง พิทักษ์ และทำลาย จึงเชื่อว่าสิ่งทั้งปวงมาจาก พรหมันและ เมื่อสลายก็กลับเข้าสู่พรหมันอีก ส่วนนिरคฺคพรหมันนั้นปราศจากคุณดังกล่าวหรือพูดไม่ได้บรรยายไม่ถูกว่ามีคุณลักษณะอย่างไร จึงถือกันว่านिरคฺคพรหมันเป็นสภาวะชั้นสูง บริสุทธิ์ มีสภาวะธรรม 3 อย่างรวมกันเป็นเอกภาพ คือ **สัจจิตานันตะ** ซึ่งมาจาก **สัต** (ความจริง) **จิต** (ความรู้) และ **อานันตะ** (ความสุข) คุณลักษณะทั้ง 3 นี้มีปริมาณกำหนดไม่ได้ที่เรียกว่า **อนันตะ**⁵³ มีคำบรรยายไว้อีกอย่างหนึ่งว่า "**สคฺย ชฺญานํ อนนฺตํ**" (โคตติริย-อุปนิษัท) **สัตตะ** คือความจริง **ชฺญานะ** คือความรู้ และ **อนันตะ** คือความไม่มีที่สิ้นสุด จึงกล่าวรวม ๆ ว่านिरคฺคพรหมันนั้นทรงความเป็นหนึ่งแต่หาที่สุดมิได้

ลักษณะที่ดูเหมือนขัดแย้งกันนี้ มีผู้คิดประนีประนอมหรือประสานให้เข้ากันมาแล้วหลายท่าน ผู้ที่ทำได้สำเร็จเป็นคนแรกได้แก่ **พาทรายณะ** ผู้แต่งพรหมสูตร แต่เนื่องด้วย "พรหมสูตรแต่งเป็นร้อยกรอง เป็นโคลงสั้น ๆ และมีเนื้อหาทางปรัชญาลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ จึงเป็นเหตุให้เจ้าลัทธิเวทานตะตีความไปตามมติของตน และรจนาคัมภีร์ภายหลังแก่พรหมสูตรนี้หลายสำนวน ที่โดดเด่นก็มีของท่านตั้งกรจารย์และท่านรามานุชะ"⁵⁴ ท่านตั้งกรจารย์ ผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาไวฑวะ เวทานตะ เห็นว่าสคฺคพรหมันเป็นพรหมันเทียมของนिरคฺคพรหมัน โดยอธิบายว่า สคฺคพรหมันไม่ใช่ลักษณะแท้ของพระพรหม แต่นिरคฺคพรหมันเป็นลักษณะแท้ **สคฺคพรหมัน** เป็นความจริงชั้นสมมติ เป็นโลกบัญญัติ เป็นความเชื่อของสามัญชน

⁵²ดิศศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2524), หน้า 14.

⁵³ดิศศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า 338.

⁵⁴พระมหาสมชัย กุศลจิตฺโต, "ปรัชญาเวทานตะ," ใน มหาจุฬาฯ วิชาการปรัชญาบรรพทิศ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532), หน้า 312.

ส่วน **นิรคุณพรหมัน** เป็นความจริงขั้นปรมาตม์ มีข้ออุปมาเพื่อให้เข้าใจตามนัยของท่าน คือ สคุณพรหมันเปรียบเหมือนธนบัตรที่เราใช้สำหรับแลกเปลี่ยนกันแทนเงินทอง ธนบัตรมีค่าตามสมมติเท่านั้น ความจริงธนบัตรก็คือกระดาษธรรมดา แต่เราสมมติว่าเป็นเงิน ข้อนี้ฉันใด สคุณพรหมันก็ฉันนั้น คือเป็นความจริงขั้นสมมติเหมือนธนบัตรนั่นเอง ดังนั้น เนื้อแท้ของสคุณพรหมันก็คือนิรคุณพรหมัน เหมือนเนื้อแท้ของธนบัตรก็คือกระดาษ ความเป็นธนบัตรไม่ได้ทำให้ความเป็นกระดาษเสียไปฉันใด ความเป็นพรหมผู้ทรงคุณสมบัติต่าง ๆ หรือสคุณพรหมันก็ไม่ได้ทำให้เสียความจริงแท้ของนิรคุณพรหมันไปฉันนั้น

ต่อมาในสมัยของท่านรามานูสะผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาวิชาวิทตะเวทานตะ กลับเห็นไม่ตรงกับท่านสังกราจารย์ คือเห็นว่าพรหมันทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าวต่างเป็นภาวะจริงสูงสุดด้วยกัน สคุณพรหมัน ได้แก่ พรหมันที่มีคุณลักษณะทุกอย่าง ส่วนนิรคุณพรหมัน ได้แก่ พรหมันที่ไม่มีคุณลักษณะใด ๆ ที่ไม่ดี หรือไม่สมบูรณ์ ท่านจึงยอมรับว่าพรหมันมีความแตกต่างกันภายใน เป็นส่วน หรือภาคต่าง ๆ แต่โดยเนื้อแท้แล้วเป็นหนึ่งเดียวเหมือนกัน ดังข้อที่ว่า "พรหมันมีหนึ่งเดียว แต่รวมไว้ซึ่งส่วนประกอบมากมาย"⁵⁵ นั่นเอง

ส่วนท่านราธากฤษณ์ให้ทรรศนะไว้ว่า พรหมัน คือสิ่งสมบูรณ์ (the Absolute) ซึ่งมีลักษณะเป็นวิญญูณบริสุทธิ ประกอบด้วยกัมมันตภาพ (activity) สัจภาพ (truth) และศักยภาพ (potentiality) หรือพลัง (force) ท่านอธิบายว่าลักษณะทั้ง 3 ประการที่รวมเข้าเป็นตัวพรหมันนี้มีคุณลักษณะพิเศษอีกหลายอย่าง เช่น เป็นภาวะที่แพร่ออกไปพันหรืออยู่เหนือโลกนี้ ซึ่งเรียกว่า อุตตรภาพ (transcendent) เป็นภาวะเที่ยงแท้ถาวร (eternal) อยู่เหนือกาลและอวกาศ ทรรศนะดังกล่าวนี้ต่างกับของท่านสังกราจารย์ที่ถือว่า พรหมันเป็นภาวะบริสุทธิ์ วางจากคุณลักษณะใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะตามทรรศนะของท่านราธากฤษณ์นั้น พรหมันเต็มไปด้วยศักยภาพซึ่งสามแดงออกมาเป็นพลังต่าง ๆ คือ พลังสร้างที่เรียกว่า พระพรหมา (ผู้สร้างโลก) พลังรักษาที่เรียกว่า พระวิษณุ (ผู้รักษาโลก) และพลังทำลายที่เรียกว่า พระศิวะ (ผู้ทำลายโลก) พลังทั้งหมดนี้แต่ละพลังเรียกในภาษาอังกฤษว่า God อันหมายถึง มหาเทพทั้ง 3 องค์ดังกล่าว เพราะฉะนั้น มหาเทพทั้ง 3 องค์

⁵⁵อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า 358.

นั่นก็คือ พลังของพรหมหรือสิ่งสมบูรณ์นั่นเอง พรรณานี้จึงคล้ายกับของท่านรามานูชะ ท่านราธากฤษณะได้อธิบายเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความแตกต่าง ระหว่างพรหมกับมหาเทพว่าพรหมมีศักยภาพหาที่สุดมิได้ ส่วนมหาเทพแต่ละองค์มีศักยภาพแต่ละด้านและยังมีน้อยกว่าพรหม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า มหาเทพ คือพรหมที่แยกตัวออกมาเกี่ยวข้องกับโลกหรือจักรวาลนั่นเอง⁵⁶

ในภคัทคีตาถือว่าสิ่งที่ปรากฏมีอยู่ในโลกทั้งที่เป็นตัวตนคืออาตมัน และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนหรืออาตมันล้วนแต่เป็นการสำแดงให้ปรากฏของสิ่งสมบูรณ์คือพรหมทั้งสิ้น แต่เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งสมบูรณ์ซึ่งเป็นตัวตนสากล กับตัวตนย่อยซึ่งเกิดจากการสำแดงดังกล่าว ตัวตนสากลจึงเรียกเสียใหม่ว่า **ปรมาตมัน** ส่วนตัวตนย่อยเรียกว่า **ชีวาตมัน** ปรมาตมันนั้นไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด แต่ชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกายมนุษย์ แต่ละคนมีชีวาตมันเป็นแกนกลางของชีวิต ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงและสลายไปในที่สุด ส่วนชีวาตมันนั้นจะคงสภาพเดิมอยู่ตลอดไปโดยไม่เปลี่ยนแปลงหรือสลายตามไปด้วย ทั้งนี้ก็เพราะมันเป็นส่วนหนึ่งแห่งอาตมันสากลหรือปรมาตมัน ในเวลาที่คนตายชีวาตมันจะละทิ้งร่างเก่าแล้วไปอาศัยร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าจากชุดเก่าเป็นชุดใหม่ฉะนั้น ดังข้อความในคิตาว่า

"เหมือนคนถอดเครื่องนุ่งห่มอันเก่าเสีย สวมชุดอื่นซึ่ง
เป็นเครื่องนุ่งห่มฉันใด ชีวาตมันที่อาศัยร่างกายก็ฉันนั้น
ทิ้งร่างเก่าเสีย เข้าสู่ร่างอื่นอันเป็นร่างใหม่"⁵⁷

⁵⁶อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย, หน้า 156 - 157. และ S. Radhakrishnan, An Idealist View of Life (London : George Allen & Unwin Ltd., 1932), p. 53.

⁵⁷วาสนา ชีรุธานี ยกา วิหยา

นวนานิ คุณุพณาดิ นโร'ปราณิ /

ตกา ศรีราณิ วิหยา ชีรุธา-

นุญญานิ ลียาติ นวานิ เทหิ // ภคัทคีตา 2.22

โดยสรุปแล้วในภคัทคีตามีการกล่าวถึงพรหมเป็น 2 ลักษณะ⁵⁸ ลักษณะที่หนึ่ง พุถึงพรหมในแง่โลกียะ (cosmic) ในแง่นี้พรหมเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยคุณสมบัติที่ดีทั้งปวง (สคุณะ) อีกอย่างหนึ่งพุถึงพรหมในแง่โลกุตตระ (acosmic) ในแง่นี้พรหมก็คือสิ่ง สัมบูรณ์ที่ปราศจากคุณลักษณะทุกอย่าง (นิรคุณะ) และไม่อาจใช้คำพูดหรือภาษาพูดบรรยาย ได้ (อนิรวาณียะ) แต่ทั้งสองอย่างนั้นเมื่อรวมกันแล้วก็คืออันติมสิ่งจะ เพียงสิ่ง เดียว

3.2.3 วรรณกรรมเรื่องกรรมและการเกิดใหม่

ปรัชญาภคัทคีตา เป็นปรัชญาที่เน้นถึงการกระทำว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ไม่มีใครเลยที่จะอยู่ได้แม้แต่ชั่วขณะโดยไม่กระทำอะไร ดังนั้น ชีวิตของมนุษย์จึง มีความผูกพันอยู่กับการกระทำเสมอ อาจกล่าวได้ว่าไม่มีผู้ใดซึ่งดำรงชีพอยู่จะสามารถสลัด กรรมหรือการกระทำเสียได้โดยสิ้นเชิง คนทุกคนต้องมีการกระทำด้วยกันทั้งนั้น แม้ใน อริยาบทของการนอนก็ถือว่าเป็นกรรมหรือการกระทำอย่างหนึ่ง เพราะส่วนประกอบของ ประภคติ 3 อย่าง คือ สัตวะ รชส และตมัสทำให้เกิดมีกิริยาหรือการกระทำ ดังข้อความ ในคิตาว่า

"แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ไม่มีใครเลยที่จะอยู่ได้แม้ชั่วขณะ

โดยไม่กระทำอะไร เพราะทุก ๆ คนย่อมถูกคุณะ

อันเกิดจากประภคติบังคับให้กระทำกรรม"⁵⁹

ในคุณะ 3 อย่างนั้น รชสเป็นตัวทวน้ำที่ผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวของสิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่งในธรรมชาติ รชสนี้เป็นองค์ประกอบที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ เป็นแรง

⁵⁸อาจารย์แสง มนวิฑูร ผู้แปลคัมภีร์ภคัทคีตาให้คำอธิบายว่า พรหมมี 2 คือ สคุณพรหมและนิรคุณพรหม พรหมแรกเป็นวัตถุมิตัวตน พรหมหลังเป็นภาวะ ไม่มีตัวตน พรหม หลังนี้ หมายถึง นิรวาณ ๗ อ้างถึงใน กฤษณะเทวปายนวุยาส, ศรีมัทภคัทคีตา, แสง มนวิฑูร ผู้แปล (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2527), หน้า 90.

⁵⁹น หิ กศุจิตกูษณมปี ชาคู ดิษุรคฺยกรุมกฺกตฺ /

การุยเต หุยสะ กรุม สรวะ บุรูกฺกติโชรฺคุณะ // ภคัทคีตา 3.5

หรือพลังที่ทำให้มนุษย์ดิ้นรนขวายทำกิจการงานต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ถ้าหากทุก ๆ ส่วนหยุดการกระทำพร้อมกันทั้งหมดแล้ว ร่างกายของเราก็ไม่สามารถจะเคลื่อนไหวไปมาได้ มันก็จะ เป็นเพียงวัตถุธรรมดา ฉะนั้น ภควัตถุจึงให้ความสำคัญกับกรรมคือการกระทำเป็นอย่างมาก การกระทำย่อมดีกว่าการไม่กระทำ ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ขอท่านจงกระทำกรรม(ที่เป็นกุศล)ให้เป็นนิตย์ การกระทำ

นั้นดีกว่าไม่กระทำ เมื่อเว้นจากการกระทำเสียแล้ว การ

รักษาร่างกายให้คงอยู่ ก็เป็นไปไม่ได้"⁶⁰

ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมทุกอย่างที่ดำเนินไปได้จะต้องอาศัยการกระทำเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะขาดเสียมิได้ กล่าวคือ "ภควัตถุถือว่าเอกภพ (Universe) เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ได้ด้วยการกระทำ การหยุดนิ่งไม่ใช้อิสรภาพแต่หมายถึงการดับ กิจกรรมทั้งหลายที่มนุษย์กระทำนั้น เป็นสิ่งช่วยให้เอกภพดำรงอยู่ได้ จึงเป็นหน้าที่ของทุก ๆ คนที่จะช่วยให้เอกภพของเราสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ด้วยการกระทำของแต่ละคน"⁶¹ เมื่อชีวิตและร่างกายไม่อาจแยกจากกรรมเช่นนี้ได้ จึงเกิดปัญหาคือว่าจะทำกรรมอย่างไรจึงจะไม่เกิดการผูกพันในกรรมนั้นซึ่งมีผลทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นความทุกข์ ในกรณีนี้ภควัตถุได้เสนอแนวทางปฏิบัติหรือมรรควิธีเอาไว้คือ การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมด้วยการปฏิบัติกิจตามหน้าที่ของแต่ละบุคคลด้วยความรู้สึกเสียสละและปล่อยวาง เพราะ "การกระทำด้วยความปล่อยวางนั้นได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการฝึกของชีวิต"⁶² อุดมคติของภควัตถุไม่ใช่ว่าการปฏิเสธโลกหรือปฏิเสธชีวิตสามัญชนด้วยการออกบวชเป็นฤาษีชีไพร ซึ่งเป็นการหนีโลกและไม่ใช่ว่าปฏิเสธการกระทำ แต่ให้ผู้อยู่ในโลกพร้อมกับการปฏิบัติภารกิจตามหน้าที่ด้วยความรู้สึกปล่อยวางหรือไม่มีอุปาทานต่อหน้าที่ที่ตนปฏิบัติ สิ่งที่ภควัตถุสอนให้ละนั้นมิใช่การกระทำ-

⁶⁰นิยติ กุรุ กรุม ตูวํ กรุม ชุยาโย หยกรุมณะ /

ศรียาตุราปิ จ เต น ปุริสทุเรยทกรุมณะ // ภควัตถุคำ 3.8

⁶¹สุนทร ฌ รัชชี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิพิธวิทยา, 2521), หน้า 37.

⁶²Hiriyanna, Outlines of Indian Philosophy, p. 122.

ทำ แต่เป็นผลประโยชน์อันเป็นความมุ่งหวังตามอำนาจของตัณหาและอุปาทานที่เกี่ยวข้อง
กับการกระทำนั้นต่างหาก

เมื่อเป็นเช่นนี้ อาจมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นว่า การกระทำใด ๆ ก็ตามที่ไม่มุ่งหวังผล
หรือไม่สนใจต่อผลที่จะเกิดขึ้นนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าเมื่อกระทำอะไรลงไปก็ต้องมี
ความมุ่งหวังให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้การกระทำต่าง ๆ นั้นก็ต้องมีจุดมุ่ง
หมายเอาไว้เพื่อจะได้ดำเนินสู่จุดหมายปลายทางนั้น ๆ อย่างถูกต้อง เมื่อมีการสอนให้
ปล่อยวางโดยไม่หวังผลเช่นนี้ ก็จึงเกิดปัญหาว่าจะมีอะไรเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความพาก
เพียรพยายามในการกระทำ ต่อประเด็นนี้ เอ็ม หิริยันนะ (M.Hiriyanna) ให้คำตอบ
จากภควัทคีตาไว้ 2 ประการ คือ "เพื่ออาตมสัทธี หมายถึง การชำระตนให้บริสุทธิ์หรือ
การชำระจิตให้บริสุทธิ์อย่างหนึ่ง และเพื่อปฏิบัติตามจุดประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า (อิศวร)
อย่างหนึ่ง"⁶³ ข้อนี้หากพิจารณาในแง่หนึ่งก็ยังไม่ถือว่ามิใช่เป็นกลางหรือวางเฉย เพราะ
มีบางสิ่งบางอย่างที่เป็นเป้าหมายอยู่นั่นเอง แต่เราก็ต้องเข้าใจว่าการทำทานซึ่งเป็น
ธรรมดาของมนุษย์ ถ้าไม่มีการนำทางอย่างถูกต้องก็จะกลายเป็นเครื่องปิดบังจุดหมายที่สูง
กว่าไปจากเขาได้ ภควัทคีตามีจุดมุ่งหมายที่จะกำจัดตัณหาคือความปรารถนาอย่างโลกจึง
ไม่ได้พอใจอยู่กับการหาเหตุผลเกี่ยวกับแรงกระตุ้นของเรา แต่พยายามที่จะเสนอว่าชีวิตที่
ดำเนินไปโดยไม่คิดที่จะได้รับผลทางโลกที่มันอาจจะให้แก่เราจะทำให้ชีวิตด้านในลุกขึ้นเป็น
อิสระ ซึ่งพัฒนาการของชีวิตด้านในนี้เป็นจุดหมายของมนุษย์อันเป็นความก้าวหน้าในระดับสูง
ที่ภควัทคดาจัดหาให้ อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้ เค เอ็น อุปดิชยาเย (K.N.Upadhyaya)
ได้ให้ทรรศนะอันอาจถือเป็นแนวสรุปไว้ว่า "คีตามีได้สอนให้บุคคลขจัดความอยากหรือความ
ต้องการผลของการกระทำที่ตนลงมือลงแรงไปทั้งสิ้นทีเดียว แต่เสนอให้ประสานความต้องการ
การนั้นเข้ากับการอุทิศแด่องค์พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งมีจุดหมายเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต
ทางศาสนา"⁶⁴ เพราะฉะนั้น การไม่หวังผลตอบแทนแก่ตน ก็คือ การกระทำโดยมีความ
เสียสละอย่างสูงเป็นแรงดลใจ และผู้กระทำกรรมจะต้องเป็นผู้ฉลาดในการกระทำด้วย ดัง

⁶³Ibid., p. 125.

⁶⁴Upadhyaya, Early Buddhism and The Bhagavadgītā, p. 513.

ข้อความในคิตาว่า

"ในโลกนี้ ผู้ที่ประกอบอยู่ในพุทธิ ย่อมละกรรมที่ทำไว้
ดีและชั่วทั้งสอง ฉะนั้น ท่านจงพยายามเพื่อประกอบ
โยคะซึ่ง เป็นอุบายอันหลักแหลมในการกระทำทั้งหลาย"⁶⁵
"เพราะฉะนั้น ท่านจงทำหน้าที่ ควรกระทำเรื่อยไป
โดยไม่ติดในกรรม เพราะว่าผู้กระทำกรรมโดยไม่ติด
ในกรรมนั้นย่อมถึงปรมาคัม"⁶⁶

ความที่กล่าวถึงนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำที่ปรากฏในภคัทคีตาว่าเป็นสิ่ง
สำคัญและมีวิธีปฏิบัติอย่างไรให้เข้าถึงจุดสูงสุดโดยไม่ติดข้องอยู่ในกรรม

สำหรับผู้ที่ยัง ไม่บรรลุความหลุดพ้น ยังมีความอยากหรือความต้องการอยู่ ภคัท
คีตาสอนให้ประสานความต้องการนั้นเข้ากับความต้องการสากลคือความต้องการของพรหมัน
ซึ่งเป็นไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิตทางศีลธรรม ดังนั้น การกระทำจึงเป็นการกระทำ
โดยไม่ติดในสิ่งที่ตนเอง เป็นเพียง เครื่องมือหรืออุปกรณ์ของพรหมัน จึงจะไม่แบดเปื้อน
ด้วยบาปมลทินที่เกิดจากการกระทำนั้น ด้วยเหตุผลเช่นนี้ การทำสงครามล้างผลาญญาติมิตร
ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามของท้าวอรชุนจึงไม่เป็นบาป เพราะ เป็นการกระทำตามหน้าที่ของคนที่เป็น
วรรณะกษัตริย์ ซึ่งภคัทคีตาสอนว่าการทำตามหน้าที่ของคนให้ดีที่สุดจะ ไม่เป็นบาป แต่จะ
ได้รับผลสำเร็จสมประสงค์ ดังข้อความในคิตาว่า

"บุคคลเคร่งครัดตามหน้าที่ของตนย่อมได้รับผลสำเร็จ ผู้ที่เคร่งครัด
ต่อหน้าที่ของตน ได้รับผลสำเร็จอย่างไร ท่านจงสดับผลนั้นต่อไป"⁶⁷

-
⁶⁵ พุทธิยกุโธ ชหาตีห	อุเก สกุณคทษกุณคเต /
ตสุมาทุโยคาย ยุชยุสุว	โยคะ กรุมสุ เกาตลุม // ภคัทคีตา 2.50
⁶⁶ ตสุมาทสกุตะ สดค	การุญ กรุม สมาจร /
อสุกุโธ หุยาจรณ กรุม	ปรมาปุโนติ บุรุชะ // ภคัทคีตา 3.19
⁶⁷ เสว เสว กรุมณฺยภิระตะ	สสิทุธี ลกเต นระ /
สวกรุมนิระตะ สิทฺธิ	ยถา วินุติ ตจุณณ // ภคัทคีตา 18.45

"หน้าที่ของตนเองแม้จะไม่สมบูรณ์ ยังดีกว่าหน้าที่ของผู้อื่น
อันตนกระทำอย่างดี บุคคลทำเหมาะแก่นิสัยของตนเอง
ย่อมไม่ได้รับบาปเลย"68

นอกจากนี้ กรรมที่ควรกระทำที่ภควัฑศีดาสอนไว้ก็คือ ยัญ ทานและตบะ สิ่งเหล่านี้บุคคลไม่ควรละเลย เพราะว่าการกระทำในสิ่งเหล่านี้จะช่วยชำระให้ชีวิตมันบริสุทธิ์ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ภควัฑศีดาก็มุ่งสอนมาให้หวังผลที่จะเกิดขึ้นแก่ตนจากกรรมนั้นและให้กระทำกรรมไปโดยปราศจากความผูกพันในกรรมดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"กรรม คือ ยัญ ทาน ตบะ เป็นสิ่งไม่ควรละ มันเป็น
สิ่งควรทำโดยแท้ ยัญ ทานและตบะ เป็นเครื่องชำระ
ให้บริสุทธิ์สำหรับผู้ทั้งหลาย"69

"แม้กรรมเหล่านี้ ก็ควรทำโดยไม่ติดอยู่ และไม่หวังผล
ปรากฏ ! นี่เป็นความเห็นที่อาตมาตัดสินใจแล้วว่าสูงสุด"70

จากความที่กล่าวมา ถ้าเรามองอย่างรวม ๆ จะเห็นว่าสิ่งที่ภควัฑศีดาสอน คือ สอนให้มีการกระทำแต่ไม่หวังผลและติดอยู่ในกรรมเป็นเป้าหมายหลัก เป็นที่น่าสังเกตว่าในคัมภีร์ภควัฑศีดาได้แสดงการกระทำกรรมที่มีผลตรงข้ามกันไว้ 2 ประการ คือ การกระทำกรรมด้วยความปล่อยวางไม่หวังผลตอบแทนที่เรียกว่า นิวกฤติกรรม อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งคือ การกระทำที่ผู้กระทำหวังผลตอบแทน มีความปรารถนา ความอยาก เรียกว่า ประวฤติกรรม การกระทำอย่างหลังนี้เองที่เป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ไม่สามารถบรรลุถึงความหลุดพ้นได้เพราะผู้กระทำหวังผลจากการ

68 เศรษฐานสูตรโม วัคคะ ประชุมตามคัมภีร์ /

สุภาวนียติ กรุม กรุณนาปุนติ กิลุพิชมุ // ภควัฑศีดา 18.47

69 ชุฎทาทนปะกรุม น ตุยาชยํ การุยมะว ตตุ /

ยรัชญ ทานํ ตปะสุใจว ปาวานานิ มนิชิณามุ // ภควัฑศีดา 18.5

70 เอตานิปิ ตุ กรุมานิ สงคํ ตุกุควา ผลานิ จ /

กรตุยานิตี เม ปารุก นิคุจิติ มตมุตตมมุ // ภควัฑศีดา 18.6

กระทำ ต้องการความสุขที่เกิดจากกามหรือ เป็นความสุขที่เกิดจากการสัมผัส ไม่ใช่ความสุข
ที่เที่ยงแท้ ดังนั้น ภคฺวทศิตาจึงสอนให้ละความอยากความต้องการผลตอบแทน และให้ละ
อหังการหรือมมังการ เพราะทางนี้จะช่วยให้บรรลุถึงความหลุดพ้นโดยไม่ต้องกลับมาเวียน
ว่ายตายเกิดอีก ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"แนะ เกานฺเตย ! ความสุขอันเกิดจากผัสสะนั้นแหละ
เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์โดยแท้ เป็นความสุขที่มีเบื้องต้น
(เกิด) และมีที่สุด (ดับ) ผู้รู้ย่อมไม่เรงรุ่มในความสุข
เหล่านั้นเลย"⁷¹

"ผู้ใดละกามทั้งปวงเสียได้ ไม่มีความปรารถนาต่อสิ่งใด
ไม่มีมมังการ อหังการ ผู้นั้นย่อมบรรลุถึงสภาวะ"⁷²

เกี่ยวกับผลของกรรม ภคฺวทศิตาได้แบ่งผลของการกระทำออกเป็น 3 ประเภท
คือ ผลของกรรมที่ดีล้วน ๆ อย่างหนึ่ง ผลของกรรมที่ไม่ดีล้วน ๆ อย่างหนึ่ง และผลของ
กรรมที่มีทั้งดีและไม่ดีละกันอย่างหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ผลของกรรมจะไม่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่
สละผลของกรรมได้แล้ว แต่กรรมจะให้ผลแก่ผู้ที่ยังมีความอยากและยังต้องการผลจากการ
กระทำนั้นอยู่ ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ผลแห่งกรรมมี 3 อย่างคือ ไม่ดีล้วน ๆ ดีล้วน ๆ และ
ระคนกันทั้งสองอย่าง ย่อมผลิตผลแก่ผู้ไม่สละ เมื่อละโลก
ไปแล้ว แต่จะไม่ผลิตผลแก่สันยาसी (ผู้สละทุกอย่าง) เลย"⁷³

จากข้อความที่แสดงถึงกรรมและผลของกรรมว่ามีทั้งดี ทั้งชั่ว และระคนกันนี้ทำ

⁷¹เย หิ สัสสปุสฺสา โภคา ทุชฺชโยนฺย เหว เต /

อาทฺยฺญนฺตฺวนฺตเต เกานฺเตย น เตชฺฐ รมเต พุทฺธะ // ภคฺวทศิตา 5.22

⁷²วิหาย กามานุ ยะ สรวานุ ปุมฺมํศุจฺจติ นิสฺสํภุทฺเท /

นิรุมโม นิรหํการะ ส ศานฺตมธฺธิจฺจุลฺลติ // ภคฺวทศิตา 2.71

⁷³อนิฆฏฺมิฆฏฺมิ มิสฺสํ จ ตฺริวิธํ กรุมณฺเณ ผลมฺ /

ภาตฺยตฺตฺยาคินา เปฺรตฺตฺย น ตฺถ สันยาสิเนว ภาวิจฺจุ // ภคฺวทศิตา 18.12

าให้เราทราบว่าภควัฒ์ศัคคัศสอนเรื่องการเกิดใหม่ไว้เอาไว้ด้วย สำหรับผู้ปฏิบัติที่ยังไม่บรรลุถึงความหลุดพ้นและยังข้องแวะอยู่กับการต้องการในผลกรรมอันเป็นวิสัยอย่างสามัญ จะต้องเกิดใหม่หลังจากตายอย่างแน่นอน

การเวียนว่ายตายเกิดและการเกิดใหม่

พระศนะความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ภควัฒ์ศัคคัศแสดงว่าเมื่อบุคคลตายแล้วก็ต้องเกิดและเมื่อเกิดแล้วก็ต้องตายอีก วนเวียนอยู่อย่างนั้นจนกว่าจะบรรลุถึงความหลุดพ้น ดังข้อความในคัศดาว่า

"ผู้ที่เกิดจะต้องตายแน่ ผู้ที่ตายจะต้องเกิดแน่ ฉะนั้น

ท่านไม่ควรเสียใจในสิ่งซึ่งจะหลบหลีกไม่ได้"⁷⁴

ภควัฒ์ศัคคัศได้กล่าวถึงการเกิดใหม่ของบุคคลว่า แต่ละบุคคลนั้นล้วนผ่านการเกิดและการตายมาคนละมาก ๆ แล้ว เรื่องนี้พระผู้เป็นเจ้าหรือพรหมันทรงทราบดีว่าแต่ละบุคคลได้ผ่านการเกิดมาแล้วคนละมากน้อยเท่าไร เพียงแต่ตัวเราเองไม่สามารถจะรู้ว่าเราได้ผ่านการเกิดการตายมาคนละเท่าไร ดังข้อความในคัศดาว่า

"อรชุน ! การเกิดของอาตมาและของท่าน ต่างได้

ผ่านกันมาแล้วคนละมาก ๆ ปรีณคปะ ! อาตมาผู้

การเกิดเหล่านั้นทั้งหมด แต่ท่านยังไม่รู้"⁷⁵

สำหรับกระบวนการเวียนว่ายตายเกิดของคนเรา ภควัฒ์ศัคคัศแสดงไว้ว่าเมื่อบุคคลตายไปชีวะดมันก็จะออกจากร่างเก่าแล้วไปอาศัยร่างใหม่ เปรียบเหมือนกับคนถอดเครื่องนุ่งห่มอันเก่าชำรุดทิ้งไปแล้วสวมชุดเครื่องนุ่งห่มอันใหม่แทนฉะนั้น⁷⁶ จะเห็นว่าร่าง-กายเท่านั้นที่แตกสลายไป แต่ชีวะดมันเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ ไม่สูญ ไม่ถูกทำลาย

⁷⁴ชาตสย หิ ธรรว มฤตย- รุธรรว ชนม มฤตสย จ /

ตสุมาทปหารุเย'รุธเ น ตวํ โศจุคฺมรุหฬฺส // ภควัฒ์ศัคคัศ 2.27

⁷⁵พหุณี เม วุยตึตานี ชนมานี ตว จารุชุน /

ตานุยหิ เวท สรวาณิ น ตวํ เวตุถ ปรีตบ // ภควัฒ์ศัคคัศ 4.5

⁷⁶ภควัฒ์ศัคคัศ 2.22 อ้างแล้ว หน้า 140.

ส่วนสถานที่ ๆ บุคคลจะ ไปเกิดนั้น ตามปกติแล้วบุคคลจะ ไปเกิดในที่ดีหรือไม่ดี ก็ขึ้นอยู่กับกรรมดีและกรรมชั่วที่บุคคลนั้นได้กระทำลงไป ภควัทศิตาแสดงหนทางแห่งการไปเกิดใหม่ไว้ 2 ทางคือ ทางสว่างและทางมืด ทางสว่างคือทางของผู้ที่ตายไปแล้วจะ ไม่กลับมาเกิดอีก ส่วนทางมืดคือทางของผู้ที่ตายไปแล้วจะต้องกลับมาเกิดอีก ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"เพราะว่าคติทั้งสอง คือทางสว่างและทางมืดนี้ ถือเป็น

หลักของโลก ทางที่หนึ่งคือทางสว่าง ไปแล้วไม่กลับ

ทางนอกนี้คือทางมืด ไปแล้วยังจะต้องกลับมาอีก"⁷⁷

ผู้ใดทำกรรมดีอันเป็นทางสว่าง ผลของกรรมดีนั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กำหนดไว้ในพระเวท ในยัญพิธี ในตะบะกรรมและในทาน จะส่งผลให้ไปเกิดในสถานที่อันประเสริฐ โดยผ่านทางสว่าง ทางสว่างนี้จะเป็นทางสำหรับผู้ทำกรรมดี ผลที่ได้รับคือไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"โพ แสง กลางวัน ช่างขึ้น และอุตตรายณ (ช่วงที่พระอาทิตย์

เคลื่อนไปทางเหนือ) ซึ่งมีระยะเวลา 6 เดือน ผู้ตรัสรู้พรหม

ย่อมไปถึงพรหมในทางเหล่านี้"⁷⁸

"ผลของบุญใดที่กำหนดไว้ในพระเวท ในยัญพิธี ในตะบะกรรมและ

ในทาน พระโยคีรู้แจ้งผลของบุญทั้งหมดนั้นแล้ว ย่อมข้ามพ้นไป

และจะ เข้าถึงสถานอันประเสริฐซึ่งเป็นอาทิธรรม"⁷⁹

⁷⁷ศุกลกุญฺญเณ คตฺติ เหยฺเต ชคตฺเต ศาสฺวเต มเต /

เอกยา ยาศฺยนาฏคฺคิตฺติ- มนุญฺยารุตเต ปุณฺเน // ภควัทศิตา 8.26

⁷⁸อคุนิรุชฺยตฺริหะ ศุกละ ชณฺเฒสา อุตฺตรายณฺมฺ /

ตฺตฺร ปฺรยาตา คจฺจนฺตฺติ พฺรหฺม พฺรหฺมวິโท ชนาะ // ภควัทศิตา 8.24

⁷⁹เวเตษุ ยเชฐฺษุ ตปะสุ วจา

ทาเนษุ ยตุ ปุณฺณผลํ ปฺรติษฺฐณฺมฺ /

อเตยฺยติ ตตฺสรวมฺหิ วิทิตฺวา

โยคี ปรีสุถานฺนุเปติ จาทุญฺมฺ // ภควัทศิตา 8.28

ส่วนผู้ใดเรียนรู้ไตรเพท ดื่มน้ำโสม ละบาบได้แล้ว แต่ยังไม่มีความปรารถนาที่จะไปสวรรค์ ผู้นั้นก็จะต้องไปถึงโลกของพระอินทร์ จะเสวยผลบุญของตนไปชั่วระยะหนึ่ง พอสิ้นบุญแล้วจะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีก เพราะว่าผู้ใดแม้จะทำกรรมดี แต่ยังไม่มีความต้องการ มีความอยากอยู่เมื่อตายแล้วจึงไปสู่ทางมืด บุคคลที่ไปในทางเหล่านี้จะกลับมาเกิดอีก ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ควิน กลางคืน ช้างแรม ทักษิณายน(ช่วงเวลาที่พระอาทิตย์เคลื่อนไปทางใต้) ซึ่งมีระยะเวลา 6 เดือน พระโยคีไปแล้วในทางเหล่านี้จนถึงพระจันทร์ ต้องกลับมาอีก"⁸⁰

"ผู้รู้ไตรเพท ดื่มน้ำโสม ละบาบได้แล้ว บุษบาอาตมา ด้วยยัญพิธี ปรารถนาไปสวรรค์ ผู้รู้เหล่านั้นย่อมได้รับสุเรนทรโลก(สวรรค์) อันเป็นบุญ และบริโภครกคะของเทวดาอันเป็นทิพย์ในทิพยโลก"⁸¹

"พวกเหล่านั้นบริโภคสวรรค์อันไพศาลนั้นแล้ว เมื่อสิ้นบุญย่อมกลับมายังโลกมนุษย์อีก ผู้ปฏิบัติตามหลักกรรมในไตรเพท มุ่งต่อ काम ย่อมได้รับการไป ๆ มา ๆ อย่างนี้"⁸²

⁸⁰ ฐโฆ รามสูตรสุตตะ กุชณะ ชณฺหาสา ทักษิณายนมฺ /

ตตฺร จานฺตุมลํ โชยติรุ- โยคี ปฺราปฺย นิเวรุตเต // ภาวทีคิตา 8.25

⁸¹ ไตรวิทฺยา มา โสมปาละ ปุคฺคปาปา

ยโชฎฺธิวฺวา สุวรุคฺคิ ปฺราปฺยนิเว /

เต ปุณฺณมาสาทฺย สุเรนฺทรโลก-

มคฺคินฺนํ ทิวฺยานุทฺติ เทวโลกานํ // ภาวทีคิตา 9.20

⁸² เต ตํ ภุกฺตฺวา สุวรุคฺคโลกํ วิศาลมฺ

ภุชฺเช ปุณฺณเย มรุตฺยโลกํ วิคฺคินฺนํ /

เอวํ ตฺรยธีรุมฺมนปฺรปฺนนา

คตาคคิ กามกามา ลภนฺเต // ภาวทีคิตา 9.21

ข้อความนี้แสดงว่าเมื่อมีการกระทำตั้งแต่ถ้าไม่ถูกทาง คือ ยังมีความอยากความปรารถนาอยู่ก็ต้องกลับมาเกิดอีก ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงผู้กระทำชั่วซึ่งเป็นคนชั่วร้ายตำหนิเพราะ เขาจะต้องไปเกิดอย่างแน่นอนคือไปเกิดในสถานที่ ๆ ไม่ดี และจะต้องทนทุกข์ในการเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ในโลกนี้ ผู้มีแต่ความเกลียดชัง คร่ำครวญ เป็นคนชั่วช้าต่ำ

ทราม อาตมาทรมานลงไปในก้นาเนตสูรนั้นแหละ เสมอ ๆ

ซึ่งเป็นก้นาเนตที่ไม่ดีงาม"⁸³

นอกจากนี้ ภควัทคีตายังได้แสดงประตุนรก คือกรรมที่บุคคลทำแล้วจะต้องไปเกิดในนรกไว้อีกด้วย นั่นคือ กาม (ความอยาก) ความโกรธและความโลภ ภควัทคีตากล่าวว่า สิ่งเหล่านี้เป็นทางนำมาแห่งความฉิบหายร้ายแรง จึงเน้นให้กำจัดความอยาก ความโกรธและความโลภให้หมดไปเพราะมันจะนำไปสู่รณที่ตนเอง ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ประตุนรกนี้มีสามอย่าง ซึ่งเป็นเครื่องฉิบหายของตน คือ

กาม โกรธและโลภ ฉะนั้น ควรสละสามประตุนี้เสีย"⁸⁴

เรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในภควัทคีตานิรุบได้ว่า กรรมหรือการกระทำเป็นสิ่งจำเป็น ทุกคนจะต้องมีการกระทำ แต่ในการกระทำนั้นจะต้องสละผลของการกระทำจึงจะเป็นทางที่ถูกต้อง กรรมนั้นโดยปกติมีผลแก่ผู้กระทำด้วยโดยมีลักษณะ เหมือนกับคัมภีร์ในพุทธศาสนา คือ ทาดีก็ได้ดี ทาชั่วก็ย่อมได้ชั่ว ดังนั้น ภควัทคีตาก็สอนให้มีการกระทำที่ดี ครอบงำที่ยังไม่บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุด คือโมกษะ บุคคลผู้ทำกรรมก็จะมีเวียนว่ายตายเกิดอยู่ตราบนั้น ลักษณะการเกิดการตายท่านเปรียบเอาไว้เหมือนกับการเปลี่ยนเสื้อผ้าเก่าแล้วไปสวมเสื้อผ้าใหม่ของคุณคน นั่นคือชีวิตมันจะละทิ้งร่างเก่าไปสร้างใหม่ขึ้นเอง ซึ่งเป็นกระบวนการของการตายแล้วเกิดใหม่ ส่วนสถานที่จะไปเกิดก็ขึ้นอยู่กับกรรม

⁸³ ๓๓.๓ ทวิษตะ กุรุราณู สัสสเรชฺ นราธมานู /

กฤษิบำมฺยชฺสุรมศฺรา- นาสฺริเชวว โยนิชฺ // ภควัทคีตา 16.19

⁸⁴ ๓๓.๓ ทวิษตะ กุรุราณู สัสสเรชฺ นราธมานู /

กามะ โกรธสฺตถา โลภสฺ- ตสฺมาเทตฺตตฺตริ คฺยเชตฺ // ภควัทคีตา 16.21

ของผู้ที่นั่นว่าดีหรือชั่วอย่างไร ถ้าทำดีก็จะไปเกิดในที่ดี ทำชั่วก็จะไปเกิดในที่ชั่ว และถ้ารู้
แจ้งพรหมแท้ก็จะไม่กลับมาเกิดอีก นี่คือหลักคำสอนเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในภพวัฏฏะ

3.2.4 ทรรศนะ เรื่องความหลุดพ้นหรือโมกษะ

นักปรัชญาอินเดียสมัยโบราณให้ทรรศนะ เรื่องโมกษะ (Salvation) ไว้ว่า
หมายถึง **ความสิ้นสุดการเกิดใหม่** อธิบายว่าวิญญานหรืออาตมันซึ่งมีลักษณะอย่างเดียวกับ
พรหมนั้น เมื่อมาสัมพันธ์กับวัตถุ (ร่างกาย) จะถูกวัตถุจำกัดลงจนจำอันเป็นลักษณะ เดิมลง
ทำให้เกิดกิเลสตัณหาชักพาให้ทำกรรมทั้งดีและชั่ว จนกลายเป็นเครื่องพันธนาการให้ต้อง
เวียนว่ายตายเกิดในลักษณะอาตมันออกจากร่างเก่าไปเข้าร่างใหม่ ที่เรียกกันโดยสามัญ
วาหารว่า ตาย-เกิดเรื่อย ๆ ไป ต่อเมื่ออาตมันมารู้แจ้งว่าตัวจริงตัวแท้ของอาตมันนั้นไม่
ใช้ร่างกาย จึงขจัดความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตนที่เป็นร่างกายทิ้งเสีย อาการที่อาตมันรู้
แจ้งดังกล่าวนี้เรียกว่า **เข้าถึงโมกษะ** คือ หลุดพ้นกรรมและกิเลส เป็นวิญญานหรืออาตมัน
ที่บริสุทธิ์สะอาด เป็น **ปรมาตมัน** ครั้นเมื่อดับขันธลงอาตมันนั้นจะไม่กลับมาเข้าร่างใหม่อีก
ต่อไป แต่จะไปสู่ปรโลกที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าพรหมโลก อาตมันที่ไปปฏิสนธิในโลกลีจะมี
สภาพเป็นจิตล้วน ๆ บริสุทธิ์ สงบนิ่ง ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่มีความสุขและความทุกข์แบบ
โลก ๆ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าเป็นสภาวะที่อยู่เหนือสุขและทุกข์ขึ้นโลกียะ และจะคงสภาพ
เช่นนี้ไปตลอดกาลนิรันดร์

ทรรศนะ เรื่องโมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ของภพวัฏฏะก็มีลักษณะ เช่นเดียว
กันนี้ คือถือเอาว่าเมื่อชีวิตมันรู้แจ้งชัดเจนสภาวะที่แท้จริงของพรหมนั้น ขจัดความเห็นแตก
ต่างระหว่างพรหมนั้นและสิ่งต่าง ๆ เสียได้ แล้วประจักษ์ชัดถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
แห่งชีวิตมันและพรหมนั้น เมื่อนั้นก็จะบรรลุถึงโมกษะหรือความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตาย
เกิดแล้วดำรงอยู่ในความสุขสูงสุดอันไม่เปลี่ยนแปลงนิรันดร์ โดยที่ชีวิตมันจะรวมเข้าเป็น
ส่วนหนึ่งของพรหมนั้น โดยวิธีการแล้วปรัชญาภควัฑิตตาเป็นปรัชญาที่ประสานกรรม(action)
ความภักดี (devotion) และความรู้ (Knowledge) เข้าด้วยกันโดยถือว่ามนุษย์เป็นสิ่งมี
ชีวิตที่ประกอบด้วยสติปัญญา เจตจำนงและอารมณ์ มนุษย์ทุกคนดำรงชีวิตโดยใช้ความคิด มี
ความปรารถนาและมีความรู้สึกต่ออารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบ วนชณะเดียวกัน **สติปัญญา**จะ
ทำให้เกิดปรัชญาแห่งความรู้ **เจตน์จำนง**ทำให้เกิดปรัชญาแห่งการกระทำ และ**อารมณ์**ทำให้เกิด

เกิดปรัชญาแห่งความภักดี ภควิหิตาเห็นว่าสติปัญญา เจตน์เจาน์และอารมณ์เป็นสิ่งที่อยู่รวมกันไม่อาจแยกออกจากกันได้ ในขณะที่ทุกคนพยายามแสวงหาเป้าหมายของชีวิต ภควิหิตาเสนอว่าโมกษะหรือความหลุดพ้นนั้นเองเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต แต่การจะก้าวเข้าไปสู่เป้าหมายนั้นได้ก็จำเป็นต้องอาศัยวิธีการที่ถูกต้อง ภควิหิตากล่าวว่าบุคคลจะเข้าถึงโมกษะนี้ได้ก็ด้วยความรู้ ด้วยการกระทำและด้วยความภักดี

ในทรรณะของท่านคังกราจารย์ โมกษะนี้มี 2 อย่าง คือชีวันมุกติและวิเทมมุกติ โมกษะของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งหมายถึงอาดมันกับกายยังสัมพันธ์กันอยู่เรียกว่า **ชีวันมุกติ** ส่วนโมกษะของผู้ที่มีกายดับแล้วเรียกว่า **วิเทมมุกติ** ท่านคังกราจารย์กล่าวว่า "การรู้แจ้งตนเองอันเป็นการทำให้อาดมันพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดโดยสิ้นเชิง นั่นคือโมกษะของเรา"⁸⁵ ส่วนวิธีการที่จะให้เกิดความรู้แจ้งดังกล่าว ท่านคังกราจารย์ให้ความสำคัญแก่วิธีชญาณโยคะอย่าง เดียวว่าเป็นหนทางที่จะให้เกิดการรู้แจ้งอาดมันได้

แต่ท่านรามานูชะมีทรรณะว่า การทำให้อาดมันพ้นจากพันธนาการได้นั้นเองเรียกว่าการบรรลุโมกษะ พันธนาการของอาดมันก็คือเมื่ออาดมันเข้ามาอยู่ในร่างกายแล้วถูกร่างกายจำกัดเอาไว้ จะรู้อะไรก็ต้องรู้ทางอวัยวะประสาท และอวัยวะประสาทนั้นก็รู้ได้ในวงจำกัด เช่น การเห็น ตาจะเห็นรูขนาดใหญ่อพสมควรเท่านั้น รูปที่ละเอียดลงไปตาก็มองไม่เห็น หรือแม้ว่ารูปจะมีขนาดใหญ่อพแต่ถ้าอยู่ไกลเกินไปก็มองไม่เห็นอีก ในเรื่องของเสียง กลิ่น รสและสัมผัสก็เหมือนกัน ตราบใดที่ยังมีพันธนาการนี้อยู่อาดมันก็ต้องได้รับทุกข์และไม่อาจรู้แจ้งตนเองได้ ดังนั้น โมกษะในทรรณะของท่านรามานูชะจึงหมายถึงการปลดปล่อยอาดมันให้หลุดพ้นจากพันธนาการ

ส่วนวิธีการเข้าถึงโมกษะท่านรามานูชะเสนอไว้ 2 วิธี⁸⁶ คือ กรรมโยคะและชญาณโยคะ เพราะทั้ง 2 วิธีนี้จะนำไปสู่ภักติโยคะอันเป็นมรรคาให้บรรลุถึงโมกษะ โดยตรง มีอธิบายว่า กรรมโยคะ ได้แก่ การบำเพ็ญตบะบูชาญโดยเคร่งครัดและไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ แม้แต่สวรรค์ก็ไม่ต้องการ มุ่งจิตถึงพรหมอย่างเดียว และต้องทำติดต่อกันไปอย่าง

⁸⁵ อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า 346.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 366.

สม่ำเสมอ ส่วนชฎานโยคะท่านหมายถึงการศึกษาเวทาคะ เพราะการศึกษาเวทาคะจะ ทำให้ผู้ศึกษารู้ซึ่งถึงลักษณะ ของจักรวาลนี้ได้ว่าพรหมเป็นผู้สร้าง เป็นผู้รักษา และควบคุม สัตว์โลกทั้งปวง และจะรู้ว่าอาตมันของเขาไม่ใช่ร่างกาย แต่เป็นส่วนหนึ่งของพรหมนั้น เขา จะรู้ว่าการบรรลุถึงการพ้นทุกข์นั้นไม่ใช่บรรลุได้ด้วยการศึกษาและใช้ชีวิตาตรระ แต่จะ บรรลุได้โดยความกรุณาของพรหมนั้นเอง ต่อจากนั้นเขาจึงจะภักดีอย่างสูงต่อพรหมจน บรรลุได้ในที่สุด ในทรรณะของท่านรามานูชะ อาตมันที่เข้าถึงโมกษะ จะมีสภาพเหมือน พรหมนั้น คือมีความบริสุทธิ์ปราศจากมลทินใด ๆ แต่ไม่ใช่เป็นอันเดียวกันกับพรหมและ จะ ไม่ กลับเข้าสู่ร่างใด ๆ อีก

สวามีวีเวกานันตะ (Swami Vivekananda) มีความเห็นเรื่องโมกษะ เหมือน กับท่านสังกราจารย์โดยท่านอธิบายโมกษะไว้ 2 ชั้นเช่นกัน⁸⁷ ชั้นแรกเรียกว่า **ชีวันมูกติ** คือการหลุดพ้นขณะมีชีวิตอยู่ หมายความว่าเมื่อรู้แจ้งว่าตนเป็นอย่างเดียวกับพรหมแล้วยัง คงดำรงชีวิตอยู่ในโลก มีร่างกายอันไม่จริงยั่งยืนนี้ห่อหุ้มคลุมอาตมันอยู่ตลอดไปตามผลแห่ง กรรมเก่า แต่มีชีวิตอยู่เหนือโลกไม่ติดข้องกับโลกธรรมทั้งหลาย มีแต่จะทำงานเพื่อประ โยชน์แก่ส่วนรวม ไม่อยากได้ใครดีเหมือนชาวโลกอื่น ๆ ครั้นหมดกรรมเก่าแล้ว ร่างกาย อันเป็นผลแห่งกรรมเก่าก็จะแตกสลายไป อาตมันก็หลุดพ้นจากการยึดเกาะของร่างกายกลับ เป็นอิสระตลอดกาล ตอนที่อาตมันเข้าถึงโมกษะขั้นสุดท้ายเรียกว่า **วิเทนมูกติ**

อย่างไรก็ตาม ภควัตคีตยาอมรรับว่าการบรรลุโมกษะ หมายถึงการทำลายตัณหา ความติดข้อง ความเห็นแก่ตัวและความทะยานอยากให้หมดสิ้นไป และสิ่งนี้เท่านั้นที่จะทำให้ ผู้ปฏิบัติได้รับสันติสุข ดังมีข้อความในคีตาว่า

"ผู้ใดละกามทั้งปวงเสียได้ ไม่มีความปรารถนาต่อสิ่งใด

ไม่มีมมังการ อหังการ ผู้นั้นย่อมบรรลุถึงศานติ"⁸⁸

สำหรับการตรัสรู้ชั้น ผู้รู้แจ้งอาตมันจะ เห็นชัดว่าทุกสิ่งทุกอย่างมาจากอาตมันหรือ พรหมนั้นและอาตมันหรือพรหมนั้นก็มิอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อได้ประพฤติปฏิบัติด้วยความภักดี

⁸⁷อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดียนร่วมสมัย, หน้า 67.

⁸⁸ภควัตคีตา 2.71 อ้างแล้ว หน้า 146.

อย่างตั้งมั่นในอาตมมันและชำระบาปด้วยญาณคือความรู้ ผู้นี้ย่อมบรรลุถึงโมกษอย่างแน่นอน
ดังความปรากฏในคัมภีร์ว่า

"ผู้มีตนประกอบแล้วด้วยโยคะ มีการเห็นทุก ๆ สิ่งว่า
เป็นสภาพเสมอกัน เห็นอาตมมันว่ามีอยู่ในทุก ๆ สิ่ง
และเห็นทุก ๆ สิ่งในอาตมมัน"⁸⁹

"ผู้ใดเห็นอาตมาในทุก ๆ สิ่ง เห็นทุก ๆ สิ่งในอาตมา
อาตมาย่อมไม่หลบผู้นี้ และผู้นี้ย่อมไม่หลบอาตมา"⁹⁰

"ผู้มีความตรัสรู้ในอาตมมัน มีความเป็นบุคคลอยู่ในอาตมมัน
แน่วแน่นอยู่ในอาตมมัน ประพติอยู่ในอาตมมันและได้ชำระ
บาปเสียด้วยชญาณ เขาย่อมไปถึงสถานที่อันไม่กลับมาอีก"⁹¹

ปรัชญาภคัทคีตาเชื่อว่าจิตมนุษย์มีคุณสมบัติ 3 อย่าง คือ มีปัญญาจึงเป็นเหตุให้
เกิดความรู้ มีเจตนาจึงต้องมีการกระทำและมีอารมณ์จึงมีความรักดี ความรู้เรียกว่าชญาณ
โยคะ การกระทำเรียกว่ากรรมโยคะ และความรักดีเรียกว่า ภักติโยคะ หากบุคคลได้
ปฏิบัติตามทางแห่งโยคะทั้ง 3 นี้ก็สามารถบรรลุถึงโมกษได้อย่างแน่นอน และเป็นที่น่า
สังเกตว่า ภคัทคีตาเน้นหนทางที่จะนำไปสู่โมกษโดยถือเอาความรู้เป็นแกนกลางที่สำคัญ
กรรมและความรักดีเป็นแต่เพียงการแสดงออกตามความรู้ ถ้าปราศจากความรู้เสียแล้ว
การสละความยึดมั่นถือมั่นในการกระทำกรรมที่ดี การรักดีต่อพรหมันโดยปราศจากความหวัง
ผลใด ๆ ก็ดี ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ แต่อาศัยความรู้จึงปฏิบัติถูกต้องในที่สุด ดังนั้น ในหัว
ข้อต่อไปผู้วิจัยจะกล่าวถึงแนวความคิดทางญาณวิทยาโดยละเอียด

⁸⁹สรวภูตสุภมาตุมานม

สรวภูตานิ จาตุมนิ /

อิกุชเต โยคยูกตาตุม

สรวตฺร สมทฺรตฺนะ // ภคัทคีตา 6.29

⁹⁰โย มฺวา ปศฺยติ สรวตฺร

สรวํ จ มยิ ปศฺยติ /

ตฺสฺยํ น ปฺรณฺตฺยํ

ส จ เม น ปฺรณฺตฺยํ // ภคัทคีตา 6.30

⁹¹คตฺพฺทฺยสฺสคทาตุมานส-

คณฺนิชฺฐาสฺสคฺปฺรายนะ /

คฺจฺจนฺตฺยปฺนราวุตฺตํ

ชฺญาณนินฺรุตฺตกลุมชะ // ภคัทคีตา 5.17

3.3 แนวความคิดทางญาณวิทยา

พระชนะของนักปรัชญาอินเดียโดยทั่วไปมักมีความเห็นตรงกันว่าโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ สัตว์โลกทั้งปวงที่เกิดมาจึงต้องดิ้นรนเพื่อหาทางให้พ้นทุกข์และอยู่สุขสบายเท่าที่จะสามารถหาได้ในโลกนี้ ผู้มีปัญญามากจึงจะสามารถเป็นอยู่อย่างสบายมากและละอายน้อยลง แต่ถึงกระนั้น ถ้ายังดำรงอยู่ในโลกนี้ก็ยังคงเผชิญกับความทุกข์อยู่ร่ำไป ความทุกข์ที่ว่านี้อาจเกิดจากสาเหตุในร่างกายเราเอง เช่น ความเจ็บป่วยตามธรรมดา เป็นต้น (อาธยายามิกทุกข์) อีกอย่างหนึ่งเกิดจากสาเหตุภายนอกในร่างกาย เช่น ถูกสัตว์กัดหรือถูกผู้อื่นทำร้าย เป็นต้น (อาธิเภทิกทุกข์) นอกจากนี้ยังมีความทุกข์อีกอย่างหนึ่งเกิดจากสาเหตุภายนอกเหมือนกัน แต่เป็นสาเหตุพิเศษมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่อาจหนีหรือหลบเลี่ยงได้ นั่นคืออำนาจของกฎธรรมชาติหรือเรียกกันว่ากฎแห่งกรรมบ้าง เทวบันดาลบ้าง พรหมทัณฑ์บ้าง (อาธิทริกทุกข์)⁹² เพราะโลกเต็มไปด้วยความทุกข์อย่างนี้ จึงมีหลักปรัชญาเอาไว้เพื่อให้ผู้กลัวทุกข์นำไปใช้ปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้งในสภาวะต่าง ๆ ตามความเป็นจริงจะได้พ้นจากความทุกข์ประสบความสุขอันไพศาลต่อไป

ตามมติของนักปรัชญาตะวันตกโดยทั่วไปถือกันว่า การเรียนปรัชญานั้นเรียนเพื่อรู้ โดยเฉพาะ กล่าวคือ เมื่อเกิดความสงสัยใคร่รู้ในสิ่งใดก็ศึกษาค้นคว้าจนได้คำตอบออกมา และทำให้หายสงสัยในสิ่งนั้น ครั้นรู้แล้วก็หยุดอยู่แค่นั้นไม่นำมาประพจน์ปฏิบัติอย่างการเรียนศาสนาหรือศีลธรรม ส่วนปรัชญาอินเดียมีวิชาเรียนเพื่อรู้อย่างเดียวแต่เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติด้วย ปรัชญาอินเดียแต่ละสำนักจึงมีทั้งหลักทฤษฎีและหลักปฏิบัติรวมกันซึ่งหมายถึงปรัชญาภาคทศิตาด้วย หลักทฤษฎี ได้แก่ ญาณวิทยาและอภิปรัชญา ส่วนหลักปฏิบัติ ได้แก่ จริยศาสตร์ ความรู้ทางญาณวิทยาเป็นเครื่องมือให้พิสูจน์ความจริงในอภิปรัชญา แต่ผลที่ได้ก็เป็นเพียงความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องเท่านั้น ไม่รู้แจ้ง ถ้าจะรู้แจ้งซึ่งความจริงนั้นก็ต้องปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์

นักปรัชญาอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว พยายามคิดค้นกันว่าจุดประสงค์สูงสุดของชีวิตคืออะไร และมีผู้ค้นพบคำตอบแล้วหลายท่านได้ให้คำตอบไว้คล้าย ๆ กันว่า ได้แก่

⁹² อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า 6-7.

ความรู้ (ญาณ) ความรู้ในที่นี้ หมายถึง ความรู้แจ้งสัจธรรมอันเกี่ยวกับชีวิตของผู้รู้เองแล้ว ไปถึงชีวิตของคนอื่นและสัตว์อื่นด้วยการรู้แจ้งสัจธรรมหรือเรียกสั้น ๆ ว่า **รู้แจ้งตน** นี้เองเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิตมนุษย์ เพราะถือว่าเมื่อเรารู้เรื่องตัวเราดีแล้ว เรื่องโลกและเรื่องอื่น ๆ ก็ย่อมรู้ได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ปรัชญาอินเดียทุกสำนักจึงวางหลักการของตนไว้คล้าย ๆ กันว่า **"อาตุมา วา อเร ทฤษฏษะ"** คือ **เห็นแจ้งตน** (See the Self)⁹³ ทุกคนจึงควรเป็นอยู่เพื่อหาความรู้ คือศึกษาให้รู้ว่าตัวเราคืออะไร เกิดขึ้นมาอย่างไร มีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรทำให้เกิด ำให้เป็นอยู่ ตลอดจนทำให้เป็นไปอย่างไร เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องนี้แล้วก็จะไม่หลงผิด ไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่กับสิ่งที่เป็นมายาของโลกต่อไป แต่จะใช้ชีวิตอันน้อยนิดในโลกนี้ให้เป็นคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น ำให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังนั้น ปรัชญาอินเดียจึงสอนเพื่อความมุ่งมั่นศึกษาให้รู้แจ้งตนโดยเร็ว เพื่อจะได้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ปรัชญาภคัทคีตา ก็เช่นเดียวกันนับเป็นหนึ่งในหลักการสอนของปรัชญาฮินดูที่เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย ฉะนั้น หลักการทางญาณวิทยาจึงมีอยู่เพื่อความรู้แจ้งสัจธรรมสูงสุดด้วย

3.3.1 ธรรมชาติของความรู้

ทฤษฎีความรู้ของปรัชญาภคัทคีตา มีฐานตั้งอยู่บนชฎาหรือความรู้ตามแนวของสังขยะ นั่นคือ ภคัทคีตาได้รับเอาปรัชญาสังขยะมาเป็นหลักการสำคัญของตนด้วย โดยเฉพาะหลักรู้ **เอ็ม หิริยานะ** (M.Hiriyanna) กล่าวถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างภคัทคีตาและปรัชญาสังขยะว่า

นักปราชญ์บางท่านได้เห็นอิทธิพลของกระแสความคิดที่ 3 ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ภคัทคีตา คือสังขยะ และท่านเหล่านี้ถือว่าปรัชญาาระบบนี้มีความเก่าแก่มาก...ความจริงมีความเก่าแก่เท่า ๆ กับอุปนิษัท... และถือว่าหลักความเชื่อของภาควะตะ (Bhagavata) ซึ่งมีอายุอยู่ระยะก่อนประวัติศาสตร์ของภคัทคีตา ได้ใช้ประโยชน์จากระบบปรัชญา

⁹³Sharma, A Critical Survey of Indian Philosophy, p. 13.

สาขชยะ เพื่อทำให้ตัวเองมีพื้นฐานทางอภิปรัชญาที่เหมาะสม⁹⁴

หลักฐหรือสาขชยะยคะนั้นมืปรากฏอยู่ในอัยยาะที่ 2 แห่งคัมภีร์ภควัทคีตา คำว่า **สาขชยะ** หมายถึง **ความรู้ันถูกต้อง**⁹⁵ ได้แก่ ความรู้หรือชญาณที่สามารถแยกปุระะออกจากประกฤติ (รูป)ได้ และเชื่อกันว่าเมือใดปุระะสามารถแยกตัวออกจากประกฤติได้ เมื่อนั้นปุระะก็จะพ้นจากพันธนาการ (Bondage) คือ การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสาร แล้วปุระะก็จะกลับเข้าสู่สภาพเดิมซึ่ง เป็นจุดหมายปลายทางของชีวิต เพราะหลักญาณภิทยาของสาขชยะ เชื่อว่ามีสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ 2 อย่าง คือ **ปุระะกับประกฤติ** ฉะนั้น หลักความรู้ในที่นี้จึงต้อง เป็นความรู้แจ้งรู้จริง เกี่ยวกับสิ่งทั้งสองนั้นนั่นเอง คือ รู้ว่ามีปุระะอยู่อย่างอิสระจากประกฤติและมีสภาพถาวร มีประกฤติอยู่อย่างอิสระจากปุระะและมีสภาพถาวร

ธรรมชาติของความรู้แท้ (ประมา) คือการรับรู้อารมณ์ถูกต้องตามความเป็นจริง รับรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างแม่นยำและไม่ผิดพลาด เช่น เห็นงูเป็นงู ไม่ใช่เห็นงูเป็นเชือกหรือเห็นเชือกเป็นงู การรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ เช่น ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายได้สัมผัสกับเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจคิดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่าการรับรู้อารมณ์ ในการรับรู้อารมณ์นั้นผู้รับรู้ ได้แก่ ปุระะหรืออาตมัน(Self) และรับรู้ผ่านพุทธิ (Intellect) มนัส (Mind) และอินทรีย์ทั้งหลาย (Senses) **พุทธิในที่นี้คือ** ปัญญาซึ่งทำหน้าที่กำหนดสิ่งต่าง ๆ และรู้จักตัดสินใจว่าอะไรเป็นอะไร การที่เรารู้จักแยกความต่างกันระหว่างสิ่งต่าง ๆ ออกไปโดยไม่เห็นสิ่งหนึ่ง เป็นอีกสิ่งหนึ่งก็เพราะพุทธินี้เอง พุทธินี้มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ในประกฤติ ดังนั้น พุทธิจึงมีลักษณะที่คี่หลายอย่าง เช่น เป็นคุณธรรม เป็นความรู้หรือชญาณ วิจารณ์ะ (วิจารณ์ะ) วิจารณ์ะ อวิจารณ์ะ (ไม่เป็นอิสระสมบูรณ์) พุทธิต่างจากปุระะในแง่ที่ว่า ปุระะนั้นอยู่เหนือรูปธรรมและนามธรรมทั้ง-

⁹⁴เอ็ม.หิริยานะ, ปรัชญาอินเดียสังเขป, วิจิตร เกิดวิสิฐร์ แปล (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2520), หน้า 82. และ Hiriyanna, Outlines of Indian Philosophy, p.131.

⁹⁵ประสิทธิ์ จันรัตน, "ปรัชญาสาขชยะ," ใน มหาจุฬา ฯ วิชาการ ปรัชญาบูรพทิศ, หน้า 262.

หลาย อยู่เหนือคฤหังหลาย และเป็นพื้นฐานรองรับกระบวนการทางสติปัญญาทั้งหมดที่มีอยู่ในบุคคลแต่ละคน ส่วนพุทธิ เป็นเพียงคุณสมบัติอันหนึ่งที่พาเข้าไปสู่ปุระโดยตรง สำหรับมนัส พาเข้าที่เป็นอายตนะภายในรับอารมณ์ที่เป็นนามธรรม คือประเภทความคิด อายตนะภายในตามทรรณะของสังขขะมี 3 อย่างคือ มนัส อหังการ และพุทธิ เรียกว่าอันตกรณะ ส่วนอายตนะภายนอกมี 5 อย่างคือ ตา หู จมูก ลิ้นและกาย เรียกว่าพาหยกรณะ เฉพาะมนัสนั้นถือว่าเป็นอายตนะกลางที่ช่วยให้ชญาเนนทริย์ปฏิบัติงานได้ และอินทริย์ทั้งหลายในที่นี้ท่านหมายถึงอินทริย์ 2 อย่าง คือ ชญาเนนทริย์และกรรเมนทริย์ ชญาเนนทริย์ ได้แก่ อินทริย์แผนกรูมี 5 อย่าง คือ จกฺขุ = ตา, โศตรต = หู, ชฺรฺราณ = จมูก, ชฺหฺวา = ลิ้น, กาย = ตัวหรือประสาทสัมผัสส่วนร่างกาย กรรเมนทริย์ ได้แก่ อินทริย์แผนกาใช้งาน 5 อย่าง คือ วาก = ปาก, ปาณิ = มือ, ปาท = เท้า, อุပ္สฺถ = อวัยวะสืบพันธุ์ และปายู = ท้อง⁹⁶ ภควทศิตามีเคลกที่กล่าวถึงอินทริย์ทั้งสองอย่างนั้นดังนี้

"ผู้ใดครองอยู่แต่การบังคับกรรเมนทริย์ ส่วนใจนั้นครุ่นคิด

อยู่แต่อารมณ์ที่เป็นวิสัยของอินทริย์ ผู้นั้นเป็นผู้เขลา กล่าว

ได้ว่าเป็นผู้ประพดลวงปัญญา (ตนเอง)"⁹⁷

"อรชุน ! ส่วนผู้ใดชมชญาเนนทริย์ด้วยใจ บรรารภหลักปฏิบัติ

ด้วยกรรเมนทริย์ โดยไม่ประสงค์ผล ผู้นั้นจัดเป็นชั้นพิเศษ"⁹⁸

ดังนั้น การรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อมนัสกับอินทริย์พร้อมจะปฏิบัติงานได้ จากการปฏิบัติงานของมนัสกับอินทริย์นี้จะทำให้เกิดพุทธิถูกกระตุ้น แล้วพุทธิจะสะท้อนความรู้สึกเกิดธรรมชาติของความรู้ขึ้น กล่าวคือ ความฉลาดเป็นคุณสมบัติจริงของอาดมันอย่างเดียว แต่อาดมันไม่สามารถจะรู้วัตถุของโลกในทันทีได้ ถ้าอาดมันสามารถ

⁹⁶กฤษณะ เทวบายนุยาส, ศรียัมภภควทศิตา, แสง มนวิฑูร ผู้แปล, หน้า 61.

⁹⁷กรรเมนทฺริยาณิ ลียมฺยุ ย อาสุเต มนสา สุมฺรณฺ /

อินฺทฺริยารูฏานวิมฺผาคฺคฺมา มิถยาจาระ ส อฺจุยเต // ภควทศิตา 3.6

⁹⁸ยสฺตฺวินฺทฺริยาณิ มนสา นิยมฺยารภเต'รชฺชนฺ /

กรรเมนฺทฺริโยะ กรฺมโยค มสฺกฺตะ ส วิศิษฺยเต // ภควทศิตา 3.7

รู้ได้ทันทีที่เราควรจะรู้สรรพวัตถุอยู่เสมอ เพราะอาตมมันที่อยู่ในเราเป็นภาวะที่ไม่จำกัดและไม่มีขอบเขต แต่แผ่ซ่านอยู่ทั่วไป อาตมมันรู้วัตถุโดยทางพุทธิ มโนสและอินทริย์ เรารู้วัตถุนี้ได้อย่างแท้จริง โดยการกระทำของอินทริย์และมโนส รูปต่าง ๆ ของวัตถุเหล่านั้นฝังลงในพุทธิ ซึ่งจากนั้นพุทธิจะแสดงให้เห็นความรู้เรื่องอาตมมันสืบไป⁹⁹ เมื่อเป็นดังนี้ในการรับรู้อารมณ์ครั้งหนึ่ง ๆ จึงต้องมีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ

1. **ประมาดา** (Subject) ได้แก่ผู้รู้ ในที่นี้หมายถึงอาตมมันซึ่งเป็นวิญญานบริสุทธิ์
2. **ประเมยะ** (Object) คือ อารมณ์ที่รู้ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมาารมณ์ (สิ่งที่ำจนึกคิด)

3. **ประมาณ** (Source of Knowledge) คือ เครื่องมือให้ได้ความรู้มา

3.3.2 บ่อเกิดของความรู้

เค. เอ็น. อุปธียายะ (K. N. Upadhyaya) แสดงไว้ว่าบ่อเกิดของความรู้ที่ปรัชญาคาว์คิดรับรองว่าสามารถให้ความรู้ถูกต้องตามความเป็นจริงนั้นมีอยู่ 3 ชนิด¹⁰⁰ คือ ประจักษ์ประมาณ อเมานประมาณ และศัพทประมาณ

1. **ประจักษ์ประมาณ** (perception) หรือความรู้ขั้นประจักษ์ เป็นความรู้ที่แน่นอน และถูกต้องตามความเป็นจริงในสิ่งที่ได้รับมาจากผัสสะระหว่างอายตนะภายนอกกับอายตนะภายใน¹⁰¹ ความรู้ขั้นประจักษ์นี้จัดประเภทออกได้เป็น 2 ชนิด¹⁰² คือ **ความรู้สามัญ** (ordinary perception) และ **ความรู้วิสามัญ** (extra-ordinary perception) เมื่อประสาทสัมผัสของเราสัมผัสกับสิ่งซึ่งเป็นวิสัยของมันตามปกติ เช่น ตาเห็นรูป

⁹⁹Chatterjee and Datta, An Introduction to Indian Philosophy, pp. 274-275.

¹⁰⁰Upadhyaya, Early Buddhism and the Bhagavadgītā, p. 198.

¹⁰¹Chatterjee and Datta, An Introduction to Indian Philosophy, p. 174.

¹⁰²Ibid., 175.

ซึ่ง เป็นอวัยวะของตา หรือหูได้ยินเสียงอันเป็นอวัยวะของหูตามวิธปฏิบัติ เรียกว่าเรามีความรู้ประจักษ์แบบสามัญ แต่ถ้ามองสัมพันธ์กับสิ่งที่ เป็นอวัยวะนั้นเป็นไปโดยวิธีที่ผิดปกติธรรมดา คือ สิ่งที่ เป็นอวัยวะปรากฏแก่ประสาทสัมผัสโดยผ่านทางตัวกลางอย่างอื่น ความรู้ประจักษ์แบบนี้จัดเป็น ชนิดวิสามัญ ความรู้ประจักษ์อย่างหลังนี้เป็นความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจสมาธิ ผู้บำเพ็ญสมาธิ เมื่อจิตสงบและมีสมาธิจิตแก่กล้าถึงขั้นหนึ่งก็จะบรรลุญาณพิเศษหรือความรู้พิเศษ เช่น ตาทิพย์ หูทิพย์ สามารถมองเห็นรูปหรือได้ยินเสียงที่อยู่ไกลเกินอวัยวะของสามัญชนได้ ความรู้ประจักษ์ลักษณะนี้อยู่เหนืออวัยวะของประสาทสัมผัสธรรมดาของมนุษย์ ผู้ได้บรรลุความรู้พิเศษชนิดนี้สามารถรับรู้ได้ทั้ง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน และจะเกิดขึ้นในอนาคต

ความรู้ขั้นประจักษ์ตามทฤษฎีของปรัชญาภควัตก็คจัดเป็น 2 ชนิดเช่นกันโดยความรู้ประจักษ์ชนิดสามัญธรรมดา ได้แก่ การเห็นรูป หรือเห็นสิ่งภายนอกด้วยตาหยาบ (มังสจักขุ), การได้ยินเสียง, การได้กลิ่น, การรู้รส, การรู้สัมผัสที่เป็นไปตามธรรมดา ส่วนความรู้ประจักษ์ชนิดพิเศษหรือวิสามัญ คือ การเห็นความจริงด้วยตาภายในเกิดความรู้ผ่านทางปัญญาจักขุ ญาณจักขุหรือทิพยจักขุ ทำให้รู้เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่เหนืออวัยวะการเห็นธรรมดา ตัวอย่างในที่นี้เช่น ข้อความตอนที่พระกษณะตรัสเชิญให้ท้าวอรชุนดูรูปทิพย์ของพระองค์ว่า

"เชษฐาเออาชึ ปารถ ! รูปของอาตมาเป็นทิพย์

หลายร้อยหลายพัน หลายอย่าง หลายสี และ

หลายอาการ"¹⁰³

รูปทิพย์ที่แท้จริงของพรหมนั้น ใคร ๆ ไม่อาจจะเห็นได้ด้วยจักขุธรรมดาเพราะอยู่เหนืออวัยวะ แต่จะเห็นได้ด้วยทิพยจักขุหรือญาณจักขุ ดังที่พระกษณะตรัสแก่ท้าวอรชุนว่า

"แต่ท่านจะ ไม่อาจมองเห็นอาตมาด้วยจักขุของท่านดวงนี้

โดยแท้ อาตมาจะให้จักขุทิพย์แก่ท่าน ท่านจงดูอำนาจ

¹⁰³ปศุ เม ปารถ รูปาณิ

ศตโค'ถ สหสุระ /

นานาวิธานิ ทิวยานิ

นานาบุรณากุติณิ จ // ภควัทคีตา 11.5

แห่งโยคะ อันเป็นทิพย์ของอาตมา"104

ส่วนการได้ยินเสียงซึ่งอยู่นอกเหนือวิสัยสามัญธรรมดาที่เรียกว่า **ทิพย์โสต** ก็มีปรากฏในกวีคำคัมภีร์ เช่นกัน คือ ข้อความตอนที่สฤชัยผู้ได้รับญาณพิเศษจากพระผู้เป็นเจ้าให้สามารถเห็นและได้ยินเสียง เหตุการณ์การสู้รบของราชกุมารราชวงศ์การพและปาณฑพที่ทุ่งกุรุเกษตร ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป แม้สฤชัยจะไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์แต่ก็สามารถรู้เห็นและได้ยินเสียงทุกอย่างได้ ไม่เพียงแต่เสียงการสนทนาของท้าวธฤโชนกับโทรณาจารย์¹⁰⁵ ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาหรือเสียงอื่น ๆ เช่น เสียงสังข์ เสียงกลองศึก เสียงแตร¹⁰⁶ เป็นต้น เท่านั้น แต่สฤชัยยังสามารถได้ยินเสียงของพระกฤษณะในร่างของพระผู้เป็นเจ้าเมื่อตรัสสอนท้าวอรชุนอีกด้วย¹⁰⁷ เกี่ยวกับกำลังแห่งทิพยจักขุและทิพย์โสตนี้สฤชัยกล่าวว่าได้รับอนุเคราะห์มาจากท่านवास ดั่งข้อความในคัมภีร์ว่า

"มีเนื้อความตั้งประการฉะนี้ ข้าพเจ้า(สฤชัย) ได้ยินการสนทนา
ของท่านवासเทพและท่านปารถ อันประหลาด น่านลึกลึคนพองนี้"¹⁰⁸
"เพราะความเอ็นดูของท่านवास (ทำให้ข้าพเจ้ามีทิพยจักขุและ
ทิพย์โสต) ข้าพเจ้าจึงได้ฟังเรื่องอันลึกลับที่สุด เป็นโยคะอัน
ประเสริฐจากพระกฤษณะผู้จอมโยคี โดยกล่าวต่อหน้าด้วยตนเอง"¹⁰⁹

104 น ตุ มา ศกฺยเส ทฺรชฺฌ- มเนโนว สุวจฺจุชฺชา /

ทิวํ ททามิ เต จฺจุชฺเช ปศฺย เม โยคโมศวรุมฺ // ภควัทคัมภีร์ 11.8

105 ภควัทคัมภีร์ 1.2-11

106 ภควัทคัมภีร์ 1.12-19

107 ภควัทคัมภีร์ 11.5, 11.32

108 อิตฺยํ วัสฺเตวสุย ปารุณสุย จ มหาตฺมเน /

ลิวาทมิมมเสฺวราช- มทุคฺติ โรมหฺรชณฺม // ภควัทคัมภีร์ 18.74

109 วาสปฺรสาทา จฺจุรฺตวา- เนตฺตฺคุหฺยมํ ปรมฺ /

โยคํ โยเคศฺวราตฺตฺกุชฺฌาตฺ- สาธุชาตฺตฺกฺยเต สุวํ // ภควัทคัมภีร์ 18.75

สำหรับความรู้พิเศษที่เกิดขึ้นทางใจหรือการกำหนดรู้จิตใจของผู้อื่น ถ้าเรารับรองและยืนยันคำบรรยายของสฤชัยที่เล่าถวายท้าวธฤตราษฎร์ ก็นับว่าภควัทคีตาแสดงความรู้พิเศษชนิดนี้เอาไว้ด้วย ดังที่สฤชัยผู้รู้ภาวะจิตใจของผู้อื่นบรรยายถึงความรู้สึกร่าเริงอีกเหิมใจของท้าวธฤทรโยชน์เมื่อภิชมะ เป่าสังข์ให้ร้องแผดสิงหนาทลั่น¹¹⁰ ตลอดจนความร้ายกาจน่ากลัวในจิตใจของนักรบฝ่ายเคการพเมื่อเสียงสังข์ดังขึ้นจากทิศต่าง ๆ¹¹¹ นอกจากนี้สฤชัยยังรู้ความรู้สึกต่อเหตุที่เกิดขึ้นในใจของท้าวอรชุน¹¹² ความที่ปรากฏอีกด้วย จึงเป็นที่แน่ชัดว่านอกจากภควัทคีตาจะรับรองความรู้ประจักษ์ชนิดสามัญธรรมดาแล้ว ยังรับรองความรู้ประจักษ์ชนิดวิสามัญ คือระดับพิเศษเหนือธรรมดาอีกด้วย

2. อนุมานประมาณ (Inference) โดยความหมาย อนุมาน แปลว่า ความรู้ภายหลัง (อนุ = ภายหลัง + มาน = ความรู้)¹¹³ หมายถึงความรู้ที่เกิดขึ้นภายหลังความรู้ขั้นประจักษ์ เพราะต้องอาศัยความรู้ขั้นประจักษ์ หรือสิ่งที่ประจักษ์เป็นเหตุแล้วสืบสาวไปถึงสิ่งที่ไม่ประจักษ์จนรู้ว่าสิ่งที่ไม่ประจักษ์ซึ่งต้องการรู้นั้นมีอยู่หรือไม่ อีกนัยหนึ่งการอนุมานคือ กระบวนการแห่งเหตุผล เรารู้เครื่องหมายบางอย่างจากความเข้าใจเหตุผลนั้นโดยอาศัยความสัมพันธ์คู่กันอย่างไม่ออกระหว่างสิ่งสองสิ่ง เหมือนอย่างที่ว่า บี เอ็น ซีล (B.N. Seal) กล่าวว่า "อนุมาน คือกระบวนการแห่งการสืบถามหาที่แน่ชัด ไม่ใช่วิธีประจักษ์หรือการสังเกตโดยตรง แต่โดยอาศัยเครื่องมือหรือสื่อกลางของเครื่องหมาย นั่นก็คือการค้นหาให้รู้ว่าสิ่งนั้น ๆ มีลักษณะนั้น ๆ"¹¹⁴ ในการอนุมานเราทราบลักษณะความรู้บางประการของสิ่ง ๆ หนึ่งได้ โดยอาศัยเครื่องหมายบางอย่างและความรู้จากความสัมพันธ์

¹¹⁰ภควัทคีตา 1.12

¹¹¹ภควัทคีตา 1.15

¹¹²ภควัทคีตา 1.47

¹¹³Chatterjee and Datta, An Introduction to Indian Philosophy, p. 180.

¹¹⁴Brajendranath Seal, The Positive Sciences of the Ancient Hindus (Longmans : Green & Co., 1915), p. 250.

สากลที่เกี่ยวกับลักษณะที่ได้อนุมานถึงนั้น ตัวอย่าง เช่น การเห็นควันที่เผาไฟ แม้เราจะยังไม่พบเห็นไฟก็รู้ได้ทันทีว่าที่เดาเนั้นมีไฟ ความรู้เช่นนี้มีำชการเห็นประจักษ์ในขณะนั้น แต่อาศัยที่เคยเห็นมาเสมอ ๆ จึงอนุมานเอาว่าที่ใดมีควันที่นั้นต้องมีไฟอยู่ด้วย

อนุมานประมาณในภคัทคีตานัน อิงอาศัยความรู้ประจักษ์ทั้งชนิดสามัญและวิสามัญ เป็นหลักสำคัญในการสืบสาวหาความรู้ที่ถูกต้อง ตัวอย่างการอนุมานที่อาศัยพื้นฐานจากความรู้ประจักษ์ชนิดสามัญ เช่น ข้อที่แสดงว่า "ทรัพย์สินสมบัติทั้งหลายล้วนเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์และความเศร้าโศกเสียใจ เพราะมีการเกิดขึ้นและมีที่สิ้นสุด คือมีเกิดและมีดับ"¹¹⁵ ท้าวอรชุนก็ทรงทราบในเหตุผลข้อนี้จึงไม่ปรารถนาที่จะทำการสู้รบ¹¹⁶ คือไม่ทรงหวังจะได้รับชัยชนะ ไม่ประสงค์ในราชสมบัติและความสุขที่เกิดจากการสัมผัสถูกต้องนั้น ดังข้อความในคีตาว่า

"กษณะเอ๋ย ! ข้าพเจ้าไม่หวังความชนะ ไม่ประสงค์ราช

สมบัติและความสุข สมบัติจะมีประโยชน์อะไรแก่ข้าพเจ้า

เล่าโรคินทะ และทั้งจะมีประโยชน์อะไรด้วยโรคะและชีวิต"¹¹⁷

สาเหตุที่ท้าวอรชุนกล่าวเช่นนี้ ก็เพราะ เห็นว่าราชสมบัติทั้งหลายนั้นเองที่ทำให้เกิดการสู้รบกันและนำความเศร้าโศกเสียใจมาให้ ในคำกล่าวของท้าวอรชุนข้างต้นนี้แสดงลักษณะทางอนุมานได้ดังนี้ คือ

ชนทั้งหลายต้องการชัยชนะ ราชสมบัติและความสุข จึงสู้รบกัน

ข้าพเจ้าไม่ต้องการในสิ่งเหล่านั้น

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงจะไม่สู้รบ¹¹⁸

จากที่กล่าวมา ความข้อนี้มีพื้นฐานมาจากประจักษ์ประมาณชนิดสามัญ ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่เห็นได้โดยทั่วไปและไม่ใช่ว่าประสบการณ์อันลึกลับแต่ประการใด

¹¹⁵ภคัทคีตา 5.22 อ้างแล้ว หน้า 146.

¹¹⁶"น โยตุสฺย อิติ" ภคัทคีตา 2.9

¹¹⁷ภคัทคีตา 1.32 อ้างแล้ว หน้า 119.

¹¹⁸Upadhyaya, Early Buddhism and the Bhagavadgītā, p.224.

ส่วนอนุมาณประมาณที่อาศัยความรู้ประจักษ์ชนิดวิสามัญในภคัทคีตา ตัวอย่างเช่น คำกล่าวสอนของพระภิกษุ ที่สอนให้ทำอรุณคลายความท้อถอยสลัดใจเกิดความอาจหาญ ในการสู้รบ เป็นต้น คำสอนดังกล่าวเน้นลักษณะทางอภิปรัชญา คือเป็นสิ่งที่ไม้อาศัยประจักษ์ สามัญโดยตรง แต่อาศัยความรู้ประจักษ์ชนิดวิสามัญซึ่งรู้แจ้งโดยโยคีเป็นหลัก ดังข้อความที่ พระภิกษุธรรมตรัสสอนในคิตาวา

"ชีวิตมันนี้ ท่านกล่าวว่าไม่มีความปรากฏ เป็นอจินไตย
ไม่มีวิการ (ไม่เปลี่ยนแปลง) ฉะนั้น เมื่อรู้ว่าเป็นดังนี้
แล้ว ท่านไม่ควรเศร้าโศกถึงเลย"¹¹⁹

ถ้าจะ เขียนแสดงลักษณะทางอนุมาณให้เห็นชัดเจนขึ้นก็จะ ได้ดังนี้
ชนทั้งปวงที่รู้ว่าชีวิตมัน ไม่มีความปรากฏ เป็นอจินไตยและไม่มี
ความเปลี่ยนแปลง จะไม่เศร้าโศก
ท่านก็รู้ว่า ชีวิตมันเป็นเช่นนั้น
เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่ควรเศร้าโศก¹²⁰

ความข้างต้นนั้น ไม่ใช่อนุมาณประมาณที่อาศัยพื้นฐานจากความรู้ชั้นประจักษ์ชนิด สามัญธรรมดา แต่อาศัยความรู้ประจักษ์ชนิดวิสามัญของเหล่าโยคีทั้งหลายที่เห็นแจ้งอาตมัน ด้วยการปฏิบัติโยคะ (Yogic Meditation) ดังที่ปรากฏในภคัทคีตาหลายตอนด้วยกัน เช่น "บางคนเห็นอาตมันในตนด้วยธยาน บางคนเห็นด้วยตน(ด้วยจิต) บางคนเห็นด้วย สาสขะโยคะ และบางคนเห็นด้วยกรรมโยคะ"¹²¹ "พระโยคีทั้งหลายพยายามอยู่ยอมเห็น อาตมันซึ่งตั้งอยู่ภายในอันมีสมาธิ"¹²² "ในเวลาที่เขาพิจารณาเห็นความแตกต่างระหว่างสิ่ง

¹¹⁹ อายุกุโตะ'มจินตุโย'ย- มวิการโย' ยมุจยเต /

ตสุมาเทว วิทิตฺวาน- นานุโศจิตุมรหสิ // ภคัทคีตา 2.25

¹²⁰ Upadhyaya, Early Buddhism and the Bhagavadgītā, p.225.

¹²¹ ภคัทคีตา 13.24

¹²² ภคัทคีตา 15.11

ทั้งหลายอยู่ในความเป็นอันเดียวกัน แต่นั่นเขาย่อมบรรลุพรหมณ์"¹²³ "ผู้ตรัสรู้พรหมณ์มีใจ
เฝื่องาย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ปรารถนา มีความสม่ำเสมอในสรรพสิ่ง ย่อมได้รับความภักดี
อันยอดเยี่ยมมา" ¹²⁴ ข้อความที่แสดงถึงผลแห่งการปฏิบัติโยคะแล้วทำให้เห็นแจ้ง
อาตมนี้ เป็นความรู้ประจักษ์ขั้นตัวสามัญซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งอนุमानประมาณที่กล่าวถึงในที่นี้

โดยสรุป ความรู้จากอนุमानประมาณ ก็คือ ความรู้จากการพิจารณาเอาจากสิ่งที่
เคยประจักษ์ชัดมาเป็นเกณฑ์ช่วยตัดสิน ดังนั้น ความรู้ขั้นอนุमानจึงต้องอาศัยความรู้ขั้นประ
จักษ์มาเกี่ยวเนื่องอย่างใกล้ชิด

3. ศัพท์ประมาณ (Testimony) คือ ความรู้ความเข้าใจตามตำราหรือคำบอก
เล่าโดยมีลักษณะ เฉพาะที่เชื่อถือได้ สิ่งสำคัญบุคคลจะต้องมีศรัทธาความเชื่อถือในคำบอก
เล่านั้นด้วยเพราะภควัคคีตาแสดงว่า "ผู้มีศรัทธาจะได้รับความรู้"¹²⁵ และว่า "เมื่อบุคคล
ได้ยืมมาจากผู้อื่นแล้วปฏิบัติด้วยศรัทธา ผู้นั้นอาศัยการสดับย่อมพ้นมฤตยูได้บ้าง โดยแท้"¹²⁶
ศัพท์ประมาณเป็นความรู้ที่เราไม่สามารถมีได้ด้วยการประจักษ์หรือการอนุमान โดยปกติคำ
บอกเล่าที่มีความหมายสมบูรณ์ต้องประกอบขึ้นจากประโยคบุคคล และบุคคลแต่ละคำเป็นสัณ-
ลักษณ์แทนสิ่งที่บุคคลนั้นมุ่งหมายถึง ศัพท์ประมาณจะถือว่าสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้มาจากบุคคลที่รู้
ความจริงและพูดความจริง เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อเป็นการนำทางผู้อื่น ข้อความที่แสดงว่า
ภควัคคีตาให้ความสำคัญแก่คำบอกเล่าของบุคคลที่เชื่อถือได้ว่าเป็นแหล่งความรู้ เช่น

"ท่านจงทราบหลักรู้ด้วยการนอบน้อม ด้วยการไต่ถามและด้วย

การสอ่ง เสพ ผู้รู้มีความเห็นอันถ่องแท้จะแสดงหลักรู้แก่ท่าน"¹²⁷

¹²³ภควัคคีตา 13.30

¹²⁴ภควัคคีตา 18.54

¹²⁵"ศรัทธาวาลลักเต ชญาณมฺ" ภควัคคีตา 4.39

¹²⁶..... ศรุตาเนญญ อุปาสเต /

เต'ปิ จาติตรนฺเตเยว มฤตยูํ ศรุติปรายเณ // ภควัคคีตา 13.25

¹²⁷คหุวิธึ บรณิปาเตน ปริบุรสุเนน เสวยา /

อุปเทหุชฺชนฺติ เต ชฺญาณํ ชฺญาณินสุ คตฺตวทฺรศินะ // ภควัคคีตา 4.34

ตามปกติแล้วประโยคหรือคำบอกเล่านั้นไม่เพียงพอที่จะให้ความรู้เรื่องต่าง ๆ แก่เราอย่างสมบูรณ์ได้ แต่มันจะ เป็นแหล่งให้ความรู้อื่นสมบูรณ์แก่เราได้ก็ต่อเมื่อเรารู้คำนั้น ๆ และเข้าใจความหมายของคำนั้น ๆ ซึ่งเราต้องการความรู้บางอย่างโดยหนึ่งจากคำบอกเล่าทางคำพูดนั้น ดังนั้น ศัพท์ประมาณจึงขึ้นอยู่กับความเข้าใจความหมายในคำกล่าวของบุคคลที่เชื่อถือได้นั่นว่าเป็นแหล่งความรู้ชั้นสมบูรณ์

การจัดประเภทของศัพท์ประมาณมี 2 ทางด้วยกัน¹²⁸ ตามความหมายในทางหนึ่งนั้นศัพท์มีอยู่ 2 ชนิด คือ ศัพท์ที่สัมพันธ์กับสิ่งที่เห็นได้หรือ**ทฤษฎารณะ** และศัพท์ที่สัมพันธ์กับวัตถุที่เห็นไม่ได้หรือ**ทฤษฎารณะ** ชนิดแรกคือ ทฤษฎารณะนั้นรวมเอาการยืนยันจากบุคคลธรรมดา อริยบุคคล และคัมภีร์ トラบเท่าที่บุคคลหรือสิ่งดังกล่าวยังเกี่ยวข้องกับวัตถุที่พอจะเห็นได้ เช่น คำบอกเล่าของชานาที่เชื่อถือได้เกี่ยวกับพืช คำบัญญัติของคัมภีร์ให้ประกอบพิธีกรรมเพื่อให้ฝนตก เป็นต้น ส่วนทฤษฎารณะรวมเอาการยืนยันที่เชื่อถือได้ของบุคคลธรรมดา อริยบุคคล ศาสตราและของคัมภีร์ เท่าที่สิ่งดังกล่าวนั้นสัมพันธ์กับความจริงที่รู้ได้โดยความรู้พิเศษ เช่น การบัญญัติของศาสนาเกี่ยวกับความดีความชั่ว คัมภีร์ที่กล่าวถึงพระผู้เป็นเจ้า เป็นต้น

การจำแนกอีกประเภทหนึ่ง ศัพท์ประมาณมี 2 ชนิด คือ ชนิดที่เรียกว่า**เลากิกะ** และ**ไวทิกะ** การบอกเล่าชนิดเลากิกะ หมายถึง การบอกเล่าของผู้ที่เชื่อถือได้ทั่ว ๆ ไป เช่น พวกฤษีหรือผู้มีญาณ ดังกรณีของสฤชัยที่ได้ญาณจากพระผู้เป็นเจ้าสามารถเล่าเรื่องการสู้รบถวายพระ เจ้าธฤตราษฎ์ที่ปรากฏในมหากาพย์ดังกล่ามาแล้ว ส่วนการบอกเล่าชนิดไวทิกะ ได้แก่ คำสอนของเทพ ซึ่งหมายถึงพระเวท จัดเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ที่แท้จริงตามความหมายแห่งศัพท์ประมาณในที่นี้ เพราะ เชื่อกันว่าคัมภีร์พระเวทได้ให้ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับความจริงเหนือผัสสะ ซึ่งความจริงชนิดนี้เราไม่อาจมีได้โดยการประจักษ์หรือจากการอนุมานตามวิธีธรรมดาทั่วไป และ เนื่องจากคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ที่ไม่ได้เขียนหรือเรียบเรียงขึ้นโดยมนุษย์ แต่เป็นพระวณะของพระผู้เป็นเจ้า ฉะนั้น ข้อความที่กล่าวไว้ว่า

¹²⁸Chatterjee and Datta, An Introduction to Indian Philosophy, p. 199.

คัมภีร์พระเวทจึงเชื่อกันว่าปราศจากข้อผิดพลาดบกพร่องโดยประการทั้งปวง ภควัตคีตาเองก็ยอมรับความรู้จากพระเวท ดังที่พระกฤษณะซึ่งคือพระผู้เป็นเจ้าในคัมภีร์นี้ได้ตรัสแสดงว่า พระองค์ทรงเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นทั้งบิดามารดา เป็นผู้ผู้มชูลูกโลกนี้ ตลอดจนเป็น **ภคเวท สามเวทและยชุรเวท** เป็นต้น ดังปรากฏในคิตาว่า

"อาตมาเป็นบิดา เป็นมารดา เป็นธาดา (ผู้ผู้มชูลูก) และ
เป็นปู่ (บรรพบุรุษ) ของโลกนี้ เป็นโองการอันบริสุทธิ์
ที่ควรรู้ เป็นภคเวท สามเวทและยชุรเวท"¹²⁹

ในการจัดประเภทศัพทพระมาณคู่แรก คือ **ทฤชฎารกะ** และ**อทฤชฎารกะ** นั้นมีการอ้างถึงลักษณะของวัตถุที่รู้เป็นเกณฑ์ ส่วนการจัดประเภทศัพทพระมาณคู่หลัง คือ **เลากิกะ** และ **วาทิกะ** อ้างถึงลักษณะซึ่งเป็นแหล่งรู้ แต่ทั้ง 2 ประเภทนั้นตรงกันในความหมายที่ว่า ศัพทะจะต้องเป็นของบุคคลเสมอ ฉะนั้น ศัพทพระมาณจึงได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากตรรกหรือการบอกเล่าโดยตั้งอยู่บนคำบอกเล่าของบุคคลที่เชื่อถือได้ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือพระผู้เป็นเจ้าก็ตาม

3.3.3 ความรู้ที่แท้จริง

ความรู้ที่แท้จริงในภควัตคีตา ได้แก่ ความรู้แจ้งในความมีอยู่หรือปรากฏอยู่ในสรรพสิ่งของอาตมันซึ่งเป็นอันตัมสัจจะ ผู้เห็นแจ้งสภาวะที่แท้จริงของอาตมันชื่อว่าเห็นตามความจริงและเข้าถึงอมตภาวะอันไม่ต้องกลับมาเกิดอีก เพราะศาสนทางอภิปรัชญาขั้นพื้นฐานแห่งภควัตคีตามีว่า "ในบรรดาสิ่งซึ่งไม่มีความแท้จริงนั้น ไม่มี**สิต** (Being) และในบรรดาสิ่งซึ่งมีความแท้จริง ก็ไม่มี**มิต** (Non-being)"¹³⁰ ดังข้อความในคิตาว่า

"สิ่งที่ไม่มียู้อยู่ไม่มีภาวะ สิ่งที่มีอยู่ย่อมไม่ว่าง
ที่สุดแห่งปรัชญานี้ทั้งสองนี้ ปราชญ์ผู้เห็นความถ่องแท้

¹²⁹ปิตาหมสฺย ชคโรต มาตา ธาดา บิดามหะ /

เวทฺยํ บิตรัมการ ภุสาม ยชุเรว จ // ภควัตคีตา 9.17

¹³⁰สุนทร ณ รังษี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ, หน้า 34.

ของสิ่งต่าง ๆ ย่อมเห็นแจ้งตลอด"¹³¹

ภควัทคีตาสอนว่า¹³² อาตมอัน เป็นสิ่งที่อยู่ยงคงกระพันไม่มีอะไรทำอันตรายได้ ไม่มีการเกิด ไม่มีการแตกดับ ดำรงอยู่ทั่วไป ไม่เปลี่ยนแปลง อยู่เหนือความคิดและไม่เสื่อมสลาย สิ่งที่ทำลายได้นั้นคือร่างกาย ส่วนอาตมอันเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรจะมาทำลายให้แตกหักได้ การเคลื่อนจากร่างเก่าที่แตกหักแล้วไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ของอาตมอันเหมือนกับการที่คนเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดเก่าแล้วแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่ฉะนั้น ร่างกายเปลี่ยนไปแต่อาตมอันไม่มีการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับการที่เสื้อผ้าเปลี่ยนไป แต่ตัวผู้สวมคงเป็นคนเดิม การเกิดขึ้นและการแตกดับ ความเจริญและความเสื่อมของร่างกายไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อเอกภาพของอาตมอันแต่ประการใดทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ภควัทคีตาจึง เน้นการสอนไปทีความรู้อย่างอาตมอัน ซึ่งเป็นอันดิมสัจจะหรือความจริงแท้

มรรควิธีเพื่อบรรลุถึงความรู้ที่แท้จริง

ภควัทคีตากล่าวสอนว่ามรรควิธีที่จะทำเพื่อบรรลุถึงความรู้ที่แท้จริง เรียกว่า โยคะ ซึ่งหมายถึง การรวมอาตมอันย่อยหรือชีวาตมอันเข้ากับอาตมอันสากลหรือปรมาตมอัน นอกจากนี้ยังหมายถึงดุลยภาพแห่งจิตด้วย ผู้บำเพ็ญโยคะเรียกว่าโยคี ได้แก่ ผู้สามารถรักษาดุลยภาพแห่งจิตไว้ได้โดยไม่หวั่นไหวเอนเอียงไปกับอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจ เป็นต้น โยคีผู้มีจิตตั้งมั่นเช่นนี้เรียกว่า สกิบรัชณะ¹³³ ผู้เป็นเช่นนี้ได้ชื่อว่าบรรลุถึงความเป็นเอกภาพกับพรหมัน ซึ่งจะไม่หวนกลับคืนสู่การเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป เพราะฉะนั้น หลักการของภควัทคีตาเพื่อบรรลุถึงความรู้ที่แท้จริงอันเป็นเป้าหมายสูงสุด ก็คือ ชฎานโยคะ กรรมโยคะ และภักติโยคะ เป็นความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกันของความรู้ การปฏิบัติ และความภักดีต่อพรหมัน

¹³¹ นาสโต วิพยุเต ภาวี นภาว วิพยุเต สตะ /

อุภโยรปี ทุกฺษโณ'นฺตสุ- ตวนโยสฺตตฺตฺวาทฺรคฺคิเก // ภควัทคีตา 2.16

¹³² ภควัทคีตา 2.17-24

¹³³ ภควัทคีตา 2.55, 56

1. **ชฎานโยบาย** คือ มรรควิธีแห่งการเข้าถึงอันติมะด้วยความรู้ เพราะจุดประสงค์สำคัญของผู้นำโพธิสัตว์ซึ่งได้นามว่านโยบายนี้ ได้แก่ การเห็นแจ้งในอาตมัน แต่จะเป็นไปไม่ได้ถ้าขาดความรู้ นโยบายจะต้องขึ้นชมอยู่กับความรู้เท่านั้น จะเข้าถึงจุดหมายที่สูงสุด วิธีการแสวงหาความรู้ขึ้นคือ ต้องเอาชนะพลังแห่งอินทรีย์ประสาธต์ด้วยความอดทน ต้องเว้นสิ่งพุ่มเพื่อที่คนอื่นเห็นว่า เป็นสิ่งจำเป็นแก่ชีวิต อยู่เหนือพลังแห่งตัณหาที่ยึดมั่นในอารมณ์ การติดในความสุขทางอารมณ์สามารถกำจัดได้ด้วยการเข้าถึงความรู้ที่ถูกต้อง สำหรับการเห็นแจ้งในอาตมันหรือชีวาตมันนั้นคือ เห็นว่าชีวาตมันกับร่างกายเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน ร่างกายเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ มีการแตกดับ ส่วนชีวาตมันเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ไม่แตกดับ เป็นตัวตนที่แท้จริง ไม่มีการเกิดการตาย ไม่ถูกทำลายและไม่มีใครทำอะไรได้ ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ชีวาตมันนี้ ไม่เคยเกิด ไม่เคยตาย จะไม่เป็นอีก
เมื่อได้เป็นแล้ว ชีวาตมันนี้ ไม่เกิด เที่ยงในภพ-
หน้าและเที่ยงมาแล้ว ย่อมไม่ถูกฆ่าในเมื่อร่างกาย
ถูกฆ่า"¹³⁴

และในที่สุดเมื่อมีความรู้ความเข้าใจว่าอาตมันหรือชีวาตมันก็คือพรหมัน แยกแยะให้รู้ตามความเป็นจริง เช่นนี้เรียกว่าเป็นผู้เห็นแจ้งในความจริง เข้าถึงความจริงอันติมะด้วยความรู้ การเห็นแจ้งนี้บุคคลไม่สามารถบรรลุถึงได้โดยปราศจากความรู้ แม้แต่ผู้ที่ดำเนินตามภักตียะก็ยังไม่จำเป็นต้องอาศัยความรู้ที่พรหมันประทานให้ จึงจะสามารถเกิดความเห็นแจ้งขึ้นมาได้ ยะคะที่ปราศจากความรู้เป็นสิ่งที่หาประโยชน์แท้จริงไม่ได้ ภควัทคีตาเสนอว่า การจะเป็นโยคีที่แท้จริงได้ก็ต้องเมื่อได้ขจัดกิเลสตัณหาให้หมดไปอย่างเด็ดขาดสิ้นเชิงแล้วเท่านั้น และเชื่อว่ากิเลสตัณหาจะถูกขจัดให้หมดไปก็โดยอาศัยความรู้หรือชฎาน ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

134 น. ชายเต มุริยเต วา กทาจิ-

นุนายิ กุตวา ภวตา วา น ภูยะ /

อโร นิตุยะ ศาสฺวโต'ยิ ปุราโณ

น หนุยเต หนุยมาเน ศรีเร // ภควัทคีตา 2.20

"ถ้าหากว่า ท่านกระทำความบาปอย่างหนักที่สุดกว่าบาปทั้งปวง
ท่านจักข้ามพ้นสมุทรแห่งบาปทั้งปวงด้วยเรือคือหลักฐ์เท่านั้น"¹³⁵
"อรชุน ! โพอันรุ่งโรจน์ย่อมเผาไหม้จนเป็นเถ้าเ婆 ฉนั้นใด
ไฟคือชฎานก็ย่อมเผากรรมทั้งปวงจนเป็นเถ้าเ婆 ฉนั้น"¹³⁶
"ผู้มีศรัทธา ผู้มุ่งเฉพาะอาตมณ มีอินทรีย์อันสรวมแล้ว ย่อม
ได้รับชฎาน เมื่อได้รับชฎานแล้วจะบรรลุถึงสถานอันสูงสุด
ในไม่ช้า"¹³⁷

เราควรทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้เกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ทำลายได้และสิ่งที่ทำลายไม่ได้ หรือสิ่งที่มีแก่นสารและไร้แก่นสาร เมื่อบุคคลมีความรู้เช่นนี้ ความเจริญและความเสื่อม การเกิดและการทำลายได้จะไม่กระทบต่ออารมณ์ของบุคคลนั้นแต่ประการใด ภควทศิดาให้ความสำคัญกับความรู้มากอย่างนี้ โดยถือว่า กรรมทั้งหลายมีความรู้เป็นที่สุด ฉนั้นจึงทบทให้เราเข้าใจได้ว่าไม่มีอะไรอื่นที่จะทบทให้บริสุทธิ์ได้ยิ่ง ไปกว่าความรู้ "พระผู้เป็นเจ้าทรงถือว่าผู้มีความรู้แจ้ง เกี่ยวกับอาตมณ เป็นผู้มีเอภิกภาพกับพระองค์"¹³⁸ เพราะเหตุที่ความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องและ เป็นพื้นฐานของความจงรักภักดีที่ถูกต้องด้วย ฉนั้น ประชฎาภควทศิดาจึงเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง

2. **กรรมโยคะ** หมายถึง ทางเข้าถึงอันตมสัจจะด้วยการปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้อง กรรมโยคะ จะ เป็นไปอย่างสมบูรณ์เมื่อมีชฎานโยคะสมบูรณ์แล้วเท่านั้น คือ เมื่อมีความ

¹³⁵อภิ เจทลี ปาเบญยะ สรวเวญยะ ปาปภุตตมะ /

สรวุ ชฎานปุลเวโนว วุกชนิ สัตริชยสิ // ภควทศิดา 4.36

¹³⁶ชาถธาสี สมิตุธ'คณิรุ- ภสมสาตคุรุเต'รชุน /

ชฎานาคุนิ สรวกรุมาน ภสมสาตคุรุเต ตถา // ภควทศิดา 4.37

¹³⁷ศรทฐาวาลลลเกเต ชฎานิ ตตฺตะระ สยเตนุฑริยะะ /

ชฎานิ ลพฐาวา ปรา ศานติ- มจิเรณาคิจจลติ // ภควทศิดา 4.39

¹³⁸สุนทร ณ รังษี, ปรัชญาอินเดียน ประวัติและลัทธิ, หน้า 37.

รู้จึงจะ เห็นความสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่ ทุก ๆ คนไม่มีผู้ใดจะสลัดหน้าที่ของตนให้พ้นได้ เพราะ เอกภพขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละบุคคล อุดมคติของปรัชญาภคัทคีตาไม่ใช่ว่า การปฏิเสธหน้าที่โดยการหนีโลกหรือการสละโลก แต่หมายถึงอุดมคติในการปฏิบัติหน้าที่ด้วย เจตน์จำนงอย่างแท้จริง ทั้งต้องทำในทางที่หน้าที่จะไม่ผูกพันตนด้วย ปรัชญาภคัทคีตาไม่ได้ สอนให้ทอดทิ้งหน้าที่ แต่ให้ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่มีตัณหาอุปาทานไม่หวังผลพลอยได้ที่จะพึง เกิด ขึ้นในหน้าที่ หมายความว่า เราต้องปฏิบัติหน้าที่แต่ละขณะ เดียวกันต้องไม่ติดใจในผลของการ ปฏิบัติหน้าที่นั้น จึงจะ เป็นการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีเสรีภาพทางวิญญาณที่แท้จริงและมีประสิทธิภาพสูง

คำสอนของภคัทคีตาซึ่ง เน้นหนักเรื่องกรรมหรือการกระทำถือว่าแม้ผู้บรรลุความ หลุดพ้นแล้วยังมีหน้าที่จักต้องกระทำ แต่ไม่ทำเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง หากเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นหรือเพื่อนพ้อง การกระทำของผู้ที่หลุดพ้นแล้วเป็นการกระทำด้วยความปล่อยวางหรือปราศจากอุปาทาน แม้แต่พรหมันหรือพระผู้เป็นเจ้าเองทั้ง ๆ ที่พระองค์ไม่มีอะไรที่จะต้องกระทำเพื่อพระองค์ แต่ก็ยังทรงกระทำเพื่อนมนุษย์ชาติตั้งข้อความในคิตาว่า

"บารก ! อาตมาไม่มีกรรมอันจำเป็นต้องทำอย่างใด ๆ

อีกแล้วในไตรโลก ไม่มีอะไรที่ไม่ได้รับหรือที่ควรจะได้

ได้รับ ถึงกระนั้น อาตมาก็ยังดำรงอยู่ในกรรมหรือ

การกระทำอยู่"¹³⁹

ในทรรศนะของภคัทคีตา ผู้ที่หลุดพ้นแล้วยังต้องบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์สุขของ ชาวโลกซึ่งเรียกว่าโลกสงเคราะห์ ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ไม่หวังผลใด ๆ สำหรับตนเลย กระทำไปโดยสันนิษฐานว่าตนเองเป็นเพียงเครื่องมือหรืออุปกรณ์ของพระผู้เป็นเจ้า เพราะฉะนั้น จึง เป็นผู้ไม่แปรเปลี่ยนด้วยบาปมลทินที่เกิดจากการกระทำนั้น ด้วยเหตุผลดังนี้ในมหากาพย์มหาภารตะ การทำสงครามล้างผลาญชีวิตบรรพบุรุษของอรชุนจึงไม่จัดว่าเป็นบาป เพราะถือว่า ท้าวอรชุนได้กระทำตามหน้าที่ของตนที่เป็นกษัตริย์ซึ่งต้องพิทักษ์ราชบัลลังก์ไว้จากมือของศัตรู

¹³⁹น. เม. ปารุณาสติ กรตุยุมุ. ดุริช. โกลเกช. กิจน /

น. นานาบุตมวาบุตยุมุ. วารุต. เอ. จ. กรุมณิ // ภคัทคีตา 3.22

ที่ถูกช่วงชิงไป และการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวก็เป็นไปตามคำสั่งสอนของพระกฤษณะซึ่งเป็น
 อาตารปางหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า

เราต้องเข้าใจให้ชัดตามคำสอนนี้ว่า ผู้เข้าถึงความสมบูรณ์แล้วจะ ไม่ทำอะไร
 เพื่อตนเอง แต่จะทำความดีเพื่อคนอื่น ๆ แม้เทพเจ้าก็ไม่มีอะไรเพื่อตนเอง แต่ทำหน้าที่
 เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติ ดังนั้น ผู้สมบูรณ์จึงทำงานเพื่อสงเคราะห์โลกมาใช่เพื่อเก็บ
 เกียรติผลด้วยตนเอง ผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความไม่ยึดมั่นดังกล่าวย่อมคิดเห็นว่า ตนเป็นเพียง
 เครื่องมือทำประโยชน์ในนามของพรหมนั้น บาบย่อมไม่ซึมซาบในผู้นั้นเหมือนหยาดน้ำไม่ซึม
 ซาบในใบบัว ผู้เข้าถึงอันติมสัจจะอย่างสมบูรณ์ย่อมดำรงชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติ
 เช่นเดียวกับดวงอาทิตย์มีอยู่เพื่อโลก ใคร ๆ ไม่ควรตั้งข้อสงสัยว่าการกระทำหน้าที่โดย
 ปราศจากตัณหาอุปาทานจะเป็นไปได้อย่างไร เพราะ เครื่องยนต์แม้ปราศจากวิญญาณ ปราศ
 จากตัณหาอุปาทานแต่ก็ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อนี้เป็นตัวอย่างที่ยืนยันได้ว่าประ-
 สัตถิภาพของงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับความทะยานอยากเสมอไป และเป็นเครื่องยืนยันว่าย่อมเป็น
 ได้ที่คนเราจะปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ต้องมีตัณหาอุปาทาน

จึงอาจสรุปหลักกรรมโยคะในปรัชญาภคัทคีตานี้ได้ว่า เป็นการกระทำตามหน้าที่
 ที่ผู้กระทำไม่ได้มุ่งหวังผลว่าจะ เกิดขึ้นแก่ตนเอง¹⁴⁰ ธรรมดาผู้ที่หลุดพ้นหรือบรรลุมกษะ
 แล้วเป็นผู้อยู่เหนือสามวิสัยของมนุษย์ ดังนั้น การกระทำของบุคคลเช่นนี้ย่อมปราศจาก
 อุปาทานโดยอัตโนมิติหรือกระทำไปเพราะ เหตุเพียงว่ามันเป็นสิ่งที่ควรกระทำเพื่อประโยชน์
 สุขของผู้อื่นหรือของโลกเป็นสำคัญ ส่วนผู้ที่ยังไม่บรรลุลุคพ้น ภคัทคีตก็นำให้
 ประสานความต้องการของตนเข้ากับความต้องการของพระผู้เป็นเจ้าอันจะ เป็นไปเพื่อความ
 เจริญก้าวหน้าแห่งชีวิตที่ถูกต้องต่อไป

3. **ภักติโยคะ** หมายถึง การประกอบความภักดีอันเป็นการให้บริการแก่พระผู้เป็น
 เจ้าโดยปราศจากความหวังผลตอบแทน เป็นการกระทำไปด้วยความจงรักภักดีต่อพระองค์
 ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ความภักดีนี้ถ้าขาดความรู้ที่ถูกต้องก็เกิดขึ้นไม่ได้ ผู้มีความรู้แท้จริงหรือ

¹⁴⁰B.G. Tilak, Srimad Bhagavadgītā Rahasya or Karma Yoga
Sāstra (Poona : Geeta Printers, 1986), p. 416.

ชฎานีเท่านั้นจะสามารถแสดงความจงรักภักดีต่อพรหมณ์ได้อย่างสมบูรณ์ ดังข้อความในคัมภีระว่า

"ท่านจงสลัดสรรพกรรมลงในอาตมาด้วยใจ จงยึดอาตมา
เป็นที่พึ่ง อาศัยหลักฐัแล้วจะมีจิตประจักษ์อยู่ในอาตมาเสมอ"¹⁴¹
"ท่านจงมีใจยึดมั่นในอาตมา รักดีต่ออาตมา บูชาอาตมา
ทำการนอบน้อมอาตมา ท่านจักถึงอาตมาโดยแท้ อาตมา
จะให้สัตย์ประติญาณแก่ท่าน ท่านเป็นที่รักของอาตมา"¹⁴²

ความภักดีที่กล่าวถึงในภควัทคีตา หมายถึง ความภักดีต่อพรหมณ์ซึ่งเรียกว่า "บุรุโชตตมะ" การมอบตนเองให้แก่พรหมณ์และการทุ่มเทความศรัทธาเลื่อมใสให้แก่พรหมณ์อย่างเต็มที่ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการแสดงความภักดีตามคำสอนของภควัทคีตา ด้วยว่าพรหมณ์จะเป็นผู้ช่วยเหลือผู้ที่จงรักภักดีต่อพระองค์ขึ้นมาจากสงสารสาคร ดังนั้น ด้วยความจงรักภักดีจะทำให้เขาหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ ความภักดีเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ การกระทำด้วยจิตใจที่ภักดีต่อพรหมณ์ภควัทคีตาจัดไว้เป็นหลายประเภท ผู้จงรักภักดีด้วยความรู้ที่เรียกว่า **ชฎานี** เป็นผู้ภักดีที่สุด ดังข้อความในคัมภีระว่า

"ในมนุษยโลกไม่มีใครทำความดีแก่อาตมายิ่งไปกว่าผู้เผย
แพร่เรื่องนี้ และจักไม่มีใครอีกแล้วในโลกนี้ที่จะเป็นที่รัก
ของอาตมายิ่งไปกว่าเขา"¹⁴³
"และผู้ใดเล่าเรียนการสนทนากันเป็นธรรมของเรา 2 คนนี้
อาตมาจักได้รับการบูชาจากผู้นั้นด้วยยัถุพิธีคือชฎาน นีเป็น-

-
- 141 เจตสา สรวากรมานี มยิ สันนุสฺย มตฺประ /
พุทฺธิโยคฺมุปาสุริตฺย มจฺจิตฺตะ สดตฺ ภา // ภควัทคีตา 18.57
- 142 มนฺมนา ภา มทุภฺกฺโรตฺ มทุยาฮี มา นมฺสฺกฺรฺ /
มาเมวชฺยสิ สดฺยิ เต บุรฺติชาเน บุริโย'สิ เม // ภควัทคีตา 18.65
- 143 น จ ตสฺมานฺมนุเชฺยชฺ กศฺจินฺเม บุริยฺกฺฤตฺตฺมะ /
ภิวตา น จ เม ตสฺมา- ทนฺยะ บุริยฺตโร ภฺวึ // ภควัทคีตา 18.69

มติของอาตมา"144

วังอาวกล่าวได้ว่าผู้จงรักภักดีด้วยความรู้ เป็นผู้ภักดีที่สำคัญที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งความรู้และชญาณเป็นสิ่งสำคัญที่สุด กรรมและความภักดีเป็นแต่เพียงการแสดงออกของความรู้ ความรู้ทำให้เกิดการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์และพรหมนั้นเท่านั้นจะทรงประทานความรู้แก่ผู้จงรักภักดีต่อพระองค์เพื่อให้สามารถเข้าถึงพระองค์ได้ ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ผู้ใดคบอาตมาด้วยภักติโยคะอันเที่ยงตรง ผู้นั้นสว่างพ้นคุณะ

เหล่านี้ย่อมกลายเป็นพรหมไป (คือเป็นเอกภาพกับพรหม)"145

นอกจากนี้ ภควัตคีตายังได้ให้ความสำคัญกับความภักดีโดยแสดงว่าแม้คนจะชั่วชั่วดำทารุณเพียงใด แต่เมื่อหันกลับมาจงรักภักดีต่อพรหมนั้นอย่างเดียวนั้นก็จะกลายเป็นคนดีไปเลย และสามารถจะมีจิตตั้งอยู่ในธรรมบรรลุถึงความหลุดพ้นได้ด้วยความช่วยเหลือของพรหมนั้น ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"แม้หากว่า ผู้ประพฤติดำทารุณคบอาตมาโดยไม่ภักดีต่อ

สิ่งอื่นไซ้ ควรถือว่าเขาเป็นคนดีโดยแท้ เพราะว่า

เขามีความตั้งใจชอบ"146

"เขาพลันที่จะกลายเป็นผู้มีจิตตั้งอยู่ในธรรม และจะได้

รับศานติอันเป็นนิรันดร์ เกานูเตย ! รู้จริงเสียว่า

ผู้ภักดีต่ออาตมา ย่อมไม่เสื่อมเสีย"147

144 ฤๅษะเต จ ย อัม ธรรมยํ สิวาทมาวโยะ /

ชฎานยเชฎน เตนาน- มิชฎะ สุยามิตี เม มติะ // ภควัตคีตา 18.70

145 มา จ โย วุยภิจาเรน ภกฺติโยเคน เสวเต /

ส คุณาน สมตีโดยตานุ พรหมญาย กลูปเต // ภควัตคีตา 14.26

146 อปี เจตสุทฺถาจาโร ภชเต มามนฺยุภากุ /

สาธูเรว ส มนฺตวฺยะ สมฺยคฺวฺยวสิโต หิ สะ // ภควัตคีตา 9.30

147 กุชิบุโร ภวตี ธรรมาตมา ศศฺวจฺจนฺตี นิคฺจฺจติ /

เกานูเตย ปฺรติชานีหิ น เม ภกฺตะ ปฺรณสฺยติ // ภควัตคีตา 9.31

จะเห็นได้ว่าพรหมนั้นจะคอยช่วยเหลือต่อผู้จงรักภักดีต่อพระองค์ขึ้นจากสงสารด้วย ด้วย เมื่อความจงรักภักดีมีความสมบูรณ์เต็มที่แล้ว บุคคลที่มีความภักดีก็จะเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหม แล้วดำรงอยู่ในฐานะแห่งความสุขทางจิตอันสูงสุดจากนั้นทั้งพรหมและผู้จงรักภักดีก็จะปรากฏเป็นชีวิตอันเดียวกัน

จากเหตุผลดังกล่าว มรรควิธีอื่นจะพาให้เข้าถึงความรู้แจ้งอันติมสัจจะหรือเป้าหมายสูงสุดคือพรหมนั้นตามคำสอนของภควัทคีตาได้รวมเอาทั้งชฎานโยคะ กรรมโยคะและภักติโยคะ เข้าไว้ด้วยกัน โดยที่กรรมโยคะและภักติโยคะตั้งอยู่บนฐานแห่งชฎานโยคะในอันที่จะบรรลุถึงซึ่ง โลกยะ หรือความหลุดพ้น

3.4 แนวความคิดทางจริยศาสตร์

จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นวิชาที่ว่าด้วยข้อปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงอันติมสัจจะอันเป็นเป้าหมายที่บุคคลพึงหวัง จริยศาสตร์โดยทั่วไปมีหลักการสนับสนุนญาณวิทยา หลักจริยศาสตร์ของภควัทคีตาก็เช่นเดียวกับปรัชญาอินเดียอื่น ๆ เพราะถือว่าชีวิตบนพื้นปฐพีนี้ทุกชีวิตล้วนมีทุกข์และสุขคลุกเคล้าผสมกันไป ต่างแต่ว่าบางชีวิตมีสุขมากกว่าทุกข์ บางชีวิตมีทุกข์มากกว่าสุข ทั้ง ๆ ที่ทุกชีวิตปรารถนาสุขเกลียดความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น แต่ก็ไม่สามารถจะหาผู้ละทุกข์และเสพสุขชั้นบรมได้ง่าย ๆ เพราะแม้ว่าเราจะสามารถขจัดทุกข์อื่น ๆ ได้ แต่ทุกข์อันเกิดจากชาติ ชรา มรณะ เราไม่อาจละได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงซื่อว่ายังไม่พ้นจากทุกข์ที่แท้จริง ภควัทคีตาเป็นคัมภีร์ที่แสดงหลักจริยศาสตร์ไว้ตามนัยแห่งศาสนาฮินดู ดังนั้นหลักจริยธรรมในภควัทคีตาจึงมุ่งส่งเสริมการปฏิบัติธรรมเพื่อละทุกข์และบรรลุถึงบรมสุขแห่งชีวิตที่แท้จริงหรือที่เรียกว่าบรรลุโลกะนั้นเอง

3.4.1 คำทางจริยธรรม

ปรัชญาภควัทคีตาได้เสนอคำทางจริยธรรมไว้อย่างกว้าง ๆ 2 ประการ คือ จริยธรรมด้านความรู้และจริยธรรมด้านปฏิบัติ ในด้านความรู้คือค่าที่ได้รับจากชฎานโยคะ และด้านปฏิบัติคือค่าที่ได้จากกรรมโยคะและภักติโยคะ

ภควัทคีตาไม่เห็นด้วยกับลัทธิสุขนิยมซึ่งมีการแสวงหาความสุขที่เกิดจากความบันเทิงทางกายเป็นหลัก ผู้ถือลัทธินี้ปรัชญาภควัทคีตาเรียกว่าพวกอสุรนิกาย คนเหล่านี้ไม่รู้จัก

ความสะอาดและข้อประ พกัตตามสัจย์จริง มักเชื่อว่าโลกไม่มีความจริง ไม่มีพระเจ้า ไม่มีอะไรอื่นนอกจากเกิดมาหาความสุขกันด้วยกาม ตั้งความในคิดว่าว่า

"ชนพวกอสุรกาย ไม่รู้จักบัตติ(ดำเนนการ) และนิวัตติ
(หยุดดำเนนการ) ไม่รู้จักความสะอาดและข้อประ พกัต
ความสัจย์จริงย่อมไม่มีในพวกเหล่านี้"¹⁴⁸

"พวกอสุรกายเหล่านั้น กล่าวว่าโลกไม่มีความสัจย์จริง
ไม่ใช่เป็นที่ยูอาศัย ไม่มีพระเจ้า ไม่มีอะไรอื่น นอก-
จากเกิดมาร่วมประ เาซึ่งกันและกันอันมีกามเป็นมูลเหตุ"¹⁴⁹

ทรงชนะ เช่นว่านี้จัดเป็นลัทธิวัตถุนิยมของอินเดีย ซึ่งก็คือ"ลัทธิจารวาก"นั่นเอง ที่ภควัทคีตา
ปฏิเสธความสุขที่เกิดจากความบันเทิงทางกายนี้เพราะถือว่าไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง แต่จะ
เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์อยู่ร่ำไป ตั้งความในคิดว่าว่า

"สุขาदान เบื้องต้นเหมือนนมถด เพราะสมคบกันระหว่าง
อารมณ์กับอินทรีย์ และ เมื่อแปรไปจนที่สุดเป็นเหมือนมีพิษ
สุขนั้นชื่อว่าประกอบด้วยรชะ (ไม่ดี)"¹⁵⁰

ภควัทคีตาพยายามที่จะ เสนอค่าของจริยธรรมที่ถูกต้องว่า ได้แก่ หลักประ พกัต
ปฏิบัติที่ประสานหลักนิวถิกกรรมและหลักประ วถิกกรรมเข้าด้วยกัน หลักแรกเป็นข้อปฏิบัติของ
ผู้สละ โลก ส่วนหลักหลังเป็นข้อปฏิบัติของผู้อยู่กับโลก ปัญหาทางจริยธรรมของภควัทคีตา
ก็คือหาอย่าง ไรจึงจะสามารถทรงอยู่ในโลกท่าหน้าได้อย่างชาวโลก แต่ในขณะ เดียวกันก็
สามารถกัฬัดความยึดถือเกี่ยวกับเรื่องของโลกได้ตามหลักนิวถิกกรรม หลักการและวิธีการ

- 148 บรูฤคคี่ จ นิวฤคคี่ จ ชนา น วิทุราสุระ /
น เสาจึ นาบี จาจาโร น สตุยิ เตษุ วิทุยเต // ภควัทคีตา 16.7
- 149 อสตุยมปรตัสฐิ เต ชคทาหุริศุรัม /
อปรสุปรสิฏฺฏมู กิมนุยตุกามโหตุกมู // ภควัทคีตา 16.8
- 150 รัชเยนุทุริยสัโยคาทุ ยตตตทเคร 'มฤโตปมมู /
ปริณามะ วิชมิว ตตุสุชิ ราชสิ สุมฤตมู // ภควัทคีตา 18.38

เพื่อแก้ปัญหาในตัวเองที่ก่อให้เกิดการกำหนดค่าทางจริยธรรมของภควัทศิตาขึ้นมา

ค่าทางจริยธรรมแห่งปรัชญาภควัทศิตา คือทำให้มนุษย์คลายความสับสนเกิดความ
แน่ใจและมีน้ำใจในตนเอง¹⁵¹ ภควัทศิตาสอนว่ามีหลายทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น แต่
อย่างไรก็ตาม ภควัทศิตาก็สอนไว้ว่า **ความดี**เป็นสิ่งสำคัญและ เป็นบันไดที่จะนำไปสู่ความ
หลุดพ้น ในขณะที่ **ความชั่ว**ก็เป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้นด้วย ผู้ประพฤติดั่งสิ่งชั่วร้าย
จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกำเนิดต่ำ ๆ อยู่เรื่อยไป ส่วนผู้ประพฤติดีงามก็จะได้รับบรมค
ติในที่สุด ดังข้อความในคิตาว่า

"ในโลกนี้ ผู้มีแต่ความเกลียดชัง คร่ำร้าย เป็นคนชั่วช้า

ตำหนิ อวดมาทุ้มมันลงไปในกำเนิดอสูรนั่นแหละ

เสมอ ๆ ซึ่งเป็นกำเนิดที่ไม่ดีงาม"¹⁵²

"เกานูเดยะ ! นระผู้พ้นจากประตูล้อมอย่างแห่งตมะนี้แล้ว

ตั้งใจประพฤติความดีงามเพื่อตน แต่นั่นจะได้รับบรมคติ"¹⁵³

คุณลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นค่าทางจริยธรรมของภควัทศิตาปรากฏอยู่ในหัว
ข้อของ **ทิวาสูรสัมพัทวิภาครโยค** หรือหลักว่าด้วยการจำแนกทิพยสมบัติและอสุรสมบัติ ใน
อัยยาะที่ 16 เช่น ความไม่กลัว ความบริสุทธิ์ใจ การปรนนิบัติตามหลักรู้ ทาน การ
ควบคุมอินทรีย์ การบูชาครู การสาธยาย ตบะ ความซื่อตรง อหิงสา ความไม่โกรธ ความ
อ่อนโยน ความละอาย เป็นต้น เหล่านี้เป็นคุณสมบัติของ **เทพนิกาย** หรือลักษณะของคนดีที่จะ
เป็นหลักสนับสนุนการบรรลุถึงพรหมันได้ง่ายขึ้น ส่วนความห้าวห้าว ความกระด้าง ความหยิ่ง
ความโกรธ การมีวาจาหยาบคาย เป็นต้น จัดเป็นคุณสมบัติของ **อสูรนิกาย** หรือลักษณะของ
คนชั่ว เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่ทาให้ห่างไกลจากการบรรลุถึงพรหมัน ภควัทศิตาสอนว่าคุณ
สมบัติของเทพนิกายนั้นจะเป็นไปเพื่อโมกษธรรม ส่วนคุณสมบัติของอสูรนิกายจะเป็นไปเพื่อ

¹⁵¹ คุรายละเอียด หน้า 122.

¹⁵² ภควัทศิตา 16.19 อ้างแล้ว หน้า 150.

¹⁵³ เอโตรวิมุกตะ เกานูเดยะ ตโมทิวาสูคริภีรณะ /

อาจารย์คุณนะ เศรษฐ- ตโต ยาทิ ปรา คติมุ // ภควัทศิตา 16.22

นันทธรรมหรือการอุทเทจจาในวิภูษณสาร ดังข้อความปรากฏในคัมภีร์ตามลำดับดังนี้

"ความไม่กลัว ความบริสุทธิ์แห่งใจ การปรนนิบัติตาม
หลักรู้ ทาน ทมะ (การบังคับอินทรีย์ภายนอก) ยัชณะ
(ทาศีลบูชา) สาทายา ตบะ ความซื่อตรง"¹⁵⁴

"อหิงสา สัตย์ ความไม่โกรธ การบริจาค ศานติ การ
ไม่ส่อเสียด ความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย การไม่ทิ่มแทง
แห่งอินทรีย์ในเมื่อสัมผัสกับอารมณ์ ความอ่อนโยน ความ
ละอาย ความไม่ล่อล่"¹⁵⁵

"เดช (กำลังใจ) กษมา (ไม่ถือโทษผู้อื่น) ธฤติ (ความ
มั่นคง) เสาจะ (ความสะอาด) อหโรหะ (ความไม่ริษยา)
ความไม่ยกตนข่มท่าน ภารตะ ! เหล่านี้เป็นสมบัติของ
ผู้เกิดมาเพื่อความเป็นเทพ"¹⁵⁶

"หัมกะ (ความดีด้านจงทอง) ทรรปะ (ความทะนงตน)
อติมานะ โกรธ ปารุชยะ (พูดหยาบกระด้าง) และอชฌาน
(ความไม่รู้) เหล่านี้แหละ ภารถ ! เป็นสมบัติของผู้เกิด
มาเพื่อความเป็นอสูร"¹⁵⁷

-
154 กบิ สดตุวสีศุทธิ-	ชฎานโยคยาสุถิตะ /
ทานิ ทมสุจ ยชุญสุจ	สุวาทายาสุตบ อารุชามุ // ภควัทคีตา 16.1
155 อหิงสา สดุมมโกรธสุ-	ตยาอะ ศานติโรปศนฺนุ /
ทยา ภูเตชาโลลุปตวามุ	มารุทมิ หุริจาลมมุ // ภควัทคีตา 16.2
156 เตะชะ กุชมา ธฤติะ เสาจ-	มโรหโรห นาคิมานิดา /
ภานุติ ลิปทิ โทวี-	มภิชาตสุย ภารต // ภควัทคีตา 16.3
157 ทมฺโรก ทโรป'ติมานสุจ	โรธะ ปารุชฺยเมว จ /
อชฎานิ จาภิชาตสุย	ภารถ ลิปทมาสุริมุ // ภควัทคีตา 16.4

"ตามมัตถ์มีว่า ธรรมชาติแห่งเทพเป็นไปเพื่อโภกษธรรม

ธรรมชาติแห่งอสูรเป็นไปเพื่อโพนัณกรรม ปาณหะ เอ้ย !

อย่าเสียใจ เธอก็เกิดมาเพื่อความเป็นเทพอยู่แล้ว"158

จากเหตุผลข้างต้นแสดงถึงว่า ปรัชญาภคัทคีตาเน้นคําสอนมุ่งไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์หรือโภกษะด้วยการประพฤติปฏิบัติชอบ และวิถีทางหนึ่งที่ภคัทคีตาเสนอไว้คือด้วยการถวายความภักดี อันได้แก่การอุทิศตนของบุคคลถวายต่อพรหมณ์ด้วยการทํานานโดยสละความปรารถนาที่เห็นแก่ตัว (นิชกามกรรม) เมื่อบุคคลทําได้เช่นนี้จึงจัดว่าเป็นผู้อยู่เหนือความดีและความชั่วทั้งปวง ดังข้อความในคําดาวว่า

"สิ่งที่ท่านกระทำ สิ่งที่ท่านบริโภคน สิ่งที่ท่านบูชา สิ่งที่ท่าน

ถวายและสิ่งที่ท่านกระทำตะ แนะ เกานูเคย ! สิ่งนั้น ๆ

ท่านจงมอบถวายให้แต่อาดมา"159

"ท่านจะพ้นจากกรรมพันธอันผลิตผลดีและไม่ดี ด้วยอาการ

อย่างนี้ ท่านผู้มีจิตประกอบแล้วด้วยสันยาสโยคะ (การสละ

ผลทุก ๆ สิ่งแต่อาดมา) หลุดพ้นแล้ว จักเข้าถึงอาดมาได้"160

จึงสรุปค่าทางจริยธรรมของภคัทคีตาได้ว่า เป็นหลักปฏิบัติที่เกี่ยวเนื่องกับทฤษฎีทางศีลธรรมอย่างแนบแน่น นั่นคือได้แสดงภาวะลักษณะแห่งคนดีและคนชั่วเอาไว้ด้วย พร้อมกันนี้ยังได้ชี้ให้เห็นคุณค่าแห่งการประพฤติปฏิบัติดีว่าเป็นหนทางนำไปสู่การบรรลุความหลุดพ้นอีกด้วย

158 ทวี ปทุโรภุชาย นิพนธยาสุรี มตา /

มา สุจะ ลิปทํ ทวี- มภิชาต'ลึ ปาณหะ // ภคัทคีตา 16.5

159 ยตุกรัณชิ ยทศุนาสี ยชฺชุโรหชิ ททาสี ยตุ /

ยตุตปสฺยสี เกานูเคย ตตุกรุชว มทรูปณฺมุ // ภคัทคีตา 9.27

160 ศุภาศุภวไลเรวมุ โภกษุเส กรุมพฺนุโณ /

สันฺยาสโยคยุกฺตาคฺตฺมา วิมุกฺโต मामुไปชฺยสี // ภคัทคีตา 9.28

3.4.2 เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม

ปรัชญาภคัทคีตาแสดงไว้ว่าแรงจูงใจแห่งความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่กระตุ้นให้มีการแสดงออกมานั้นในพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นก่อให้เกิดผลร้ายต่อสังคมมีอยู่จริงและเกิดขึ้นเสมอมานับแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ลักษณะ เช่นว่านี้ทำให้โลกต้องตกอยู่ในสภาพสับสนวุ่นวายและเป็นบ่อเกิดแห่งความชั่วนานาประการ ภคัทคีตาเสนอว่าคนเราควรที่จะเอาชนะความเห็นแก่ตัวให้ได้ และวิธีปฏิบัติก็คือให้ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางความกดดันของสังคม ตั้งใจกระทำหน้าที่ของตนไปโดยไม่คิดถึงผลตอบแทนใด ๆ มีความเสียสละในการทำงาน ทำงานด้วยจิตใจที่ปล่อยวางโดยไม่หวั่นเกรงความลำบากใจให้พร้อมที่จะเผชิญกับอุปสรรค เราจะเห็นว่าปรัชญาภคัทคีตามีข้อเสนอเน้นอยู่ที่การกระทำ โดยเน้นหลักจริยธรรมที่เหมาะสมไว้อย่างกว้าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ภคัทคีตาไม่ได้มองมนุษย์แยกจากสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่¹⁶¹ ดังนั้น หลักการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมที่ยอมรับกันว่าดีและไม่ดีจึงมีอยู่พร้อมมูล ในการกำหนดเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของคัมภีร์ภคัทคีตาเราอาจพิจารณาโดยใช้หลักดังนี้

1. เจตนาปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงโมกษะ

ภคัทคีตาแสดงว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตคือการเข้าถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหมัน ซึ่งเป็นสภาวะที่พ้นจากความทุกข์ทั้งมวลหรือที่เรียกว่าโมกษะ ดังนั้น การกระทำใดที่เป็นไปเพื่อการบรรลุโมกษะ การกระทำนั้นจัดว่าเป็นความดี ส่วนการกระทำที่ห่างไกลจากการบรรลุโมกษะนั้นจัดว่าเป็นความชั่ว ปรัชญาภคัทคีตาเชื่อว่าผู้ปฏิบัติกฎแห่งกรรมคือพรหมัน พรหมันอยู่เหนือกฎนั้นและควบคุมกฎแห่งกรรมนั้นด้วย ภคัทคีตายอมรับในหลักการที่ว่าผู้ใดทำกรรมอย่างใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชัวย่อมได้รับผลชั่วตอบแทน แต่ผลของกรรมดีกรรมชั่วนั้นมีผู้คอยควบคุมให้บังเกิดขึ้นแก่ผู้ทำกรรม โดยที่กรรมไม่อาจส่งผลไปยังบุคคลใดอย่างอิสระ พรหมันจะบันดาลให้ผลของกรรมเป็นไปตามสมควรแก่กรรมนั้น เพราะฉะนั้น กฎแห่งกรรมตามความหมายของภคัทคีตาจึงเป็นกฎซึ่งขึ้นอยู่กับพรหมัน โดยถือว่าการกระทำใด ๆ ก็ตามจะมีการตัดสินขั้นสุดท้ายโดยพรหมันเมื่อบุคคลสิ้นชีวิตลง

¹⁶¹ เอ็ม. ธีรยัมมะ, ปรัชญาอินเดียสังเขป, วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ แปล, หน้า 77.

โดยนัยดังกล่าว การกระทำโดยบุคคลถ้ามีจุดมุ่งหมายเป็นไปเพื่อความเข้าใจ
พรหมันหรือบรรลุถึง โลกะจึงจัดเป็น**กรรมดี** ส่วนการกระทำถ้าไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเป็นไป
เพื่อความเข้าใจหรือรู้แจ้งพรหมันก็จัดเป็น**กรรมชั่ว** ในแง่นี้จะเห็นว่าเกณฑ์ตัดสินการกระทำ
และกฎแห่งกรรมยึดเอาโลกะเป็นสำคัญ จากการศึกษาภควัทคีตาได้พบความเชื่อว่ามนุษย์
และสิ่งมีชีวิตทั้งปวงรวมทั้งสรรพสิ่งในจักรวาลมาจากพรหมัน โดยการรวมตัวของปุรุષะและ
ประกฤติด้วยอำนาจของพรหมันซึ่งรู้จักกันว่าเป็น "**ปุรุષคตมะ**" ต่อเมื่อชีวิตมันอันเป็นตัว
ตนของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้นบรรลุโลกะแล้ว ก็จะกลับคืนสู่พรหมันอีกครั้งหนึ่ง เราจะเห็นว่า
จุดมุ่งหมายสูงสุดของการกระทำอยู่ที่พรหมันหรือการบรรลุโลกะ ดังนั้น ผลของการกระทำ
จึงเป็นไปตามกฎของเหตุผลที่**ไม่เป็นอิสระ** แต่อิงอาศัยอำนาจสูงสุดคือพรหมัน พรหมัน
เป็นที่มาของสรรพสิ่งและเป็นที่สิ้นสุดของสรรพสิ่ง ความสำคัญของพรหมันในทรรศนะของ
ภควัทคีตาคือเป็นผู้กำหนดความเป็นไปของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตาย เป็นสิ่งที่
กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้วด้วยอำนาจของพรหมัน ดังข้อความในคีตาว่า

"อาตมาเป็นกาล ผู้ผลาญโลกที่ยิ่งใหญ่ เวลานี้กำลังลงมือ

ผลาญโลก นีกรบทั้งปวงซึ่งอยู่ในกองทัพฝ่ายตรงข้าม แม้

ไม่มีท่านก็จะไม่มีชีวิตอยู่ต่อไป"¹⁶²

"ฉะนั้น ท่านจงลุกขึ้น จงรีบเกียรติยศ จงเอาชนะศัตรูแล้วเสวย

ราชสมบัติอันมั่งคั่ง พวกเหล่านี้อาตมาประหารเสียก่อนแล้ว

ดูก่อน ท่านสัพยสาจิน ท่านจงเป็นเพียงเครื่องมือภายนอกเกิด"¹⁶³

¹⁶²การล'สุมิ โลกกุษยภฤตปุรภูทุธ

โลกานุสมาหรัคฺมิห ปรวุภตตะ /

ภเต'ปี ตฺวาน ภวิชฺยนฺติ สรุเว

เย'วสุภิตาเต ปุรคฺยนิเกชฺโยธาะ // ภควัทคีตา 11.32

¹⁶³คสมาคตฺวามุตฺติชฺฐ ยโส ลกฺสฺวา

ชิตฺวา ศฺตรูนฺ ภฺงฺกฺชฺว ราชฺยํ สมฺภตฺถมฺ /

มโยวเต นิหตาเต ปรวฺมา

นิมิตฺตมาตฺรํ ทา สฺวยสาจินฺ // ภควัทคีตา 11.33

ข้อความดังกล่าวนี้แสดงว่าพรหมันได้เป็นผู้ตัดสินหรือกำหนดชีวิตของนักรบเหล่านี้ไว้ก่อนแล้ว แม้ว่าพวกเขาจะไม่ตายในสนามรบก็จะต้องตาย ณ ที่ใดที่หนึ่ง ท้าวอรชุนที่ปรากฏในคัมภีร์ภควัทคีตานั้นก็เป็นแต่เพียงเครื่องมือในการทำตามความประสงค์ของพรหมันเท่านั้น

นอกจากนี้ ภควัทคีตายังแสดงถึงแหล่งกำเนิดของความดีหรือคุณธรรมต่าง ๆ ที่สำคัญซึ่งจะเป็นไปเพื่อการบรรลุโมกษะ เช่น พุทธิ (ปัญญา), ญาณ (ความรู้), อสัมโมหะ (ความไม่ลุ่มหลง), กุชมา (ความอดทน), สัตย์ (การพูดความจริง), ทมะ (การข่มอินทรีย์ภายนอก), ศมะ (การข่มอินทรีย์ภายใน), อหิงสา (ความไม่เบียดเบียนผู้อื่น), ศุภฤ (ความยินดีในสิ่งที่ตนมี), ทาน (การให้), ดบะ (การบำเพ็ญเพียรเพื่อขจัดกิเลส) เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้มีมาแต่พรหมันคือเป็นความประสงค์ของพรหมันที่จะเสริมสร้างให้คนเป็นคนดีโดยสมบูรณ์ ข้อที่แสดงคุณธรรมเหล่านี้มีปรากฏในคัมภีร์ว่า

"พุทธิ ญาณ อสัมโมหะ กุชมา สัตย์ ทมะ ศมะ สุข ทุกข์

ภพ อภาวะ ภยะ และอภยะ" 164

"อหิงสา สมตา ศุภฤ ดบะ ทาน ยศ อยศ ภาวะนี้อย่าง

ต่าง ๆ เหล่านี้ของสัตว์ทั้งหลายย่อมมีมาจากอาตมาโดยแท้" 165

เพราะฉะนั้น พรหมันจึงเป็นแกนกลางที่จำเป็นต่อการเป็นคนดีของบุคคล การประพฤติปฏิบัติชอบตามธรรมะนี้ มุ่งที่จะเข้าถึงโมกษะหรือรู้แจ้งชัดพรหมันเป็นเป้าหมาย แม้แต่คนชั่วหรือผู้มีความประพฤติชั่วทราม หากมีความรักดีและศรัทธามั่นในพรหมันแล้วกลับตัวได้ก็ถือว่าเป็นคนดีแท้ ข้อนี้แสดงถึงอำนาจของพรหมันที่สามารถจะบันดาลความดีให้แก่บุคคลนั้น ๆ ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"แม้หากว่า ผู้ประพฤติชั่วทรามคบอาตมา โดยไม่รักดีต่อ

164 พุทธิ ญาณ อสัมโมหะ

กุชมา สติย ทมะ ศมะ /

สุขิ ทุกข์ ภโว'ภาโว

ภยิ จากภยเมว จ // ภควัทคีตา 10.4

165 อหิงสา สมตา ศุภฤ-

ดโรป ทานิ ยศ'ยสะ /

ภวานติ ภาวา ภูตานา

มุตฺต เหว บุถฺตฺตฺวิธะ // ภควัทคีตา 10.5

สิ่งอื่นอะไร การถือว่าเขาเป็นคนดีโดยแท้ เพราะว่า
เขามีความตั้งใจชอบ"¹⁶⁶

"จริงอยู่ ปารก ! แม้ผู้ซึ่งมีบาปเป็นบ่อเกิด (ผู้ล่อแหลม
ต่อบาป) สตรี แพศย์และศูทรแม่เหล่านั้ อาศัยอาตมา
มันคงแล้วย่อมบรรลุปรมคตได้"¹⁶⁷

ในประ เต้นแรกนี้จึงกล่าวได้ว่าเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมว่าอะไรดีอะไรชั่วตัดสินโดย
ยึดเอาการปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งพรหมันหรือการบรรลุถึงโมกษะ เป็นสิ่งสำคัญ การกระทำที่ดีที่มีมา
แต่พรหมันและ เป็นกรรมที่เป็นไปเพื่อโมกษะ กรรมนั้นจัดว่าเป็นความดี แต่ถ้าวางกันข้าม
จากเขียดังกล่าวจัดว่าเป็นความชั่ว

2. การทำหน้าที่ความวาระ โดยมีเจตนาบูชาพรหมัน

การปฏิบัติที่จัดเป็นความดีอีกประการหนึ่งของภคัทคีตาคือการกระทำที่ไม่หวังผล
ตอบแทน คือ ำให้มอบผลของการกระทำนั้นเพื่อบูชาพรหมันโดยตรง การกระทำเช่นนี้จะ
เป็นการสละความเห็นแก่ตัวออกไป และผลที่ตามมาคือการกระทำของผู้นั้นจะ เป็นไปด้วย
ความเสียสละเพื่อสังคม เพื่อความดี ซึ่งจัดเป็นการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ เป็นความดีขั้นสูง
ดังข้อความในคิตาวา

"อรชุน ! ส่วนผู้ใดชมชญาเนนทรีด้วยใจ บรรารภหลักปฏิบัติ
ด้วยกรรมเนทรีโดยไม่ประสงค์ผล ผู้นั้นจัดเป็นชั้นพิเศษ"¹⁶⁸

การกระทำในลักษณะที่ไม่หวังผลนี้ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับผู้มีศรัทธาในอาตมัน
หรือพรหมัน เนื่องจากภคัทคีตาคือเชื่อว่าพรหมันเป็นที่มาของสรรพสิ่งซึ่งรวมทั้งมนุษย์ สัตว์
และมีสิ่งมีชีวิตในโลกนี้ มนุษย์ สัตว์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็เป็นส่วนหนึ่งของพรหมันด้วย การ
กระทำกรรมต่าง ๆ ด้วยความเสียสละเพื่อมวลมนุษย์และสังคมเพื่อำให้มนุษย์ในสังคมอยู่กัน

¹⁶⁶ภคัทคีตา 9.30 อ่างแล้ว หน้า 174.

¹⁶⁷มา ทิ ปารก วุยปาศุริตฺย เย'ปิ สฺยะ ปาปโยนยะ /

สุตฺตริโย วาสฺยาสฺตคฺคา สฺศุทฺธา-สฺสเด'ปิ ยานฺติ ปรา คติมุ //ภคัทคีตา 9.32

¹⁶⁸ภคัทคีตา 3.7 อ่างแล้ว หน้า 158.

อย่างมีความสุข จึงจัดเป็นการกระทำเพื่อบูชาพรหมณ์ไปโดยปริยาย ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น นิชกามกรรม¹⁶⁹ ดังนั้น ภคัทคีตาจึง เน้นให้บุคคลกระทำการต่าง ๆ อย่างขยันขันแข็ง โดยไม่หวังผลตอบแทนเพื่อตน แต่ให้อุทิศผลงานแก่พรหมณ์ด้วยความรักดีอย่างสูงสุด การกระทำที่ดีเพื่อมนุษย์ก็คือการทำความดีเพื่อพรหมณ์ เพราะพรหมณ์มีอยู่ในสรรพสิ่งรวมทั้ง มนุษย์นั้นอยู่แล้วดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ท่านจงทราบเถิดว่า กรรมเกิดจากพรหม พรหมเกิดจาก

อักษร (ปรมาตมะซึ่งไม่มีความเสื่อม) เพราะฉะนั้น

¹⁶⁹ตามความคิดเห็นของ ดร.อัมเบดการ์ (R.R.Ambedkar) แสดงไว้ว่าการตีความหมาย นิชกามกรรม ว่า "ทำความดีโดยไม่หวังผลตอบแทน" เช่นนี้เป็นการเข้าใจที่ไม่ตรงกับความหมายดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง เพราะ "กรรม" ในวลีว่า "นิชกามกรรม" มิได้หมายถึงการกระทำ (action) ในความหมายทั่วไป "กรรม" หมายถึง การกระทำหรือปฏิบัติ (deed) แต่ในที่นี้ถูกใช้ในความหมายเดิมอย่างที่ว่าพรหมณ์และท่านโซมินาซี คือใช้เน้นการประกอบพิธีกรรมตามที่พวกพราหมณ์กระทำกัน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ไยคกรรม และ ไนมิติกรรม

ไยคกรรม ได้แก่ พิธีกรรมที่จะต้องปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน โดยถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำตามหลักศาสนา จึงไม่มีการมุ่งหวังรางวัลตอบแทนใด ๆ ดังนั้น จึงเรียกว่า นิชกามกรรม ส่วน ไนมิติกรรม ได้แก่ พิธีกรรมที่ประกอบกันเมื่อถึงเทศกาล โอกาสพิเศษ หรือเมื่อมีความปรารถนาจะประกอบ จึงเรียกว่า กามยกรรม เพราะเขาหวังผลตอบแทนบางอย่างในการประกอบพิธีเช่นนั้น สิ่งที่ภคัทคีตาตักต้อนก็คือ "กามยกรรม" นี้ มิใช่คัมภีร์ "นิชกามกรรม" แต่กลับสรรเสริญด้วยซ้ำ. อ้างถึง พระมหาสมชัย กุศลจิตฺโต, "พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับอนาคตของพระพุทธศาสนา," ใน พุทธจักร ปีที่ 42, ฉบับที่ 5 (พฤษภาคม 2531), หน้า 35. ลักษณะของนิชกามกรรมนี้ เปรียบเทียบได้กับคัมภีร์ของพุทธศาสนาก็คือ การประกอบพิธีกรรมที่เป็นกุศลทุกอย่างตามหน้าที่ ด้วยจิตที่หมดโลภะ (ราคะ) โทสะ และโมหะ นั่นเอง

พรหมจึงมีอยู่ในสรรพสิ่งและดำรงอยู่ในยัญพิธี เป็นนิรันดร์”¹⁷⁰

สิ่งที่จัดเป็นความดีที่ภควิหิตาเสนอให้ปฏิบัตินั้นคือ ยัญ ทานและตะบะ ทั้งสามสิ่งนี้บุคคลไม่ควรจะปล่อยวางหรือละเลย ทั้งนี้เพราะจะเป็นข้อปฏิบัติเพื่อชำระให้ชีวิตมันบริสุทธิ์ได้ แต่การกระทำนั้นต้องกระทำด้วยความเสียสละโดยไม่ติดอยู่ในกรรม และต้องไม่หวังผลของการกระทำนั้น ส่วนลักษณะแห่งการประกอบยัญ ทานและตะบะที่จัดว่าดีหรือไม่ดีภควิหิตาแสดงไว้เป็นคู่ ๆ โดยใจความแล้วถ้าเป็นการกระทำด้วยความเสียสละโดยไม่หวังผลจะจัดเป็นความดี แต่ถ้ามุ่งหวังผลหรือเพื่ออวดตัวเองจะจัดเป็นความไม่ดีไป ดังความปรากฏในคัมภีร์ว่า

"ยัญใด อันผู้ไม่หวังผลบูชาอยู่ตามวิธี โดยตั้งใจว่าเป็น
สิ่งที่ควรบูชาเท่านั้น ยัญนั้นเป็นของผู้ประกอบด้วยสัตตะ
(สัตตะ คือ ลักษณะความสงบ สะอาดผ่องใสของจิตใจ
จัดเป็นสิ่งที่ดี)"¹⁷¹

"แต่ยัญใดที่ถูกบูชาเพื่อมุ่งผลหรือเพื่ออวดตัวเอง ท่านผู้
ประเสริฐในตระกูลมฤต ! จงทราบเกิดว่ายัญนั้นเป็น
ของผู้ประกอบด้วยรชะ (รชะ คือลักษณะความไม่บริสุทธิ์
หม่นหมองในจิตใจ จัดเป็นสิ่งที่ไม่ดี)"¹⁷²

"ตะบะทั้ง 3 อย่าง (คือทางกาย ทางวาจาและทางใจ)
อันพวกโยคีผู้ไม่หวังผลบำเพ็ญแล้วด้วยศรัทธาชั้นสูง จัด

¹⁷⁰กรุม พรหมเมทุภา วิทูธิ

พรหมากุชรสมุทุกามุ /

คฺสูมาตฺสรวคตฺ พรหม

นินฺคฺยํ ยชฺเช ปรตฺติชฺชิตฺตุมฺ // ภควิหิตา 3.15

¹⁷¹อผลากาญฺญชฺชิริยชฺเช

วิธิตุชฺชโร ย อิชฺชเต /

ยชฺชวยเมเวติ มนะ

สมาธาย ส สาตฺตฺวิกะ // ภควิหิตา 17.11

¹⁷²อภิสํธาย ตฺ ผลมฺ

ทมฺภากรุมปิ ใจว ยตฺ /

อิชฺชเต ภรตเตรชฺช

ตํ ยชฺชํ วิทูธิ ราชสมฺ // ภควิหิตา 17.12

เป็นดบะของผู้ประกอบด้วยสัตะ"173

"ดบะที่ทำเพื่อได้รับชื่อเสียง เกียรติยศและการบูชา และ
ทำด้วยความอวดตัวนั้น ในที่นี้กล่าวไว้ว่าเป็นดบะของผู้
ประกอบด้วยยธะ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ยั่งยืน"174

"ดบะที่ทำด้วยความรัง เชาและด้วยเบียดเบียนตนเองหรือ
ทำเพื่อการทำลายผู้อื่นนั้น เรียกว่าเป็นดบะของผู้ประกอบ
ด้วยตมะ (ตมะคือลักษณะจิตใจที่ไม่สงบ ชุ่มฉ่ำ จัดเป็น
สิ่งไม่ดี)"175

"ทานที่ให้แก่ผู้ไม่เคยอุปการะ โดยคิดว่าเป็นสิ่งที่ควรให้ ใน
เพศะ กาละและภาชนะอันสมควร ทานนั้นจัดเป็นทานชนิด
ประกอบด้วยสัตะ"176

"แต่ทานที่ให้เพื่อตอบแทนผู้อุปการะ หรือว่าให้โดยหวังผล
อันใดให้แล้วเกิดความเสียดายทานนั้น จัดเป็นทานชนิดประ
กอบด้วยยธะ"177

"ความตั้งใจมั่นในบุญ ดบะ และทาน กล่าวว่าเป็น "สัค"

173 ศุภทฐยา ปรยา ตบุดมฺ ตบสฺสตตฺตฺริวํ นโระ /
อผลากาญญิกรียุกาโตะ สาสฺตฺตฺวิกํ ปริจฺกฺษเต // ภควัทคีตา 17.17

174 สตุการมานปฺุชารกฺมฺ ตโรป ทมฺเภณ าวา ยตุ /
กรียเต ตทฺท ุปรุกฺตมฺ ราชสิ จลมธฺรฺวามฺ // ภควัทคีตา 17.18

175 มฺุคฺคราเหมาตฺมโน ยตุ- ปิยา กรียเต ดบะ /
ปรสุยตุสาทนารุกิ วา ตตฺตามสมฺทาหุถมฺ // ภควัทคีตา 17.19

176 ทาตฺวยมิตฺติ ยทุทานมฺุ ทียเต'นฺุการิเณ /
เทเต กาเล จ ปราเตเร จ ตทุทานํ สาสฺตฺตฺวิกํ สุมฺถมฺ //ภควัทคีตา 17.20

177 ยตุตุ ปฺุรตฺยฺุการารกฺมฺ ผลมฺุทุทิสฺย วา ปุณะ /
ทียเต จ ปริกฺลิสฺษมฺุ ตทุทานํ ราชสิ สุมฺถมฺุ // ภควัทคีตา 17.21

(คือความดี) และกรรมสำหรับบุญ ตบะกรรมและทานนั้น

ยังกล่าวว่า เป็น "สัต" เหมือนกัน"¹⁷⁸

"การบูชา การให้ทาน การบำเพ็ญตบะและกิจการอื่น ๆ

ซึ่งทำโดยไม่มีศรัทธา เรียกว่า "อสัต" (คือความไม่ดี)

มันไม่มีประโยชน์ในโลกหน้าและโลกนี้เลย ปารก !"¹⁷⁹

ข้อความเหล่านี้แสดงถึง เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในภควัคดีว่า ที่มุ่งสอนให้บุคคลรู้จัก
กระทำการตามหน้าที่ตามวาระด้วยความเสียสละ ปราศจากความหวังผลใด ๆ ดังกรณี
ของการปฏิบัติในบุญ ทานและตบะ ต้องกระทำด้วยความศรัทธาเพราะศรัทธาเป็นสิ่งที่จำเป็น
ในการแสดงเจตนาเพื่อบูชาพรหมอย่างยิ่ง ฉะนั้น เกณฑ์ตัดสินความดีในที่นี้ก็คือการกระทำ
หน้าที่ตามวาระด้วยความเสียสละ เพื่อสังคมอุทิศผลเพื่อบูชาพรหม แต่ถ้ามียศตรงกันข้าม
คือกระทำไปด้วยความเห็นแก่ตัวก็จัดเป็นความชั่วไป

ลักษณะของคนดีและคนชั่ว

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้สามารถกำหนดรู้ลักษณะของคนดีคนชั่วในคัมภีร์ภควั
คดีได้ว่า คนดีจะเป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น วางตนสม่ำเสมอ
ทั้งในศรัทธาและผู้เป็นมิตร ทั้งในความนับถือและการถูกดูหมิ่น แต่เหนือสิ่งอื่นใดนั้นภควั
คดีสอนว่าคนดีจะต้องมีความรักต่ออย่างมั่นคงต่อพรหมหรืออาตมัน ดังความในคดีที่ว่า

"ผู้ไม่เกลียดชังต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีเมตตากรุณาโดยแท้ ปราศ-

จากมมังการ อหังการ สม่าเสมอในทุกข์และสุข คอยแต่จะให้อภัย"¹⁸⁰

¹⁷⁸ยเชฐ คปสี ทาเน จ สกิตะ สหิตี โจจุเต /

กรุม ๖จว ตทฤถิมุ สหิตเดวากิธียเต // ภควัคดีดา 17.27

¹⁷⁹อศรทุธยา หุติ ทตุตมุ ตบสตุตบุติ กฤตัม จ ยตุ /

อสหิตุยจุเต ปารุก น จ ตตุเปเรตุย โน อห // ภควัคดีดา 17.28

¹⁸⁰อเทวษุภา สรวภูตานามุ โมคระ กรุณ เหว จ /

นิรมัม นิรหังการะ สมทุชะสุขะ กุชมิ // ภควัคดีดา 12.13

"สันโดษเนื่องนิศย์ เป็นผู้ประกอบในสมาธิ บังคับใจอยู่ มี
ความตั้งใจมั่นคง มีใจและปัญญาแน่นแฟ้นในอาตมา รักดีต่อ
อาตมา เขาผู้นั้นยอมเป็นที่รักของอาตมา"181

"คนใดวางตนสม่ำเสมอในศีลและนิทร ในการได้รับความนับถือ
และถูกดูหมิ่น มีความสม่ำเสมอในหนาว ร้อน สุข ทุกข์ ไม่มี
ความยึดมั่นทางโลก"182

"คนที่วางตนให้เท่าเทียมในเมตตาและสรวเสริญ มีความนิ่ง มีสันโดษ
ในทุกอย่าง ไม่ติดที่อยู่ มีความเห็นมั่นคง มีภักดี ยอมเป็นที่รัก
ของอาตมา"183

"ส่วนผู้ใดตั้งมั่นในศรัทธา นับถืออาตมาเป็นอย่างยิ่ง มีภักดี บำเพ็ญ
อภยธรรมตามที่กล่าวมาแล้วนี้ ผู้นั้นเป็นยอดที่รักของอาตมา"184

ส่วนคนชั่วนั้นภควัคคีตากล่าวว่า เป็นผู้ที่มีลักษณะคือด้าน กระด้าง พุดจาหยาบคาย
ถือตัวจัดและมักนิยมยกย่องตนเอง คนชั่วนี้จะกระทำการกรรมต่าง ๆ ด้วยโมหะ และไม่มี
ศรัทธายึดมั่นในอาตมาหรือพรหมัน ผู้มีลักษณะอย่างนี้ภควัคคีตาแสดงว่า มักจะได้กำเนิดอสุร
คือกำเนิดต่ำ ๆ เรื่อยไปเพราะห่างไกลจากการบรรลุถึงพรหมัน185

181 สัตฺตฺยํ สดฺธํ โยคี ยตาตฺมา ทุกฺคฺคินฺสฺยจฺยํ /

มฺยฺยรฺบิทมโนพุทฺธิรฺ โย มฺยฺยทุกฺคํ ส เม บุริยํ // ภควัคคีตา 12.14

182 สมะ ศฺเตรฺรา จ มีเตรฺ จ ตถา มานาปมานโยะ /

ตีโรชฺฌสฺยทุะเชษฺ สมะ สงฺควารุชิตะ // ภควัคคีตา 12.18

183 คฺลฺยณินฺหาสุตฺตฺริเมานี สัตฺตฺยํ เยน เกนจิตุ /

อนิเกตะ สฺถิรมติรฺ- ภกฺติมานเม บุริโย นระ // ภควัคคีตา 12.19

184 เข ตฺถ ธรรมฺยามภฺตมิตฺมฺ ยโรกฺกตํ ปฺรยฺยฺปาสาเต /

ศฺรุตฺตธานา มตฺตฺปรมา ภกฺตาสุเต'ตีว เม บุริยาะ // ภควัคคีตา 12.20

185 ภควัคคีตา 16.4 อ้างแล้ว หน้า 178. และภควัคคีตา 16.19 อ้างแล้ว

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าการกระทำดีซึ่งเป็นความดี หรือการกระทำชั่วซึ่งจัดเป็นความชั่ว ต่างก็ตกอยู่ในอำนาจของพรหมันเสมอ ไม่ว่าบุคคลจะตั้งเจตนาดีหรือชั่วในการกระทำของเขาพรหมันย่อมทราบอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากพรหมันทรงเปี่ยมด้วยฤทธานุภาพทรงเป็นเจ้าของโลกที่สร้างขึ้น อนุรักษ์ไว้และทำลายก็ได้หากต้องการจะให้เป็นเช่นนั้น ดังนั้นข้อความที่แสดงถึงอำนาจของพรหมันมีปรากฏในคัมภีร์ว่า

"ผู้ใดปิดทวารทั้งปวงได้ และกักใจไว้ในดวงหทัย ตั้ง
ลมปราณไว้ที่กระหม่อมของตน ดำรงจิตเป็นสมาธิไว้"186

"เปล่งเสียง "โอม พุทฺหม" พยางค์เดียว ระลึกถึง
อาตมาอยู่ ละร่างไปแล้ว ผู้นั้นย่อมบรรลุถึงบรมคติ"187

"บารก ! ผู้ใดมีใจไม่นอกเหนือไปจากอาตมาตลอดนิรันดร์
ระลึกถึงอาตมาเนื่องนิิตย์ อาตมารับรองเป็นอย่างดีซึ่งผู้
นั้นอันเป็นโยคีประกอบสมาธิเป็นนิิตย์"188

"พระมหாதมะ ผู้บรรลุความสำเร็จอันยอดเยี่ยมเข้าถึงอาตมา
ย่อมไม่ต้องรับชีวิตาใหม่ ซึ่งเป็นแดนทุกข์และเป็นสภาพไม่ยั่งยืน"189

ความจริง เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในปรัชญาภคัทคีตาสามารถแบ่งย่อยไปได้เป็นหลายประเด็น แต่โดยรวมความแล้วเราอาจกล่าวสรุปได้เป็น 2 นัยคือ ยึดเอาการกระทำเพื่อบรรลุโมกษะเป็นเกณฑ์ตัดสิน และยึดเอาการกระทำหน้าที่ตามวาระด้วยความเสียสละ

186 สรรพทวารานิ สัมมยุ มโน หฤทิ นิรุธย จ /

มูรธุนยาธายาคุมณะ ปฺราณ- มาสุทิโต โยคธารณามุ // ภควัทคีตา 8.12

187 โอมิตฺเตกาภุสรํ พุทฺหม วุยาหฺรณฺณามนฺสุมฺรํ /

ยะ ปฺรยาคี ดุยชนฺเทหฺมฺ ส ยาคี ปรมํ คตฺมฺ // ภควัทคีตา 8.13

188 อนนฺยเจตาคะ สดตฺมฺ โย มํ สุมฺรตี นิตุยสะ /

ตฺสุยาหิ สุลกะ ปารุกฺ นิตุยยูกฺตฺสฺย โยคินะ // ภควัทคีตา 8.14

189 มามฺ เปตฺย ปฺนฺรชฺนฺมฺ หะชาลยมนฺสาตฺมาตฺมํ /

นาปฺนฺนฺนฺตี มหฺตฺมานะ ลีลิตฺธี ปรมํ คตาคะ // ภควัทคีตา 8.15

อุทิศผลเพื่อบุชาพรหมณ์เป็นเกณฑ์ตัดสินดังกล่าวแล้ว

3.4.3 จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต

จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตในภคัทคีตาคือความหลุดพ้นจากกองทุกข์หรือที่เรียกว่า **โมกษะ** โมกษะจะมีขึ้นก็โดยการประพฤติปฏิบัติให้บรรลุถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหมณ์ ดังนั้นเป้าหมายของผู้บำเพ็ญเพียรซึ่งได้นามว่าโยคี ก็คือการเห็นแจ้งในอาตมมัน ซึ่งได้แก่ การเห็นด้วยความรู้ว่าอาตมมัน (ชีวาตมมัน) กับร่างกายเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน ร่างกายเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ มีการแตกดับ ส่วนชีวาตมมันเป็นสิ่งเที่ยงแท้ ไม่แตกดับ เป็นตัวตนแท้จริง ไม่มีการเกิดการตายไม่ถูกทำลาย ใครจะทำอะไรก็ไม่ได้ และในขั้นสุดท้ายแล้วจะมองเห็นอาตมมันหรือชีวาตมมันเป็นอันเดียวกันกับพรหมณ์ เมื่อมีความรู้ความเข้าใจอย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้เห็นแจ้งในความจริง หรือเข้าถึงความจริงอันคัมภีระด้วยความรู้ สภาวะเช่นนี้นั่นเองที่เรียกว่าบรรลุถึง **โมกษะ**

ภคัทคีตาแสดงประเด็นที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตไว้ด้วยคำต่าง ๆ หลายคำ เช่น "อนามยมุ ปทมุ ภูมิอันหาทุกข์มิได้"¹⁹⁰ "พรหม นิรวาณมุ นิรวาณอันเป็นพรหม"¹⁹¹ "บรม สิ่งสูงสุดหรือประเสริฐสุดหมายถึงบรมาตมมัน"¹⁹² "ปรา ศานติ ศานติอันประเสริฐ"¹⁹³ "อปนราวุฤตติ สถานที่อันไม่กลับมาเกิดอีก"¹⁹⁴ "ปรา คติ คติอันประเสริฐหรือบรมคติ"¹⁹⁵ คำเหล่านี้ล้วนหมายถึงจุดหมายสูงสุดที่ภคัทคีตาแสดงเอาไว้ซึ่งบุคคลควรปฏิบัติให้บรรลุถึง

บุคคลผู้บรรลุถึงภูมิเช่นนี้ภคัทคีตาเรียกว่า "**สกิตปรัชยะ**" หมายถึงผู้มีปัญญาดังนั้น

190 ปท คจุณนุตยนามยมุ / ภคัทคีตา 2.51

191 พรหม นิรวาณมุฤจติ / ภคัทคีตา 2.72

192 บรมาบุริติ ปุรุชะ / ภคัทคีตา 3.19 อ้างแล้ว หน้า 144.

193 ปรา ศานติ- มจรีเรณาธิคจุติ / ภคัทคีตา 4.39 อ้างแล้ว หน้า 170.

194 คจุณนุตยอปนราวุฤตติ / ภคัทคีตา 5.17

195 จิต ยาคี ปรา คติมุ / ภคัทคีตา 6.45

บุคคลผู้นี้จะต้องผ่านการฝึกฝนอบรมตนเองมาเป็นอย่างดีด้วยการฝึกฝนอบรมจิตใจ ขจัดขัด
เกลาและละกามทั้งปวงที่มีอยู่ในใจให้ได้ สร้างความเคารพนับถือด้วยความภักดีในอาตมัน
ไม่ยินดีในร่ายานสุขและทุกข์ที่เรียกว่า"**ทวันทธรรม**"¹⁹⁶ และ เมื่อปฏิบัติจนปราศจากราคะ
ภัย โกรธได้แล้วปัญญาของเขาก็จะตั้งมั่น เมื่อมีปัญญาตั้งมั่นแล้วก็เท่ากับว่าเขาทรงมั่นอยู่
ในที่ใกล้แห่งจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตนั่นเอง ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"ดูกรบารก ! เมื่อบุคคลละกามทั้งปวงที่มีอยู่ในใจเสียได้

ย่อมมีความสันโดษ ภูมิใจในอาตมันด้วยตนเอง เรียกกัน

ว่า**สกิตปรัชณะ** แปลว่าผู้ตั้งมั่นในปัญญา"¹⁹⁷

"เมื่อใจไม่เดือดร้อนในทุกข์ ไม่ทะยานอยากในสุข และปราศ-

จากราคะ ภัย โกรธ เวลานั้นเรียกว่าผู้นั้นมีปัญญาตั้งมั่น"¹⁹⁸

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้มีปัญญาตั้งมั่น คือผู้สามารถจัดกิเลสเครื่อง
เศร้าหมองต่าง ๆ ออกไปจากจิตใจเสียได้หมดแล้วโดยการสร้างความรู้แจ้งชัดทำให้เกิดขึ้น
ไม่หลงงมงายติดข้องอยู่ในสัมผัสภายนอกอันเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ ละกาม และความ
โกรธ ละความยินดีในร่ายานทั้งในสิ่งที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจ นั่นคือดำรงตนอยู่ด้วยความ
รู้และด้วยความภักดีมั่นในอาตมันหรือพรหมนั้นเสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะรู้แจ้งพรหมอันแท้เป็น
เป้าหมายสูงสุดของชีวิต ดังความในคัมภีร์ว่า

"ผู้มีปัญญามั่นคง ไม่หลงงมงาย ตรัสรู้พรหม ดำรงอยู่ในพรหม

เขาย่อมไม่ยินดีในสิ่งที่ชอบใจ ไม่ยินร้ายในสิ่งที่ไม่ชอบใจ"¹⁹⁹

196"**นิริทฺธานุทฺท**" ภควัทคีตา 2.45 และ "**ทฺวานุทฺทวาทิต**" ภควัทคีตา 4.22

197**ปฺรชหาติ ยทา กามานํ** สรวานํ บารุก มโนคคานํ /

อาตฺมณฺเวยวาทฺมนา ตฺสฺษณะ สกิตปฺรชฺชสฺสทฺทจฺยเต // ภควัทคีตา 2.55

198**ทฺะ เชชฺวานทฺวิคฺคณฺมนะ** สฺเชชฺ วิคตสฺสฺกฺทหะ /

วิคฺตราคกฺยโกรธะ สกิตธีรฺมฺนินฺรฺจฺยเต // ภควัทคีตา 2.56

199**นํ บฺรหฺมณฺ พฺยตฺตฺปฺริยํ ปฺราปฺย** จินทฺวิเชตฺตฺปฺราปฺย จาปฺริยมฺ /

สฺกฺติรฺพทุธิรฺสํมฺโณ พฺรหฺมวิทฺ พฺรหฺมณฺ สกฺติหะ // ภควัทคีตา 5.20

ส่วนวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุถึง เป้าหมายสูงสุดของชีวิตนี้มีวิธีปฏิบัติ คือ ให้อึดมั่นใน
 อาตมอันเป็นสรณะอยู่ในที่ล่งจืดแต่ล่งพัง จัดบุลาตอาสนะที่ไม่สูง ไม่ต่ำเกินไปในบริเวณที่สะอาด
 แล้วนั่งทักทิตให้เป็นเอกัคคตารมณ์ ทรงกาย ศีรษะและคอให้ได้ระดับตรงกัน เพ่งเฉพาะ
 ปลายจมูกของตน ไม่วอกแวก ทักใจให้บริสุทธิ์ ลักษณะอย่างนี้จะทักให้บรรลุถึงสถานที่ได้
 ดังข้อความในคัมภีร์ว่า

"โยคีควรประกอบใน เรื่องอาตมโนให้เป็นนิตย์ อยู่ในที่สงัด

ตามล่งผู้เดียว ข่มจิต ไม่มีความหวังและไม่รับอะไร ๆ"²⁰⁰

"ในสถานที่สะอาด ลาดผ้าเบสีกาไม่ทับด้วยหนังละมั่ง บุเสื่อ

หญ้าคาบนั่น ทักอาสนะ ไม่สูง ไม่ต่ำนัก นั่งลงบนอาสนะอันมั่นคง"²⁰¹

"ในที่นั้น ทักใจให้เป็นเอกัคคตารมณ์ (เพ่งเฉพาะ) ข่มกิริยา

ของจิตและอินทรีย์ นั่งอยู่ที่อาสนะนั้นเอง ควรประกอบโยคะ

เพื่อความบริสุทธิ์แห่งตน"²⁰²

"ทรงกาย ศีรษะและคอให้ได้ระดับตรงกัน ไม่หวั่นไหวมั่นคง

เพ่งเฉพาะปลายจมูกของตนและไม่วอกแวก"²⁰³

"มีใจมองใส ปราศจากความกลัว ดำรงอยู่ในพรตพรหมจรรย์

บังคับใจไว้ คุมใจให้อยู่ในอาตมา ยึดอาตมาเป็นที่พึ่ง"²⁰⁴

²⁰⁰โยคี ยุญชิต สดต-

มาตุมานิ รหสิ สุกตะ /

เอากถิ ยตจิตตาดตมา

นิราศีรปริศนหะ // ภควัทคีตา 6.10

²⁰¹ศุจา เทเศ บุรตฺธิรฺราบุย

สฺกิริมาสนมาตฺมณะ /

นาตฺยฺยจฺจฺริตํ นาตินิจม

โวลาชินกุสฺตฺตรมฺ // ภควัทคีตา 6.11

²⁰²คาตรฺภาครํ มนะ กฤตฺวา

ยตจิตฺเตนทฺริยฺกิริยะ /

อุปวิศฺยาสเน ยุญชฺยาท-

โยคมาตฺมวาทฺสฺยเ // ภควัทคีตา 6.12

²⁰³สมํ กายศีรฺครํ

ธารยฺนฺนจลํ สฺกิริะ /

ลํเบรฺกฺษย นาสฺกาครํ สฺวม

ทิตฺตฺจฺยานวโลภยฺน // ภควัทคีตา 6.13

²⁰⁴ปฺรศฺนนาตฺตมา วัคตฺกิริ-

พฺรหมจาร์จเร สฺกิตะ /

มนะ ลียมฺย มจฺจฺจฺจฺต

ยูกฺต อาสิต มตฺประ // ภควัทคีตา 6.14

"พระโยคี เมื่อประกอบตนไว้อย่างนี้เสมอไปแล้ว ย่อม
 บังคับใจไว้ได้และจะบรรลุศานติคือนิพพานอันประเสริฐ
 ซึ่งตั้งอยู่ในอาตมา"205

นอกจากนี้ภคเวทีคดียังแสดงถึงวิธีที่จะตรัสรู้พรหมณ์ไว้โดยวิธีการอื่น ๆ อีกหลาย
 ประการ แต่โดยรวม ๆ แล้วก็คือเน้นไปที่การฝึกสมาธิ บุคคลจะต้องสละอารมณ์ภายนอกที่
 มากกระทบให้ได้เสียก่อน ท้าทาย วาจาและใจให้เป็นที่ยศบายนแล้วยึดเอาสมาธิเป็นแกนหลัก
 เมื่อความสงบเกิดขึ้นผลคือความตรัสรู้พรหมณ์ก็จะตามมา ดังข้อความในคัตถาว่า

"ผู้ประกอบด้วยพุทธิอันหมดจด และช่มตนเองได้ด้วยธฤติ
 สละอารมณ์สัมผัสทารมณ์เป็นต้น และละความรักความชัง"206

"อาศัยที่สงัด บริภคน้อย บังคับกาย วาจา ใจ ยึดสมาธิ
 เป็นหลัก อาศัยวิราคะธรรมเป็นนิตย์"207

"พ้นจากอหังการ ความห้าวหาญ คือ กาม โภคะ การมีทรัพย์สิน
 (คือพึงบุญบารมีผู้อื่น) ไม่มีมมังการ มีความสงบ ย่อมเหมาะ
 ที่จะตรัสรู้พรหม"208

ส่วนหลักปฏิบัติที่เหมาะสมแก่อุปนิสัยของผู้ปฏิบัติ หรือลำดับความดีที่ต่างระดับกันแห่ง
 ข้อปฏิบัติ ภคเวทีคดียสอนให้ยึดเอาโยคะ เป็นหลักก่อน ถ้าไม่อาจฝึกหัดโยคะ ได้ถนัด ก็ให้
 กระทำกรรมเพื่อบูชาพรหมณ์ แต่ถ้าทำไม่ได้ไม่เต็มทีก็ทำให้อาศัยโยคะของพรหมณ์บังคับใจและ

205 ยุกฺขณฺเณวํ สทาตุมานมุ โยคี นียตมานสะ /

ศานฺตี นรฺวณฺณปรมา มตฺถสํสํกามธฺตฺถจฺจติ // ภคเวทีคัตถา 6.15

206 พุทฺธยา วิสฺสุทฺธยา ยุกฺโข ธตฺตยาตุมานํ นิยมฺย จ /

ศพฺพาทีนํวิชฺชาสุตฺตยฺกตฺวา ราคเทวเสชา วุฑฺทสฺย จ // ภคเวทีคัตถา 18.51

207 วิริกฺตเสวี ลฆฺวาคี ยตฺวา กุทายมานสะ /

ธฺยานโยคปโร นิตฺยมุ วโรคฺคํ สมฺปาสุริตตะ // ภคเวทีคัตถา 18.52

208 อทฺทํภาวํ พลํ ทรฺปมฺ กามํ โภกํ ปรัคฺคณฺ /

วิมฺบุย นรฺมมะ ศานฺโต พุทฺธมฺภูยา ย กฺลุปเต // ภคเวทีคัตถา 18.53

สละผลแห่งการกระทำทั้งปวงให้ได้ ดังความปรากฏในคัมภีร์ตามลำดับว่า

"ก็เมื่อท่านไม่อาจตั้งจิตไว้ในอาตมาโดยมั่นคงได้แล้ว เมื่อเช่นนั้น
ท่านจงปรารถนาเพื่อบรรลุอาตมา ด้วยการฝึกหัดโดยคะ นะณณชัย"²⁰⁹

"ถ้าท่านไม่สามารถในการฝึกหัดโดยคะ ก็จงเป็นผู้กระทำกรรมเพื่อ
อาตมาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อท่านกระทำกรรมเพื่ออาตมาแล้ว ท่าน
จักถึงความสำเร็จได้"²¹⁰

"ถ้าท่านไม่อาจทำดังนั้นได้ ท่านจงอาศัยโยคะของอาตมา บังคับ
ใจไว้ แต่นั่นจึงสละผลแห่งสรรพกรรม"²¹¹

"ชฎานต์กว่าความพยายามตามธรรมชา ธานต์กว่าชฎาน การสละ
ผลของกรรมดีกว่าชฎาน (เพราะ) ศานติจะตามการสละผลของ
กรรมมาทันที"²¹²

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตในพรตณะของปรัชญาภคัทคีตาคือโมกษะ
ซึ่งได้แก่พรหมนิรวาณ อย่างไรก็ตาม ผู้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดนี้ก็มีลักษณะ เป็น 2 อย่าง
คือ **ชีวันมฤตะ** ได้แก่ ผู้บรรลุความหลุดพ้นแล้วยังมีชีวิตอยู่ เรียกว่าเป็น "สถิตปรชณะ" ก็ได้
ช่วงชีวิตหลังจากได้บรรลุความหลุดพ้นแล้ว เขาก็จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อหน้าที่ โดยไม่มุ่งหวังผล
แก่ตนตลอดไป หลังจากสิ้นชีวิตลงบุคคลเช่นนี้ก็จะเรียกว่า **วิเทนมฤตะ** และความหลุดพ้น
ของภคัทคีตานิรันดร์สุดท้ายนี้ก็คือ การบรรลุถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหมนั่นเอง

²⁰⁹อก จิตตัม สมาธาคมฺ น ศกฺโรนชิ มยิ สุกฺกิมฺ /

อภฺยาสโยเคน ตโต มามิจฺฉาบุตฺติ ธนฺชัย // ภคัทคีตา 12.9

²¹⁰อภฺยาเส'บฺยสมรฺโร'สี มตฺตุกรมฺปรโม ภว /

มทรฺกมฺปิ กรฺมมาณิ กุรวฺนลฺลิตฺธิมฺวาบุสฺยสี // ภคัทคีตา 12.10

²¹¹โถถทฺทบุยฺสฺสฺกโร'สี กรฺตํ มโรทยฺคฺมาศฺสุริเต /

สรวฺวกรฺมผลตฺยาคุมฺ ตเต กุรุ ยตาตฺมวามฺ // ภคัทคีตา 12.11

²¹²เตรฺรายิ ทิ ชฎานมฺภฺยาสาชฺ- ชฎานาทฺธฺยาไ รติชฺชเต /

ธฺยานาตฺตุกรมฺผลตฺยาคลฺ- ตฺยาจฺฉาณฺตฺรณฺนตฺรุมฺ // ภคัทคีตา 12.12